

Г.К. ЧЕСТЕРТОН

СМИРЕННІСТЬ ОТЦЯ БРАУНА

Г.К. ЧЕСТЕРТОН
СМИРЕННІСТЬ ОТЦЯ БРАУНА

Г.К. ЧЕСТЕРТОН

СМИРЕННОСТЬ ОТЦА БРАУНА

*Переклад з англійської
Андрія ПЕХНИКА
та Олега ШАЛАТИ*

Київ
“ЗНАННЯ”

УДК 821.111
ББК 84(4Вел)
Ч-51

Серія "ENGLISH LIBRARY"
заснована 2014 року

G.K. Chesterton
THE INNOCENCE OF FATHER BROWN

Честертон, Гілберт Кіт

Ч-51 Смиренність отця Брауна / Г.К. Честертон ;
пер. з англ. Андрія Пехника та Олега Шалати. —
К. : Знання, 2015. — 271 с. — (English Library).
ISBN 978-617-07-0150-3 (English Library)
ISBN 978-617-07-0327-9 (м'яка обкладинка)
ISBN 978-617-07-0328-6 (тверда палітурка)

“Смиренність отця Брауна” — збірка оповідань одного з найяскравіших англійських письменників початку ХХ ст. Г.К. Честертон (1874—1936). Оповідання про отця Брауна посідають почесне місце серед творів детективного жанру і давно завоювали любов у читачів. З-поміж інших детективів їх вирізняє глибина думки, адже головний герой твору — священик, який прагне не просто розкрити злочин і засудити злочинця, а повернути його до праведного життя, врятувати душу людини. Попри релігійну складову, книга не переобтяжена моралізуванням, насичена неповторним англійським гумором і неймовірно цікава. У ній є все для того, щоб шанувальники детективів отримали задоволення.

УДК 821.111
ББК 84(4Вел)

ISBN 978-617-07-0150-3
(English Library)

ISBN 978-617-07-0327-9
(м'яка обкладинка)

ISBN 978-617-07-0328-6
(тверда палітурка)

© Видавництво “Знання”,
переклад українською
мовою та оформлення,
2015

ХРЕСТ ІЗ САПФІРАМИ

Поміж срібною стрічкою вранішнього неба та зеленою блискучою поверхнею моря пароплав причалив до англійського берега і випустив на сушу темний рій людей. Той, за ким ми підемо, не вирізнявся з-поміж них — та він і не прагнув цього. Ніщо в ньому не привертало уваги, хіба що святкова ошатність костюма не надто пасувала до ділової заклопотаності погляду. Легкий сірий сюртук, білий жилет і сріблястий солом'яний капелюх із сіро-блакитною стрічкою підкреслювали смагливий колір його обличчя, котре закінчувалося чорною борідкою на кшталт еспаньйолки, до якої більше личили б бриджі елизаветинської доби. Приїжджий палив сигару із серйозністю нероби. Ніщо не вказувало на те, що під сірим сюртуком заховано заряджений револьвер, під білим жилетом — поліцейське посвідчення, а під солом'яним капелюхом — одну з найгеніальніших голів Європи. Це був сам Валентен, глава Паризького розшуку, найвидатніший детектив світу. А приїхав він із Брюсселя, щоб упіймати найславетнішого злочинця епохи.

Фламбо був у Англії. Поліція трьох країн нарешті вистежила його — від Гента до Брюсселя, від Брюсселя до Гук-ван-Голланда — і припустила, що він поїде до Лондона — туди з'їхалися в ті дні католицькі священики, тож там легше було загубитися в юрбі приїжджих. Мабуть, цього разу король злочинців подорожуватиме під вигля-

дом дрібного церковного клірика чи секретаря єпископа. Проте Валентен не міг бути в цьому впевненим; ніхто ні в чому не міг бути впевненим, коли справа стосувалася Фламбо.

Минуло багато років відтоді, як цей геній злочинства раптом припинив ворохобити світ; і коли він угамувався, як говорили після смерті Роланда, на землі запанувала тиша. Але у свої найкращі (чи то пак, найгірші) часи Фламбо був відомий не менше, аніж кайзер. Лесть не кожного ранку газети повідомляли про те, що він уникнув розплати за якийсь злочин, тому що встиг здійснити новий — зухваліший, ніж попередній. Він був гасконець, дуже високий, сильний та сміливий. Про його силу розповідали легенди: одного разу Фламбо поставив на голову слідчого, щоб, як він висловився, “прочистити йому мізки”; іншим разом пробігся по вулиці Риволі з двома поліцейськими під пахвою. Однак треба віддати йому належне, він використовував свою силу лише для таких безкровних, хоча й принизливих для жертви, витівок. Фламбо ніколи не вбивав — він лише крав, винахідливо і з розмахом. Кожен із його злочинів можна було додавати до наявного списку гріхів як майже новий і робити темою оповідання. Це він заснував у Лондоні відому фірму “Тірольське молоко”, у якої не було ані корів, ані доярок, ані бідонів, ані молока, зате були тисячі клієнтів; обслуговував він їх дуже просто: переставляв до їхніх дверей чужі невеличкі бідони з молоком. Це він підтримував дивне таємне листування з юною леді — пакет листів якої був прихоплений, — вдавшись до трюку фотографування своїх послань у мініатюрному вигляді за допомогою мікроскопа. Здебільшого його афери були до геніальності прості. Розповідають, що якось він перемалював уночі номери будинків на всій вулиці, щоб зама-

нити когось у пастку. Саме він винайшов портативну поштову скриньку, яку вішав у тихих передмістях з розрахунку на те, що хтось кине туди пакет або гроші. Він був чудовим акробатом; незважаючи на свій зріст, стрибав як коник-стрибунець і лазив по деревах незгірш від мавпи. Ось чому, вирушивши на пошуки злочинця, Валентен чудово розумів, що у цьому випадку знайти його — ще далеко не кінець справи.

Але як його хоча б знайти? Про це і думав зараз уславлений детектив.

Фламбо маскувався спритно, але одного він приховати не міг — свого височенного зросту. Якби проникливий погляд Валентена зупинився на високій продавчині зелені, бравому гренадері або навіть на ставній герцогині, він затримав би їх негайно. Але всі, хто траплявся йому на шляху, скидалися на перевдягненого Фламбо не більш, аніж кішка — на переодягненого жирафа. На пароплаві він вивчив геть усіх; у потязі ж із ним їхали лише шестеро: коротун-шляховик, що прямував до кінцевої станції; три невисоких дачники, що сіли на третій зупинці; мініатюрна вдова з есекського містечка і зовсім низенький священник з есекського села. Дійшовши до нього, детектив махнув рукою і ледь не розсміявся. Маленький священник втілював саму суть цього східного краю: його обличчя було кругле й пухке, і при погляді на нього згадувалося, що жителів Норфолку draжнять галушками, а очі його були безбарвні, як Північне море. Він мав якісь коричневі клунки, з якими ніяк не міг впоратися. Звичайно, церковний з'їзд розбуркав від сільської сплячки чимало таких створінь, сліпих і безпорадних, як виманений із землі кріт. Валентен, справжній француз, був суворим скептиком і не любив попів. Однак він їм співчував, а цьому поспівчував би кожен. Його велика стара парасоля раз у раз па-

дала; він явно не знав, що робити з квитком, та з наївністю місячного теляти пояснював усім і кожному, що має бути пильним, тому що везе в одному зі своїх коричневих клунків “справжню срібну річ із синіми камінчиками”. Кумедне поєднання сільської безбарвності зі святою простотою потішало детектива всю дорогу, коли ж під’їжджали до Тотенхема, священник сяк-так зібрав свої пакунки, вийшов і тут же повернувся за парасолькою, Валентен від щирого серця порадив йому мовчати про срібло, якщо він хоче його вберегти. Але з ким би Валентен не говорив, він шукав поглядом іншу людину — у бідному одязі чи в багатому, в жіночому чи чоловічому, однак не нижчу за шість футів. Відомий злочинець був шість футів і чотири дюйми заввишки.

Вийшовши на Ліверпуль-стрит, детектив був цілком певен, що не упустив злочинця. Він зайшов до Скотланд-Ярду, повідомив, у якій справі прибув і домовився про допомогу, якщо вона йому знадобиться, потім запалив нову сигару і подався блукати Лондоном. Вештаючись вуличками і площами неподалік від вокзалу “Вікторія”, він раптом зупинився. Це була одна із тих затишних, типових лондонських площ, що так ваблять своєю неповторністю і спокоєм. Високі будинки довкола дихали достатком, але здавалося, що в них ніхто не живе, у центрі площі — самотньо, неначе острівець у Тихому океані, — зеленів обсаджений кущами газон. З одного боку будинки були вищими, немов своєрідний поміст, і їх рівний ряд, несподівано і дуже по-лондонськи, порушувала вітрина ресторану. Цей ресторан наче заблукав із Сохо¹; усе у ньому неймовірно приваблювало — і карликові де-

¹ Сохо — торговельно-розважальний квартал в центральній частині лондонського Вест-Енду. Тривалий час мав славу району розваг (*Тут і далі — прим. ред.*).

рева в горщиках, і білі в лимонну смужку штори. Будинок височів над вулицею, немов зшитий із клаптиків, як це буває в Лондоні. До нього вели сходи, що неначе зазмерли в польоті, линучи на зустріч до входних дверей. Вони здавалися схожими на пожежну драбину, приставлену до вікна першого поверху. Валентен зупинився, запалив сигару і довго дивився на смугасті штори.

Найдивовижніше в чудесах — це те, що вони трапляються. Хмаринки раптом збираються до купи у неповторний малюнок, контури якого нагадують людське око. Дерево на обрії згинається знаком питання під час подорожі, сповненої невідомості. І те, й інше мені доводилося спостерігати на днях. Нельсон гине у мить своєї перемоги, а якийсь чоловік, що зветься Вільямсоном, випадково вбиває якогось іншого чоловіка, котрий також зветься Вільямсоном (усе це скидається на синовбивство). Одним словом, у житті бувають дивні збіги, але люди, зазвичай, не беруть їх до уваги, не надаючи їм значення. Як зазначив колись Едгар По, мудрість має покладатися на непередбачуване.

Аристид Валентен був справжнім французом, а французький розум — неповторний і специфічний. Він не був “мислячою машиною”; це безглуздий вислів у дусі сучасного матеріалізму і фаталізму. Машина тому і машина, що не вміє мислити. Він був людиною мислячою і простою водночас. Усіма своїми успіхами, досягнення яких здавалося неможливим без застосування чарів, детектив завдячував розвиненій логіці та простому й банальному французькому мисленню. Французи розбурхують світ не парадоксами, а очевидними речами. Вони втілюють прописні істини — як під час Французької революції. Валентен знав, що таке розум, і усвідомлював його можливості. Лише той, хто нічого і ніколи не тямить у двигунах, спробує

їхати без бензину; лише той, хто нічого не тямить у розумі, намагатиметься міркувати, не маючи твердої, незаперечної основи. Зараз такої основи не було. Він упустив Фламбо у Норвічі, а тут, у Лондоні, той міг набути будь-якої подоби і перевтілитися в кого завгодно — від здоров'я-волоцюги у Вімблдоні¹ до високого розпорядника вечірки в готелі “Метрополь”. Коли Валентен нічого не знав, він застосовував свій метод.

У таких випадках він покладався на непередбачуване. Якщо не міг просуватися шляхом розуму, то ретельно і скрупульозно діяв усупереч розуму. Він ішов не туди, куди належало — не в банки, не в поліцейські відділки, не в кубла розпусти. Він систематично йшов не туди, куди варто: заходив у порожні будинки, звертав у глухі вулиці, продирався провулками через гори сміття, обходив усі площі й повертався туди, звідки розпочинав блукання. Свої божевільні вчинки він пояснював досить логічно. Якщо у вас є ключ, говорив він, цього робити не варто; але якщо ключа немає — вчиняйте саме так. Будь-яка дивовижа, що привернула увагу детектива, могла привернути й увагу злочинця. З чогось треба почати; то чому б не почати там, де міг зупинитися інший? Щось незвичайне у сходінках, у тихому затишку ресторану розбудило надзвичайно романтичну Валентенову уяву. Він вибіг східцями, вмовився біля вікна і замовив чорну каву.

Був пізній ранок, а Валентен ще не снідав. Залишки чужої їжі на столиках нагадали йому, що він зголоднів; детектив замовив яйце-пашот² і неухважно поклав до ка-

¹ Вімблдон, Вімблдонський чемпіонат — найпрестижніший двотижневий турнір з великого тенісу, який відбувається щорічно в кінці червня — на початку липня. Уперше був проведений в 1871 р. у передмісті Лондона — Вімблдон.

² Яйце-пашот — традиційна французька страва на сніданок із розбитих яєць, що варяться в гарячій воді без шкаралупи.

ви цукор, думаючи про Фламбо. Він згадав, як тому вдавалося втекти, скориставшись то манікюрними ножицями, то пожежею, то неоплаченими листами без марки, а одного разу він зібрав юрбу біля телескопа, щоб подивитися на уявну комету, яка могла б знищити увесь світ. Валентен вважав себе не дурнішим за Фламбо і мав рацію. Однак він чудово розумів неvigідність свого становища. “Злочинець — творець, а детектив — критик”, — подумав Валентен, сумно посміхнувся, повільно підніс чашку до губ і відразу ж швидко поставив на місце. Він поклав сіль замість цукру.

Детектив поглянув на горня, з якого насипав сріблясті кристалики. Це була цукорниця, призначена для цукру, точнісінько так само, як пляшка шампанського призначена саме для шампанського. Він здивувався, що тут тримають у цукорниці сіль, і огледівся, шукаючи поглядом, чи немає десь сільнички. На столі стояли дві, наповнені по самі вінця. Може, там якась спеціальна приправа? Він скуштував: у них виявився цукор. Тоді він обвів зацікавленим поглядом інші столики — чи не виявився ще у чомусь вишуканий смак жартівника, що поміняв місцями сіль і цукор? Якщо не зважати на темну пляму на світлих шпалерах, усе інше не викликало запитань, всюди було охайно і пристойно. Валентен подзвонив у дзвоник, щоб викликати офіціанта.

Розпатланий і сонний офіціант поспішно підійшов, і детектив, котрий цінував немудрі жарти, запропонував йому скуштувати цукор і сказати, чи відповідає він репутації закладу. Офіціант позіхнув, скуштував і враз прокинувся.

— Ви щоранку так тонко жартуєте зі своїми клієнтами? — запитав Валентен. — Вам ще не набрид цей до-теп?

Офіціант зрозумів іронію цих слів і, сильно затинаючись, запевнив, що ані він, ані власник закладу не мали наміру жартувати. Мабуть, вони просто помилилися. Він узяв цукорницю та оглянув її, потім узяв сільничку та оглянув і її також, дивуючись дедалі більше. Зрештою він швидко вибачився, заспішив до виходу, а через мить повернувся з господарем. Той теж обстежив цукорницю та сільничку і також здивувався.

Раптом офіціант щось заторохтів, невиразно вимовляючи слова.

— Я о-ось що д-думаю, — заїкався він, поспішаючи.
— Я д-думаю, це ті два священики.

— Які два священики?

— Ті двоє, — пояснив офіціант, — що облили стіну супом.

— Облили стіну супом? — перепитав Валентен, вирішивши, що це якась італійська метафора.

— Ось тут, — розхвилювався офіціант, вказуючи на темну пляму. — Взяли і вилили.

Валентен поглянув на господаря, і той пояснив докладніше.

— Так, пане, — сказав він. — Так воно і було, от тільки цукор і сіль, напевно, тут ні до чого. Із самісінького ранку — ми ще тільки штори підняли — зайшли сюди два священики і замовили суп. Обидва виглядали як тихі, добропорядні чоловіки. Один розрахувався і вийшов, а інший, котрий здавався повільним і незграбним, залишився ще на кілька секунд, бо йому ніяк не вдавалося зібрати всі свої пакунки. Потім він теж пішов до дверей, але за мить повернувся — схопив тарілку з супом і вихлюпнув на стіну. Я був у службовій кімнаті. Вибігаю, дивлюся: на стіні пляма, а священика і сліду немає. Зби-

ток невеликий, але ж яке зухвальство! Я побіг за ними на вулицю та не наздогнав. Вони йшли набагато швидше за мене, я лише помітив, що завернули кудись на Карстерс-стрит.

Валентен уже був на ногах, у капелюсі та з ціпком у руках. Він давно усвідомив: у темряві невідання треба йти туди, куди спрямовує вас перший-ліпший вказівник, яким би дивним він не був. Оплативши рахунок і грюкнувши зашкеленими дверима, за мить детектив уже завернув за ріг і біг вулицею.

На щастя, навіть у такі відчайдушні хвилини він не втрачав холодної зірності. Пробігаючи повз якусь крамницю, детектив помітив у ній щось дивне і повернувся. Крамниця виявилася овочевою; на відкритій вітрині були розкладені овочі та фрукти, а над ними стирчали цінники. З-поміж інших вирізнялися два вщерть заповнених ящики: один — із горіхами, другий — з мандаринами. Напис над горіхами — великими синіми літерами на клаптику картону — стверджував: “Найкращі мандарини. Дві штуки на пенні”, над мандаринами ж було написано: “Найкращі бразильські горіхи. Чотири пенси за фунт”. Валентен прочитав це, і йому спало на думку, що нещодавно він уже стикався з таким гумором. Тож зупинившись біля червонолицього продавця овочів, який з похмурим виразом дивився вдаль, він звернув його увагу на прикру помилку. Продавець не відповів, але одразу ж переставив цінники. Елегантно спираючись на ціпок, детектив продовжував розглядати вітрину. Нарешті він запитав:

— Вибачте за нескромність, пане, але чи можу я поставити вам запитання зі сфери експериментальної психології та асоціації ідей?

Червоновидий крамар грізно глянув на нього, але Валентен вів далі, весело помахуючи ціпком:

— Чому переставлені цінники на овочевій вітрині нагадують нам про духовну особу, що прибула на вихідні до Лондона? Або — якщо я висловлююсь недостатньо зрозуміло — чому горіхи, пойменовані мандаринами, незбагненним чином асоціюються з двома священиками: одним вищим, другим — нижчим на зріст?

Очі продавця полізли на лоба, немов очі равлика; здавалося, він ось-ось кине́ться на нахабу, але лише сердито буркнув:

— А що вам до цього? Може, ви з ними заодно? То ви їм так прямо і скажіть: попи вони чи хто там іще, але якщо ще раз розсиплють мені яблука — буде їм непереливки!

— Справді? — поспівчував детектив. — Вони розсипали ваші яблука?

— Це все той коротун, — розхвилювався продавець. — Просто по вулиці покотилися. Поки я їх збирав, він і дременув.

— Куди? — поцікавився Валентен.

— Ліворуч, за другий поворот. Там скверик, — швидко відповів продавець.

— Дякую, — сказав Валентен і пурхнув, як фея. За другим кутом ліворуч він перетнув сквер і гукнув полісмена:

— Нагальна справа, констеблю. Ви тут не бачили двох священиків?

Полісмен пирснув від сміху.

— Бачив, — відповів він. — Якщо хочете знати, пане, один із них був п'яний. Він став посеред дороги і...

— Куди вони пішли? — різко обірвав його детектив.

— Сіли в один із жовтих омнібусів, — пояснив чоловік, — тих, що їздять у Гемпстед.

Валентен витягнув свою візитівку, швидко кинувши:

— Пришліть двох людей, нехай ідуть за мною! — і рушив уперед так стрімко, що могутній полісмен, хоч-нехоч, змушений був поспішити виконати його наказ. За хвилю, коли детектив стояв на іншому боці скверу, до нього приєдналися інспектор і людина у цивільному.

— Отже, пане, — ввічливо посміхаючись, почав інспектор, — чим ми можемо...

Валентен вказав уперед ціпком.

— Я поясню вам усе на верхньому ярусі он того омнібуса, — сказав він і пірнув у гушавину машин та екіпажів.

Коли всі троє, важко дихаючи, зайняли верхні місця жовтого омнібуса, інспектор сказав:

— На таксі ми доїхали б учетверо швидше.

— Звичайно, — погодився провідник. — Якби ми знали, куди їдемо.

— А куди ми їдемо? — ошелешено спитав інспектор.

Валентен задумливо палив, потім вийняв з рота сигару і промовив:

— Якщо ви знаєте, що задумав злочинець, забігайте вперед. Але якщо ви лише здогадуєтесь — йдіть за ним. Блукайте там, де він; зупиняйтесь там, де зупиняється він; не обганяйте його. Тоді ви побачите те, що бачив він, і зробите те, що робив він. Нам залишається одне: звертати увагу на все дивне.

— В якому сенсі дивне? — запитав інспектор.

— У будь-якому, — відповів Валентен і надовго замовк.

Жовтий омнібус повз північною частиною Лондона. Здавалося, минули години; великий детектив нічого не пояснював, помічники його мовчали, і в них потроху почали закрадатися сумніви щодо цього доручення. До того ж, вони, мабуть, ще й зголодніли — давно минув час дру-

гого сніданку, а довгі вулиці північних кварталів виринали одна за одною, наче кільця якоїсь чудернацької підзорної труби. Усі ми пам'ятаємо такі поїздки. Це була одна з тих подорожей, коли, здається, що ось-ось на обрії виринає край світу — але виринає лише Тейфел-парк. Лондон розчинявся серед брудних таверн і занедбаних пустирів і знову незбагненно виринав у вогнях широких вулиць і зухвалих готелів. Здавалося, наче їдеш крізь тринадцять різних занедбаних міст, що переходили одне в одне. Попереду згущався холодний сутінок, але детектив і не поворушився, пильно вдивляючись у вулиці, що пробігали повз них. Коли Кемден-таун залишився позаду, поліцейські вже клювали носами. Раптом вони прокинулися: Валентен зірвався на ноги, струснув їх за плечі й гукнув кучерові, щоб той зупинився.

У повному здивуванні вони скотилися сходами і, озирнувшись, побачили, що Валентен переможно вказує на велике вікно ліворуч від них. Це вікно прикрашало блискучий фасад великого, як палац, готелю; тут була зала ресторану, про що й сповіщала вивіска. Це вікно, як і всі інші, що прикрашали фасад готелю, було зроблене з матового візерунчастого скла, але посеред нього, немов зірка на льоду, зяяла дірка.

— Ось він, наш ключ! — вигукнув Валентен, погойдуючи ціпком. — Розбите вікно!

— Яке вікно? Який ще ключ? — розгнівався поліцейський. — Чим ви доведете, що це пов'язано з нашою справою?

Від люті Валентен ледь не зламав свій бамбуковий ціпок.

— Чим доведу? — вигукнув він. — О, Боже! Цей чоловік шукає доказів! Швидше за все, це взагалі ніяк не пов'язано з нашою справою! Але що ж нам іще залишаєть-

ся робити? Невже ви досі не зрозуміли, що нам треба хатитися за будь-яку, найнеймовірнішу, випадковість або ж іти спати?

Він заспішив до ресторану; за ним пішли полісмени. Усі трое сіли за столик і взялися за пізній сніданок, час від часу поглядаючи на зірку в склі. Варто зазначити, що вона і тепер мало що пояснювала.

— Бачу, у вас вікно розбите, — сказав Валентен офіціантові, розраховуючись.

— Так, пане, — відповів лакей, заклопотано підраховуючи гроші. Чайові виявилися чималими, отож, випроставшись, він помітно пожвавішав.

— Саме так, пане, — сказав він. — Це дуже дивно, пане!

— А що трапилося? — не виявляючи особливої цікавості, запитав детектив.

— Прийшли до нас тут двоє в чорному, священики, — розповідав лакей. — Їх нині багато сюди приїхало. Замовили дешевий сніданок, поснідали тихенько, один заплатив і пішов. Інший теж зібрався виходити слідом за ним. Коли дивлюся, а вони переплатили більш ніж утричі. “Ви переплатили”, — сказав я, коли він був уже на порозі. “Та невже?” — спокійно перепитав він. “Так”, — кажу я і беру рахунок, щоб показати йому. І тут — я ледь не впав.

— Чому? — запитав детектив.

— Я чим завгодно готовий забожитися, що у рахунок було чотири шилінги. А тут дивлюся — чотирнадцять, хоч ти лусни.

— Так! — скрикнув Валентен, повільно підводячись на ноги. Очі його палали. — І що ж далі?

— А він стоїть собі у дверях і каже: “Вибачте, переплутав. Ну, нічого, це буде за вікно”. — “Яке ще вікно?” — запитую. “Яке я розіб’ю”, — і лясь парасолькою!

Трое слухачів скрикнули від здивування, а інспектор сказав собі під носа:

— Ми що, женемося за божевільним?

Лакей тим часом продовжував, смакуючи кумедну історію:

— Це так мене спантеличило, що кілька секунд я нічого не міг зробити. Чоловік рушив з місця, наздогнав того, високого, вони завернули за ріг — і як дременуть по Баллок-стрит! Я кинувся за ними з усіх ніг, та куди там — зникли!

— Баллок-стрит! — вигукнув детектив і помчав вулицею так само стрімко, як дивна пара, яку він сподівався наздогнати.

Тепер переслідувачі швидко рухалися між голими цегляними стінами, як у тунелі. Тут було мало ліхтарів й так само мало освітлених вікон; здавалося, що все на світі повернулося до них спиною. Сутеніло, і навіть лондонському полісмену нелегко було зрозуміти, куди саме вони прямують. Інспектор, однак, не сумнівався, що рано чи пізно вони вийдуть до Гемпстедського лугу. Раптом у темно-синіх сутінках зблиснуло опукле освітлене вікно, і Валентен зупинився за крок до крамнички, де торгували солодощами. Якусь мить повагавшись, він зайшов усередину. Стоячи серед строкатих прилавків, детектив ретельно відібрав тринадцять шоколадних сигар. Він обмірковував, як розпочати розмову, але це йому не знадобилося.

Кістлява молода жінка, що виглядала набагато старішою за свій вік, з очікуванням дивилася на елегантного прибульця, але, побачивши в дверях синю форму інспектора, оговталася і заговорила.

— Ви, напевно, за пакетом? — запитала вона. — Я його відіслала.

— За пакетом?! — перепитав Валентен — настала його черга дивуватися.

— Ну, який залишив той чоловік, священник.

— Заради Бога! — вигукнув Валентен і подався вперед, його палке нетерпіння врешті вирвалося назовні. — Заради Бога, розкажіть детально!

— Ну, — не зовсім впевнено почала жінка, — зайшли сюди священники, це було десь із півгодини тому. Купили м'ятних коржиків, поговорили про всяку всячину і пішли на луг. Раптом через кілька хвилин один біжить назад і каже: "Я тут пакунок не залишав?" Я глянула туди, сюди — ніде немає. А він каже: "Гаразд, якщо знайдете — відішліть ось за цією адресою". І дав мені адресу і ще шилінг за клопоти. Я начебто все обшукала, а коли він пішов, дивлюся — пакет лежить. Ну, я його і відіслала, не пам'ятаю вже куди, десь у Вестмінстер. А зараз я подумала: напевно, у цьому пакеті щось важливе, ось за ним поліція і прийшла.

— Так і є, — швидко сказав Валентен. — А далеко звідси той луг?

— Якщо підете зараз навпростець, то хвилин за п'ятнадцять дійдете, — відповіла жінка. — До самого входу вийдете.

Валентен вискочив із крамниці й помчав уперед. Полісмени неохоче почимчикували за ним.

Вузькі вулиці лежали в тіні будинків, тож, опинившись на великому пустирі просто неба, переслідувачі здивувалися, що сутінки ще такі прозорі й світлі. Ідеально кругла синювато-зелена небесна баня відсвічувала золотом поміж чорних дерев у темно-бузковій далині. Зелені сутінки швидко густішали, і в небі проступали поодинокі кристалики зірок. Останній промінь сонця осявав, мов золото, пагорби Гемстеда та улюблену лон-

донцями низину, що йменується Долиною Здоров'я. Відпочивальники ще не зовсім розбрелися — на лавочках проглядалися розпливчасті силуети пар, то там, то там було чути, як на гойдалках пишуть дівчата. Велич небес зростала, огортаючи темрявою неосязну людську брутальність. І, споглядаючи згори на луг, Валентен урешті побачив те, що шукав.

Серед темних групок, що потроху розходилися, детектив помітив одну пару, що була чорніша від інших. Ці люди трималися разом. Одягнені у чорні сутани, вони йшли вдалину, здаючись не більшими від мурашок, але Валентен побачив, що одна з постатей набагато нижча від іншої. Хоча високий йшов смиренно, не привертаючи до себе уваги, як личить ученому, видно було, що у ньому більш як шість футів. Валентен стиснув зуби і кинувся вперед, нетерпляче крутячи ціпок. Коли відстань скоротилася і двох у чорному стало видно, як у мікроскоп, він зауважив ще одну цікавинку, яка здивувала його та якої, водночас, він не очікував. Ким би не був високий, маленького Валентен упізнав: то був його супутник з гарвічського¹ потяга, незграбний священик з Ессексу, якому він порадив ретельніше приглядати за своїми пакунками.

Поки що все складалося так, як треба, добігало кінця і піддавалося розумінню. Зробивши зранку запит, детектив дізнався, що якийсь Браун з Ессексу везе до Лондона срібний, прикрашений сапфірами хрест — дорогоцінну реліквію, яку покажуть іноземному кліру під час конгресу. Це була, звичайно, та “срібна річ із синіми камінчиками”, а отець Браун, без сумніву, був тим незграбним свя-

¹ Гарвіч — місто і глибоководний порт у Північному морі в графстві Ессекс.

щеником з потяга. Не було нічого дивного в тому, що про те, що знав Валентен, міг довідатися і Фламбо — Фламбо завжди умів про все довідуватися. Звичайно, нічого доброго в тому, що грабіжник почув про хрест не було, очевидно, що він захотів його вкрати — адже це найпростіше, що могло прийти йому в голову. І вже зовсім природно, що Фламбо легко обвів навколо пальця таку недоумкувату вівцю, як цей чоловік з пакунками і парасолькою. Таку людину будь-хто міг би заманити хоч на Північний полюс, отож Фламбо — блискучому актору, переодягненому у священника, — нічого не вартувало зтягти його на цей луг. Поки що все в цьому злочині було зрозуміло. Детектив розмірковував про безпорадність священника, жаліючи його, і мало не почав зневажати Фламбо за вибір настільки довірливої жертви. Але коли Валентен думав про все, що сталося, що привело до перемоги вигадливого Фламбо, його мозок не знаходив найменшого пояснення. Де зв'язок між викраденням хреста з сапфірами і плямою супу на шпалерах? До чого тут переплутані цінники на горіхах і мандаринах? А плата наперед за розбите вікно? Він дійшов до кінця переслідування, але упустив середину. Іноді, хоча й рідко, Валентен помилявся й упускав злочинця, однак ключ до розв'язки він знаходив завжди. Зараз він наздоганяв злочинця, але ключа у нього не було.

Священики повзли по зеленому схилу пагорба, немов чорні мухи. Судячи з усього, вони розмовляли, не помічаючи, куди йдуть, а йшли вони у найбезлюдніший і найтихіший закуток долини. Переслідувачам довелося вдатися до поведінки притаманної мисливцям, що підкрадаються до дичини: вони перебігали від дерева до дерева, скрадалися і навіть повзли у густій траві. Завдяки цим незграбним маневрам підійшли зовсім близько

до дичини і навіть уже чули голоси, але слів розібрати не могли, окрім слова “розум”, яке раз у раз повторював високий, майже дитячий голос. Раптом шлях їм перегородили урвище, краї котрого заросли чагарником. Вони втратили слід і блукали хвилин десять, поки, обігнувши гребінь круглого, як купол, пагорба, не побачили у променях призахідного сонця чарівну картину. Під деревом стояла стара, усіма забута дерев’яна лавка; на ній сиділи, серйозно розмовляючи, два священники. Прекрасні зелені й золоті фарби ще проглядалися на темному обрії, синьо-зелена небесна баня ставала зелено-синьою, а зірки виблискували яскраво, неначе великі діаманти. Валентен мовчки подав знак своїм помічникам, підкрався до великого гіллястого дерева і, стоячи там у повній тиші, почув нарешті, про що говорили дивні священнослужителі.

Детектив слухав хвилину-другу, і демон сумніву охопив його. А що, коли він даремно затягнув англійських полісменів у дальній закуток нічного парку із цим завданням — це було не розумніше, ніж шукати голку в сіні? Священники розмовляли саме так, як вони і повинні розмовляти: благочестиво, статечно, учено. Їхня бесіда стосувалася найсвятіших таємниць богослів’я, які тільки можна собі уявити. Маленький, котрий з Ессексу, говорив простіше, звернувши кругле обличчя до сяючих зірок. Високий сидів, опустивши голову, наче вважав, що негідний глянути на них. Однак невиннішу бесіду навряд чи можна було почути у білій італійській обителі чи у чорному іспанському соборі.

Перше, що Валентен почув, — це було закінчення фрази отця Брауна:

— ...те, що мали на увазі середньовічні схоласти, коли говорили про непохитність небес.

Високий священик кивнув схиленою головою і сказав:

— Так, безбожники закликають тепер до розуму. Але хто, дивлячись на ці міріади світів, не відчує, що там, над нами, можуть існувати світи, де розум буде зовсім нерозумний?

— Ні, — заперечив отець Браун, — розум розумний завжди, навіть в останньому забутті, у втраченому проміжному стані речей. Я знаю, що люди звинувачують церкву в приниженні розуму, але це лише один із поглядів. Лиш одна церква на землі визнає розум справді вищим. Лиш одна церква на землі стверджує, що Бога можна досягнути розумом.

Високий підняв суворе обличчя до усяяного зорями неба і мовив:

— Хто може знати, чи є у безмежності Всесвіту...

— У Всесвіту немає просторових меж, — сказав нижчий і різко повернувся до нього, — але за межі моральних законів він не виходить.

Валентен сидів за деревом і мовчки гриз нігті. Йому здавалося, що англійські детективи зараз кепкують з нього — адже це він затягнув їх у таку далечінь лиш для того, аби послухати філософську маячню двох смиренних літніх священиків. З нетерплячки він пропустив мудровану відповідь високого і почув тільки отця Брауна:

— Розум і справедливість панують на найвіддаленішій, найпустельнішій зірці. Погляньте на зірки. Хіба ж не схожі вони на діаманти й сапфіри? Добре, уявіть собі щось із ботаніки чи геології. Подумайте про діамантові ліси з діамантовим листям. Уявіть, що місяць — суцільний величезний синій сапфір. Але не думайте, що все це хоч на йоту змінить закони розуму і справедливості. На опалових рівнинах, серед круч, усяяних перлами, ви знайдете ту саму заповідь: "Не вкради".

Валентен вже збирався було встати — у нього заніміло все тіло — і піти якомога ти́хіше; уперше в житті він скоїв таку дурницю. Але високий мовчав якось дивно, і детектив прислухався. Нарешті той сказав зовсім просто, ще нижче схиливши голову і склавши руки на колінах:

— А все ж я вважаю, що інші світи можуть піднятися вище від нашого розуму. Годі збагнути таємниці небес, і я схиляю перед ними голову.

Далі, не підводячи голови та не змінюючи інтонації, він додав:

— А зараз давайте-но сюди той ваш хрест із сапфірами. Ми тут наодинці, і я можу розпатрати вас, як соломяну ляльку.

Від того, що він не змінив тону, не поворухнувся, ці слова прозвучали ще загрозливіше. Але хранитель святині лиш трохи повернув голову до свого співрозмовника. Його, здавалося, безглузде обличчя було звернене до зірок. Можливо, він просто не зрозумів. А може, зрозумів і закам'янів від страху.

— Так, — все так само тихо сказав високий, — так, я Фламбо.

Трохи помовчавши, він додав:

— Ну, то ви віддасте той хрест?

— Ні, — сказав Браун, і це односкладове слово пролунало дивно.

І тут з Фламбо злетіло вдаване упокорення. Великий злодій відкинувся на спинку лави і засміявся неголосно, але грубо.

— Ні, — крикнув він. — Не віддасте, ви ж гордий священик. Ще б ви мені його віддали, неодружений коротун і простак! Сказати, чому ви його не віддасте? Тому що він уже в мене в кишені.

Маленький чоловічок з Ессексу, що здавався у сутінках зовсім приголомшеним, повернувся до нього і запитав напружено і боязко, немов підлеглий:

— Ви ... ви у цьому певні?

Фламбо сяяв захватом.

— Звісно, ви кращий, ніж вистава на три дії! — вигукнув він. — Так, бовдуре ви, переконаний! Я додумався зробити дублікат пакунка. Так що тепер у вас — фальшивка, а у мене — камінчики. Старий трюк, отче Брауне, дуже старий трюк.

— Так, — погодився отець Браун і з якоюсь дивовижною смиренністю пригладив волосся, — я чував про нього.

Король злочинців нахилився до нього, раптом зацікавившись.

— Ви чули про трюк? — перепитав він. — І від кого ж ви могли це чути?

— Я не можу назвати вам його ім'я, — просто відповів Браун. — Розумієте, він каюся. Він заробляв цим років двадцять, підміняючи згортки і пакунки. І ось, коли я запідозрив вас, то одразу ж згадав про цього бідолашу.

— Запідозрили мене? — повторив злочинець зі все більшим зацікавленням. — Ви що, справді здогадалися, що я не даремно тягну вас у таку глушину?

— Ні, зовсім не тоді, — відповів отець Браун, майже вибачаючись. — Я вас одразу запідозрив. Розумієте, у вас зап'ястя деформовані, це від кайданків.

— А де в біса, — вигукнув Фламбо, — де в біса ви могли довідатися про сліди від кайданків?

— Від парафіян, — відповів Браун, смиренно зводячи брови. — Коли я служив у Гартпулі, там у трьох були такі сліди від кайданків. Отож, тільки-но я вас запідозрив, ви-

рішив, як ви розумієте, будь-якою ціною врятувати хрест. Даруйте, але я за вами стежив. Зрештою я помітив, що ви підмінили пакунок — тоді я підмінив його знову, а справжній відіслав.

— Відіслали? — перепитав Фламбо, і вперше його голос прозвучав не настільки тріумфально.

— Так, відіслав, — спокійно продовжував священник. — Я повернувся до крамниці й запитав, чи не забув я там пакунок, а потім дав їм адресу, куди його відіслати, якщо він знайдеться. Звісно ж, я не залишав його там відразу — я залишив його, коли повернувся. Замість того, щоб наздогнати мене, його відіслали просто у Вестмінстер, одному моєму знайомому.

Згодом він із жалем додав:

— Цьому я теж навчився від того бідолахи з Гартлпула. Він вдавався до цього способу, коли викрадав сумки на вокзалах; однак зараз він у монастирі. Ви знаєте, про все можна дізнатися. Ми не можемо не бути священниками, — закінчив він, винувато хитаючи головою. — Така вже наша доля — люди приходять сповідатися і розповідають про усілякі речі...

Фламбо вже видобув із внутрішньої кишені пакунок і рвав його на шматки. Усередині не виявилось нічого, крім паперу і шматочків свинцю. Потім він схопився на ноги, випростався у весь свій велетенський зріст і вигукнув:

— Я вам не вірю! Я не вірю, що такий незграба, як ви, міг це все змастакувати! Не сумніваюся, що хрест все ще у вас. Не віддасте по-доброму — гаразд, ми тут наодинці, я відберу його силою.

— Ні, — просто сказав отець Браун і теж підвівся. — Ви його не відберете. По-перше, його у мене справді немає. А по-друге, ми тут не самі.

Фламбо завмер на місці.

— За цим деревом, — сказав отець Браун, — два дужих полісмени і найкращий у світі детектив. Ви запитаете, навіщо вони сюди прийшли? Я їх сюди привів. Як? Що ж, я розповім, якщо бажаєте. Боже мій, коли маєш справу зі злочинцями, доводиться набувати такого досвіду. Розумієте, спершу я не був певен, що ви злочинець, і не хотів даремно ображати брата-священника — от я і почав вас випробовувати. Якщо людині подають солонку каву, це її зазвичай дратує. Якщо ж вона це стерпить, значить, боїться себе видати. Я насипав у цукорницю сіль, а в сільничку — цукор, і ви змовчали. Якщо рахунок більш ніж утричі завищено, це зазвичай спричиняє обурення. Якщо ж людина мовчки платить, значить, вона прагне не привертати до себе уваги. Я змінив рахунок, а ви все одно заплатили.

Здавалося, цієї миті Фламбо мав би накинутися на нього, мов тигр. Але злочинець стояв, мов зачарований, його паралізувала цікавість.

— Отож, — з нуднуватою методичністю пояснював далі отець Браун. — Оскільки ви не залишали для поліції жодних слідів — хтось же мав їх залишити. Усюди, куди ми заходили, я робив щось таке, щоб про нас говорили увесь день. Я не заподіював великої шкоди — облив супом стіну, розсипав яблука, розбив вікно — але хрест я врятував. Зараз він у Вестмінстері. Дивно, що ви не використали “віслучий свисток”.

— Не використав що? — перепитав Фламбо.

— Я радий, що ви ніколи про нього не чули, — сказав священник, скривившись. — Це справді погана штука. Я вірив, що ви надто хороша людина, щоб застосувати “віслучий свисток”. Тут мені не допомогли б навіть “плями” — я надто слабкий у колінах.

— Що ви верзете? — перепитав Фламбо.

— Ну, про “плями” я думав, ви знаєте! — зрадів Браун.
— Отож, ви ще не надто зіпсовані.

— А ви звідки знаєте про всю цю гидоту? — вигукнув Фламбо.

Посмішка промайнула на круглому простакуватому обличчі його співрозмовника — поборника релігії.

— Напевно, саме тому, що я неодружений простак, — відповів Браун. — Вам ніколи не спадало на думку, що людина, яка нічого не робить, окрім того як слухає про гріхи, повинна хоч трохи розумітися на людському злі? Звісно, не лише практика, а й теорія моєї професії допомогли мені зрозуміти, що ви не священник.

— Яка ще теорія? — запитав Фламбо, ледь не втрачаючи свідомість.

— Ви нападали на розум, — відповів Браун. — У богослів'ї це неприпустимо.

Він повернувся, щоб узяти свої речі, й три полісмени вийшли у сутінках з-за дерев. Фламбо був тямущий і знав правила гри: він відступив назад і низько вклонився Валентену.

— Не мені кланяйтеся, *mon ami*¹, — промовив Валентен своїм чітким голосом. — Уклонімося тому, хто нас обох перевершив.

І вони стояли, схиливши голови, поки маленький сільський священник нишпорив у темряві, намагаючись знайти свою парасолу.

¹ Mon ami (*фр.*) — мій друже.

ТАЄМНИЧИЙ САД

Аристид Валентен, шеф Паризької поліції, спізнювався на обід, і дехто з його гостей прибув раніше від нього. Їх тим часом розважав Айвен — довірений слуга шефа, підстаркуватий чолов'яга зі шрамом на обличчі, майже такому ж сивуватому, як і вуса. Він завжди сидів за столиком у вестибюлі — приміщенні, ущент обвішаному зброєю. Будинок Валентена був настільки ж незвичайним і відомим, як і його власник. Це був старовинний маєток з високими стінами і стрімкими тополями понад самою Сеною, найдивнішою — і, схоже, цінною з погляду поліції — архітектурною прикметою якого було те, що звідти не існувало жодного іншого виходу, окрім як через ті парадні двері, що охоронялися Айвеном з цілим арсеналом зброї. Сад за будинком був великий і добре доглянутий, з приміщення до саду було багато виходів, але із саду назовні — жодного, бо його оточувала височенна, гладка і неприступна стіна зі спеціальними шипами нагорі, — чудове місце для роздумів того, кого не одна сотня злочинців заприсяглася вбити.

Айвен пояснив гостям, що господар телефонував і сказав, що обставини затримують його хвилин на десять. Насправді ж, він був зайнятий останніми приготуваннями до страт та інших страхітливих речей. Він завжди ретельно виконував ці свої обов'язки, хоча й відчував до них глибоку відразу. Безжалісний у переслідуванні злочинців,

Валентен був милосердним щодо їх покарання. Оскільки він був найвищою інстанцією у поліцейських справах Франції — та й, значною мірою, Європи — з його великого впливу шляхетно користали для пом'якшення вироків і розвантаження в'язниць. Він належав до тих великих французьких гуманістів-вільнодумців, яким притаманна лише одна хиба — милосердні вчинки вони роблять холоднокровніше, аніж вчиняють правосуддя.

Валентен — на вигляд елегантний чоловік із темною борідкою, ледь помереженою сивиною, — прибув у чорному костюмі з червоною розеткою. Він пройшов через весь будинок до свого кабінету, з дверей якого відкривався краєвид на сад. Ці двері були відчинені, то ж він, ретельно замкнувши якусь скриньку в сейф, підійшов до одвірка і на декілька секунд виглянув у сад. Яскравий місяць боровся з навалою безформних хмар, цих провісників грози, і Валентен споглядав небо з невластивим таким науковим натурам, як він, присмутком. Імовірно, такі, як він, здатні до передбачення найжахливішої біди у своєму житті. Але від того окультного настрою він, зрештою, швидко оговтався, бо знав, що спізнився і що деякі з його гостей вже прибули. Увійшовши до вітальні, Валентен з першого погляду впевнився, що принаймні головного гостя ще немає. Усіх інших примітних фігур своєї вечірки він бачив: лорда Гелловея, англійського посла, — дратівливого старигана з червонястим, як яблуко, обличчям, що носив блакитну стрічку ордена Підв'язки¹; леді Гелловей, худу і

¹ Орден Підв'язки — вищий лицарський орден Великої Британії, найдавніший у світі. Найвідоміша з версій походження назви пов'язана з графинею Солсбері. Під час танцю з королем Едвардом у неї спала підв'язка. Король підняв її, пов'язав на власну ногу зі словами "Хай соромиться той, хто погано подумав про це", які стали девізом ордена.

жилаву, зі сріблястим волоссям та чуттєвим і пихатим обличчям; її доньку, панну Маргарет Грейєм, — бліду симпатичну дівчину з чарівним обличчям і мідно-рудим волоссям. Він бачив герцогиню Мон-Сен-Мішель, чорнооку і повновиду, а з нею — двох її доньок, так само чорнооких і повновидих. Він бачив доктора Саймона, типового французького вченого, — в окулярах, із гострою каштановою борідкою і чолом, зораним рівнобіжними зморшками, що є карою за зарозумілість, бо завжди з'являються від зведення брів. Він бачив отця Брауна, з Кобхоула, що в Ессексі. Він зустрічався з ним нещодавно в Англії. Бачив і високого чоловіка в уніформі, котрий викликав у нього чи не найбільший, аніж усі попередні гості, інтерес і котрий, віддавши поклін сім'ї Гелловеїв, у відповідь отримав не дуже сердечне привітання і саме наближався, щоби засвідчити свою шану господареві гостини. Це був комендант О'Браєн із французького іноземного легіону. Худорлявий, дещо франтуватий, чисто виголений, темноволосий і блакитноокий, він, як і властиво офіцерові такого відомого своїми славними поразками та успішними жертвовними перемогами військового підрозділу, мав жвавий і зажурений погляд водночас. Родовитий ірландський дворянин з походження, він ще в юності знався із сімейством Гелловеїв, особливо з Маргарет Грейєм. Він полишив свій край після якихось непорозумінь через борги і тепер виявляв цілковиту свободу від британського етикету, розвалькувато походжаючи в уніформі при шаблі й шпорах. Коли він вклонився сім'ї посла, то від лорда і леді Гелловей отримав скупий уклін у відповідь, а панна Маргарет лише відвела погляд.

Але з яких би причин ці люди не виявляли інтересу один до одного, не вони найбільше цікавили знаменитого господаря вечірки. Принаймні жоден з них не був для Ва-

лентена найважливішим гостем. А чекав він, — маючи на те неабиякі підстави, — на людину зі світовим визнанням, дружбу з котрою зав'язав під час кількох поїздок до Сполучених Штатів, що принесли йому справжні детективні тріумфи. Він чекав на Джуліуса К. Брейна, мультимільонера, чиї колосальні, ба навіть вражаючі пожертви на розвиток малопоширених релігій спричинили стільки безпідставного галасу і ще безпідставнішого ажіотажу в американській та англійській пресі. Ніхто не міг з достовірністю стверджувати, ким саме був пан Брейн — атеїстом, мормоном чи представником християнського вчення — він був схильним вкладати капітал у будь-який інтелектуальний проект, допоки той не проходив усі стадії випробування. Одним з його хобі було очікування на американського Шекспіра — хобі, що вимагало більше терплячості, аніж риболовля. Він захоплювався Волтом Вітменом¹, але вважав, що Люк П. Теннер, з Парижа, що в Пенсильванії, був “прогресивнішим”, ніж Вітмен будь-коли. Йому подобалося все те, що, на його думку, було “прогресивне”. Валентена він також вважав “прогресивним”, не підозрюючи, що таке враження було вкрай помилковим.

Представницька поява Джуліуса К. Брейна у вітальні була настільки ж вирішальною, як дзвоник на обід. Він мав ту поважну якість, — а на неї мало хто з нас може претендувати, — що його присутність вважалася такою ж значущою, як і його відсутність. Це був величезний чоловіча, настільки ж товстий, як і високий, одягнений у строгий вечірній костюм, без звичних ланцюжка для годинника та каблучки. Волосся мав сиве і ретельно, як у німця, зачесане назад; його обличчя було розчервонілим, агресивним і обрізким, з жмутом темного волосся під нижньою губою, який надавав його інфантильному виглядові яко-

¹ Волт Вітмен — американський поет, реформатор американської поезії, якого називають батьком верлібру.

гось театрального ефекту, навіть мефістофельського драматизму. Не довго, однак, салон пас очима знаменитого американця — постійні запізнення котрого вже перетворилися на внутрішню проблему його країни — оскільки його у супроводі леді Гелловей якнайшвидше відіслали до їдальні.

Сімейка Гелловеїв, за винятком одного моменту, була доволі привітною і безтурботною. Допоки панна Маргарет не узяла під руку того авантюриста О'Браєна, її батько залишався цілком задоволеним: поки що вона так не зробила і благопристойно увійшла з доктором Саймоном. Однак старий лорд Гелловей був занепокоєний і майже грубий. Він поводився досить дипломатично під час обіду, але коли, закуривши сигари, троє з молодших чоловіків — доктор Саймон, священник Браун і пакісник О'Браєн, той засланець в іноземній уніформі, — зникли, щоб десь долучитися до дам чи покурити в оранжереї, англійський дипломат геть утратив дипломатичність. Кожні шістдесят секунд його жалила думка, що пройдисвіт О'Браєн виявляє до Маргарет якісь знаки уваги, які він не наважувався навіть уявити. Відтак лорд залишився пити каву лише з Брейном, сивочолим янкі, що визнавав усі релігії, та Валентеном, сивіючим французом, що не визнавав жодну з них. Та скільки б вони не сперечалися один з одним, ніхто не виявляв інтересу до аргументів усіх інших. Через деякий час їхня "прогресивна" суперечка досягла критичної точки — нудоти. Тож лорд Гелловей звівся на ноги і поспішив до вітальні, але заблукав і впродовж шести чи восьми хвилин тинявся довгими коридорами, аж поки не почув високий напутній голос доктора, потім — тиху відповідь священника і, нарешті, — загальний регіт. Мабуть, вони теж сперечаються на тему "наука і релігія", — подумав лорд. Перше, що він помітив, як тільки відчинив двері салону, — це відсутність коменданта О'Браєна та панни Маргарет.

Різно зірвавшись на ноги, як і в їдальні, він знову потупотів коридором. Необхідність захисту доньки від ірландсько-алжирського невдахи стала головною, майже божевільною, нав'язливою ідеєю. Прямуючи до найвіддаленішої частини будинку, де був робочий кабінет Валентена, він, на свій превеликий подив, зустрів Маргарет, котра поспішно шмигнула повз нього, бліда і з якимось презирством на обличчі, що було другою загадкою. Якщо вона була з О'Браеном, то де він? Якщо ж вона не була з О'Браеном, то де тоді вона була? Розмірковуючи таким чином, він пробирався до темних закапелків маєтку і, врешті, натрапив на службовий вихід у сад. Місяць своїм серпом уже пошматував хмари і розігнав залишки грози. Його сріблясте сяйво освітлювало кожен куток саду. Лорд помітив, як через галявину до дверей кабінету розмашисто крокувала висока постать у блакитному: срібний зайчик місячного срібла на обшлязі мундира виказував коменданта О'Браена.

Увійшовши крізь скляні двері, той зник у будинку і полишив лорда Гелловея у невимовному розчаруванні, водночас розгніваного і розгубленого. Здавалося, блакитно-срібний сад, немов сцена театру, дорікав йому з тою королівською благодущністю, супроти якої бунтував увесь його світський авторитет. Розмашисті кроки й елегантна хода ірландця доводили його до сказу, неначе він сам був конкурентом, а не батьком, та й місячне світло дратувало його. Не інакше як чаклунством його заманили у сад трубадурів, цей казковий край Ватто¹. Тож він, прагнучи розвіяти ці амурні дурниці розмовою, вирушив слідом за своїм ворогом. Але відразу ж зашпортнувся об якийсь стовбур чи каменяку в траві й став придивлятися

¹ Антуан Ватто (1684—1721) — французький художник, улюбленими темами якого були шляхетні вечірки у квітучих садах і парках (*Прим. пер.*).

до нього, спершу — із роздратуванням, а потім — з неабияким подивом. За мить місяць і високі тополі стали свідками незвичайної сцени: літній англійський дипломат біг щодоуху і волав так, що зривався на рев.

На його хрипкі вигуки з дверей кабінету виглянуло бліде обличчя: блиск окулярів, схвильовано зведені брови — це був доктор Саймон, котрий і почув перші виразні слова титулованого аристократа. Лорд Гелловей репетував:

— Там, у траві, труп, закривавлений труп!

О'Браєн вже цілковито щез у нього з голови...

— Необхідно негайно повідомити Валентена, — сказав доктор, коли лорд уривчасто описав усе те, що йому вистачило нервів дослідити. — На щастя, він тут, недалеко.

При цих словах доктора до кабінету увійшов славетний детектив, увагу якого привернув лордів лемент. Цікаво було спостерегти його типове перетворення: він увійшов з виглядом занепокоєного господаря і джентльмена, який почув, що хтось із його прислуги чи гостей занедужав. Коли ж йому доповіли про факт кровопролиття, Валентен з цілковитою незворушністю враз став бадьорим і діловим, як того вимагала — хай яка непередбачувана і страхітлива — його робота.

— Як не дивно, добродію, — сказав він, коли всі вони поспішили до саду, — я мав би розслідувати загадкові злочини по всій країні, аж раптом один із них вчинено у задньому дворі мого власного будинку. То де ж місце злочину?

Пересікати галявину їм заважав слабкий туман, що починав здійматися над рікою, але під проводом шокованого лорда Гелловея вони таки знайшли труп, що лежав у високій густій траві: це було тіло височенної й широкоплечої людини. Воно лежало долілиць, тому їм було видно лише могутні плечі в чорному сукні та масивну лису голову й ще пасмо-друге брунатного волосся, що

причепилося до черепа, наче волога морська водорість. А з-під пониклого обличчя червоною гадюкою звивалася цівка крові.

— Принаймні, — чітко і з притиском сказав Саймон, — він не належить до гостей нашої вечірки.

— Огляньте його, докторе, — якось надто різко вигукнув Валентен. — Можливо, він ще не мертвий.

Доктор нахилився.

— Він ще не зовсім заляк, але, скоріш за все, він уже мертвий, — промовив він. — Допоможіть-но його трохи підняти.

Вони підняли тіло на дюйм від землі, й всі сумніви щодо того, чи це тіло мертвого чоловіка, миттю знесли. Від тулуба відпала голова. Вона була повністю відокремлена від тіла, бо хтось так сильно різонував по горлі, що геть відсік шию. Навіть Валентен був дещо вражений.

— То мала бути така могутня людина, як справжня горила, — пробурмотів він.

Доктор Саймон підняв відсічену голову. Його руки тремтіли, хоча він був чоловіком, звиклим до анатомічних розтинів. Порізи виднілися на шиї та щелепі, але на обличчі істотних ушкоджень не виявили. Воно було масивним і жовтавим, десь запалим, десь набряклим, з яструбиним носом і важкими повіками — викапаний римський імператор-розпусник, хіба-що з розпливчастими рисами китайського імператора. Здавалося, всі присутні роздивлялися те обличчя холодними поглядами невігласів. Нічого більше про його власника довідатися не вдалося, окрім того, що після підняття тіла під ним забіліла мантишка від сорочки, забрудненої блискучо-червоною плямою крові. Як уже зауважив доктор Саймон, той чоловік не був гостем їхньої вечірки. Проте не виключено, що мав намір приєднатися до неї, оскільки приїхав одягненим для такої нагоди.

Валентен присів, аби ретельно і професійно обстежити траву і ґрунт на якісь двадцять ярдів довкола тіла; йому менш вправно асистував доктор і, ще менше, — англійський лорд. Їх колінкування було винагороджене лише декількома гілочками, порізаними або порубаними на маленькі прутики, які Валентен на мить підняв для експертизи і відразу ж відкинув геть.

— Гілочки, — понуро промовив він, — лише гілочки і велетень-незнайомиць з відчахнутою головою — ось усе, що є на цій галявині.

Запала моторошна тиша, яку зненацька порушив пронизливий вигук знервованого лорда Гелловея:

— Гляньте, хто це?! Хто це там, під стіною саду?!

Невисока постать зі сміховинно великою головою не-сміливо наближалася до них крізь залитий місячним світлом туман; на віддалі вона здавалася гобліном, але незабаром виявилася безневинним скромним священиком, якого вони покинули у вітальні.

— Знаєте, — привітно промовив він, — а в цьому саду немає жодних воріт, і жодної хвіртки.

Валентен насупив чорні брови, як це робив завжди, коли бачив священицьку сутану. Але мав достатньо здорового глузду, аби визнати доречність зробленого священиком зауваження.

— Ви маєте рацію, — сказав Валентен. — Перш ніж ми з'ясуємо, як його вбили, нам, очевидно, доведеться з'ясувати, як він сюди потрапив. Отож, послухайте мене, добродію. Давайте — без упередженого ставлення до моєї посади та обов'язків — усі погодимось, що буде краще, якщо деякі відомі імена не фігуруватимуть у цій справі. Адже серед гостей є леді, джентльмени і навіть іноземний посол. Якщо вже мусимо назвати це злочином, то його необхідно розслідувати як злочин. Але наразі я маю змогу приймати рішення на власний розсуд. Я шеф поліції й настільки публіч-

на особа, що можу собі дозволити діяти в приватному порядку. Дозвольте мені спершу зняти підозри з кожного із моїх гостей, а тоді вже викликати своїх людей для подальших пошуків. Панове, покладаюся на вашу честь і прошу усіх вас не покидати цей будинок до завтрашнього полудня; спалень є вдосталь для всіх. Саймоне, гадаю, ви знаєте, де знайти мого слугу Айвена, — у вестибюлі при вході; він — моя довірена особа. Скажіть йому, щоб залишив замість себе іншого слугу на сторожі, а сам негайно прибув до мене. Лорде Гелловей, ви, звичайно, найкраще зумієте повідомити наших дам про те, що трапилося, і при цьому запобігти паніці. Адже вони також мають залишитися. Отець Браун і я пильнуватимемо тіло жертви.

Коли у Валентені прокинувся командир, усі послушалися його, немов солдати військову сурму. Доктор Саймон дістався арсеналу зброї й передав Айвену, цьому приватному детективу на службі у відомого шефа поліції, розпорядження господаря. Гелловей пішов до вітальні й повідомив жахливі новини досить тактовно — так, що коли там зібралася компанія, дами вже оговталися і встигли заспокоїтися. Тим часом незламний священик і незламний атеїст стояли, відповідно, у головах і в ногах застиглого під місячним світлом небіжчика, неначе символічні пам'ятники двох філософських концепцій смерті.

Айвен, довірена особа зі шрамом і вусами, гарматним ядром вилетів з будинку і, як собака до свого власника, помчав через галявину до Валентена. Його синюшне обличчя оживляло передчуття свіженької детективної справи, і він з дещо хамуватою запопадливістю попросив у свого хазяїна дозволу на дослідження останків.

— Так, оглянь їх, Айвене, якщо бажаєш, — сказав йому Валентен, — але не барися. Нам треба йти до будинку та детально все обговорити.

Айвен звів на нього погляд і раптом опустил голову.

— Ого, — він поперхнувся, — ні, цього не може бути. Пане, ви знаєте цю людину?

— Ні, — байдуже відповів Валентен, — але нам краще зайти до будинку.

Вони взяли труп і перенесли на диван у кабінеті, а тоді разом пішли до вітальні.

Детектив спокійно і без жодних вагань всівся у крісло за столом, його очі випромінювали сталевий погляд судді на судовому процесі. Він щось швидко занотував на папері, а тоді лаконічно запитав:

— Чи всі тут?

— Немає пана Брейна, — сказала герцогиня Мон-Сен-Мішель, роззираючись довкола.

— Так, — підтвердив хрипким і різким голосом лорд Гелловей. — І, здається, немає також пана Ніла О'Браєна, хоча я бачив, як той джентльмен прогулювався садом саме тоді, коли труп був ще теплим.

— Айвене, — сказав детектив, — приведіть сюди коменданта О'Браєна і пана Брейна. Пан Брейн, очевидно, докурює сигару в їдальні, а комендант О'Браєн, мабуть, походить туди-сюди оранжереєю. Хоча, я в цьому не певен.

Вірний слуга метнувся з кімнати, і перш ніж хтось встиг поворухнутися чи щось промовити, Валентен уже вів далі із суто військовим поспіхом:

— Усім присутнім тут відомо, що в саду було знайдено труп, голова якого була відокремлена від тулуба. Докторе Саймон, ви щойно завершили його огляд. Чи не вважаєте, що для того, щоб так перерізати людині горло, необхідно мати страшенну силу? Чи, можливо, для цього було достатньо лише дуже гострого ножа?

— Мушу сказати, що це ніяк не можна було вчинити ножем, — відповів зблідлий доктор.

— А як ви гадаєте, — вів далі Валентен, — яким знаряддям можна було це скоїти?

— Врахувуючи сучасні можливості, мені важко відповісти достеменно, — страдницьки звів брови доктор. — Не так легко перерізати шию, навіть маючи силу, а тут це було зроблено дуже вправно. Це можна було вчинити бойовою сокирою, палашем ката або й стародавнім дворучним мечем.

— Боже, — майже істерично вигукнула герцогиня, — але ж тут нема ні дворучних мечів, ні бойових сокир.

Валентен усе ще був зайнятий аркушем паперу, що лежав перед ним, і промовив, щось швидко занотовуючи:

— А скажіть-но мені, чи можна було це зробити довгою французькою кавалерійською шаблею?

У цей час почулося гупання у двері, від якого — з не зовсім зрозумілих причин — в усіх кров застигла в жилах, немов би це було гупання у браму Макбета. Серед навислої тиші доктор Саймон усе ж спромігся на відповідь:

— Шаблею? Думаю, що нею це можна було зробити.

— Дякую, — сказав Валентен. — Увійдіть, Айвене.

Вірний Айвен відчинив двері й пропустив у кімнату коменданта Ніла О'Браєна, на якого натрапив у саду, куди той знову вийшов на прогулянку.

Ірландський офіцер спинився на порозі, збентежений, але зухвалий.

— Що вам від мене потрібно? — вигукнув він.

— Будь ласка, сядьте, — сказав Валентен приємним, виваженим голосом. — Я не бачу при вас бойової шаблі, яку ви дотепер носили. Де ж вона?

— Я забув її у бібліотеці на столі, — відповів О'Браєн, від хвилювання вимовляючи слова з помітним ірландським акцентом. — Я мав неприємність... Так сталося, що...

— Айвене, — сказав Валентен, — будьте добрі, принесіть комендантову шаблю з бібліотеки. А коли слуга пішов, продовжив: — Лорд Гелловей каже, що бачив, ніби ви вийшли з саду перед тим, як він знайшов там трупа. Що ви робили в саду?

Комендант безпардонно всівся на стілець.

— Ой, чоловіче! — вигукнув він чисто по-ірландськи, — я милувався місяцем і спілкувався з природою.

Настала протяжна і незносна тиша, раптом знову почулося те знайоме і лячне гупання у двері. Знову ввійшов Айвен, принісши порожні сталеві піхви шаблі.

— Це все, що я зміг знайти, — сповістив він.

— Покладіть їх на стіл, — сказав Валентен, навіть не подивившись у бік знахідки.

У вітальні знову запанувала нестерпна тиша, така, як у присутності засудженого на страту вбивці. Тихенькі вигуки герцогині давно завмерли. Лорд Гелловей нарешті задовольнив і вгамував свою ненависть, від якої мало не луснув. Несподівано серед тої тиші пролунав голос панни Маргарет.

— Я гадаю, що тепер вам це можна сказати, — вигукнула вона так виразно і проникливо, як це властиво у привселюдній розмові розгніваній жінці. — Я можу повідомити, що пан О'Браєн робив у саду, тому що він заприсягся про це мовчати. Він просив мене вийти за нього заміж. Я йому відмовила, сказавши, що за моїх сімейних обставин я можу запропонувати йому лише свою дружню повагу. Він на мене неабияк образився і, як мені здалося, не дуже перейнявся моєю пропозицією. Цікаво, — додала вона з ледь помітною посмішкою, — чи матиме тепер моя повага до нього хоч якесь значення. Бо зараз я знову її йому пропоную. Я готова будь-де і будь-коли заприсягтися, що це зробив не він!

Лорд Гелловей встиг підсісти до своєї доньки і, стисивши — як йому звалося — голос, намагався її вгамувати.

— Прикуси язик, Меггі, — гучно шепотів він. — Навіщо ти заступаєшся за хлопця? Де його шабля? Де його горезвісна кавалерійська гідність?..

Але його спинив більш ніж промовистий погляд дочки, який, наче магніт, привернув увагу всього товариства.

— Послухайте, старий дурню! — промовила вона грудним голосом, позбавленим будь-якого родинного пієтету, — що ви намагаєтеся довести? Я повторюю, що цей чоловік був зі мною і, відтак, безневинний. Але навіть якщо він і не безневинний, то все одно був зі мною. Якщо він і вбив ту людину в саду, то хто це бачив, хто мав це бачити, хто, врешті, мав про це довідатися?.. Чи ж ви настільки ненавидите Ніла, що готові запідозрити власну дочку...

Леді Геллоуей зойкнула. Усі решта мовчали під враженням тих жахливих трагічних подій, що досі переслідували закохану пару. Вони споглядали горде бліде обличчя шотландської аристократки та її залицяльника — ірландського авантюриста як старовинні портрети в темному будинку. Довготривала тиша навіяла безліч розмаїтих спогадів про історії убитих чоловіків і отруєних коханців.

І посеред тої нестерпної тиші чийсь невинний голос промовив:

— Та невже ж його сигара така довжелезна?

Переміна думки була така разюча, що всі оглянулися, щоб побачити, хто це сказав.

— Я маю на увазі, — сказав отець Браун із кутка вітальні, — ту сигару, яку докурює пан Брейн. Схоже, що вона завдовжки з добрячу тростину.

Хоча сказане не стосувалося безпосередньо суті справи, у роздратованому погляді Валентена, що, нарешті, відірвався від свого папірця, відчувалася певна схвальність.

— А й справді, — рвучко зауважив він. — Айвене, сходіть-но ще раз за паном Брейнном і негайно приведіть його сюди.

Щойно за відданим слугою зачинилися двері, Валентен звернувся до панни, знову зосередившись на справі.

— Леді Маргарет, — сказав він, — напевно, усі ми відчуваємо водночас і вдячність, і замилювання вашим

вчинком: ви пожертвували власною гідністю заради виправдання комендантової поведінки. Але є один нюанс. Лорд Гелловей, наскільки я розумію, зустрів вас, коли переходив від кабінету до вітальні, через декілька хвилин після того він потрапив до саду і комендант усе ще був там.

— Не забувайте, — відповіла Маргарет з деякою іронією в голосі, — що я щойно перед тим йому відмовила, тож ми ніяк не могли повертатися разом, узявшись за руки. Тому він, як справжній джентльмен, чемно відстав від мене і, відтак, був звинувачений в убивстві.

— Але за ті кілька хвилин, — похмуро сказав Валентен, — він справді міг би...

Укотре пролунало гупання, і в дверях з'явилося Айвенове пошрамоване обличчя.

— Вибачте, господарю, — сказав він, — але пан Брейн покинув цей будинок.

— Як це покинув будинок?! — закричав Валентен і вперше за час зборів підвівся з-за столу.

— Пропав. Дав драла. Випарувався, — відповідав Айвен, жартуючи на французький лад. — Його капелюха і пальта також нема і — на додачу до всього — я маю вам ще дещо повідомити. Я вибіг із будинку в пошуках хоча б якогось сліду і таки один знайшов, і то далеко не найменший.

— Що ви маєте на увазі? — запитав Валентен.

— Зараз продемонструю, — відказав його слуга, виїшов і за мить повернувся з блискотливою оголеною кавалерійською шаблею, на вістрі і лезі якої ще залишалася кров. Зброя, мов та блискавка, вмить притягнула погляд кожного присутнього у вітальні, а сповнений вражень Айвен цілком спокійно продовжував розповідь:

— Я знайшов її ярдів за п'ятдесят звідси, в чагарниках обабіч дороги на Париж. Іншими словами, я знайшов її

саме там, де її викинув ваш вельмишановний пан Брейн, тікаючи звідси.

Знову настала мовчанка, однак якась особлива. Вален-тен узяв шаблю, уважно оглянув її, подумки зосередив-шись на якихось висновках, а потім перевів поштивий погляд на О'Браєна.

— Коменданте, — сказав він, — ми не сумніваємося, що ви будете завжди готові пред'явити цю зброю на першу ж вимогу поліцейської експертизи. Але поки що, — додав він, засуваючи гостру сталь у дзвінкі піхви, — дозвольте мені повернути вам шаблю.

Військовий символізм його вчинку не міг не виклика-ти оплесків аудиторії.

Для Ніла О'Браєна цей жест був воістину повернен-ням до життя. Тепер він знову блукав таємничим садом, милуючись уже його ранковими барвами, і на його облич-чі не лишилося й сліду трагічної безнадійності: він відчув себе людиною, у котрої достатньо підстав, аби бути щасливим. Лорд Геллоуей виявився справжнім джентль-меном і вже приніс свої вибачення. Панна Маргарет ви-явилась кращою за посередню леді, принаймні — справж-ньою жінкою, і коли вони блукали поміж старих квіткових клумб перед сніданком, запропонувала йому, либонь, щось значно краще, аніж банальне вибачення. Товариство тепер почувалося безтурботніше і природніше, бо, хоча інтрига вбивства усе ще залишалася, з них усіх було знято тягар підозри і спрямовано його до Парижа услід диваку-ватому мільйонерові, якого вони ледь знали. Диявола ви-кинули з будинку, тобто він сам викинувся.

Однак загадка залишалася, і коли О'Браєн із розгону всівся на садову лаву поруч із доктором Саймоном, то цей представник чистої науки вирішив відразу повернутися до неї. Щоправда, він небагато скористав із розмови з О'Браєном, бо думки того були зосереджені на речах, йому більш приємних.

— Не можу сказати, що ця подія дуже мене цікавить, — щиросердо зізнався ірландець, — тим паче, що все тепер виглядає досить просто. Очевидно, Брейн із певних причин дуже ненавидів того незнайомця. Він заманив його у сад і вбив мою шаблею. Тоді втік до міста, викинувши її подалі. Між іншим, Айвен сказав мені, що у кишені вбитого був американський долар. Отже, він міг бути Брейновим співвітчизником, що цілком імовірно. На мою думку, розслідування справи не викликає проблем.

— Навпаки, у цій справі є аж п'ять колосальних проблем, — відказав доктор спокійно, — до того ж, кожна наступна складніша за попередню. Тільки зрозумійте мене правильно. Я не сумніваюся в тому, що це — справа рук саме Брейна, що, вочевидь, доводить його втеча. Але повернімося до того, як він це зробив. Ось перша проблема: навіщо одній людині вбивати іншу великою неповороткою шаблею, якщо можна скористатися кишеньковим ножом, котрий потім можна засунути в кишеню жертви? Друга проблема: чому все обійшлося без крику і шуму? Невже, коли хтось бачить, як до нього підбігає особа та вимахує ятаганом, то не намагається нічого сказати? Третя проблема: слуга увесь вечір пильнував двері парадного входу так, що й миша не могла проскочити у сад Валентена. Як же убитий потрапив до саду? Четверта проблема: з огляду на щойно сказане, незрозуміло, як Брейн вийшов із саду.

— І п'ята, — сказав Ніл, придивляючись до священика, що саме повільно наближався до них стежкою.

— Я згодний, що це дрібниця, — мовив далі доктор, — але вона дуже дивна. Побачивши ту відрубану голову, я припустив, що убивця здійснив декілька ударів. Але, оглянувши її, виявив багато порізів у нижній, притулубній частині шиї; іншими словами, їх було зроблено вже після того, як голова була відокремлена. Невже Брейн так люто ненавидів свого недруга, що, уже вбивши його, продовжував при місячному світлі рубати шаблею його тіло?

— Який жах! — промовив О'Браєн і здригнувся.

На той час до них підійшов скромний священик, отець Браун, із притаманною йому смиренністю став очікувати завершення їхньої розмови. Аж тоді ніяково промовив:

— Панове, пробачте, що втручаюся у вашу розмову. Але мені належить повідомити вам новини!

— Новини? — перепитав Саймон, насторожено дивлячись на священика крізь окуляри.

— Так, на жаль, — сумирно промовив отець Браун. — Виявляється, відбулося ще одне вбивство, панове.

Обидва чоловіки так поспішно зірвалися на ноги, що лавчина аж загоїдалася.

— І що ще дивовижніше, — продовжував священик, сумовито косячи оком на рододендрони, — воно таке ж потворне: страта через обезголовлення. За якихось надцять ярдів далі від тієї дороги, котрою Брейн утік до Парижа, у Сені знайдено ще одну голову, що кровоточила. Отже, є припущення, що Брейн...

— О, Господи! — прохопився О'Браєн. — Та той Брейн схиблений на вбивствах!

— Очевидно, маємо справу з вендетою¹ по-американськи, — беззаперечно сказав священик. А тоді додав: — Вас обох просять прийти до бібліотеки і самим побачити знахідку.

Комендант О'Браєн йшов на слідство позаду доктора і священика й почувався страшенно виснаженим. У нього, військового, потайні вбивства викликали огиду, а надто оці екстравагантні ампутації голів, яким не видно кінця-краю. Спершу відтіяли голову одному, потім другому... Неправду кажуть, спересердя подумав він, що дві голови краще, ніж одна, — принаймні у цьому випадку. Увійшов-

¹ Вендета (італ. *vendetta* — помста) — звичай кровної помсти, що був поширений аж до початку ХХ ст. здебільшого на островах Корсика та Сардинія.

ши до кабінету, він попрямував до столу і зненацька ледь не заціпенів від вражаючого збігу. На Валентеновому столі він побачив кольоровий відбиток ще іншої — третьої — закривавленої голови, причому ця відсічена голова належала самому Валентену. Але придивившись уважніше, офіцер побачив, що це усього лише була націоналістична газета “Тільйотина”, яка щотижня демонструвала когось зі своїх політичних супротивників з вираженими очима і в конвульсіях, наче одразу після страти, а Валентен, як відомо, був досить помітним антиклерикалом¹. Але О’Браєн був ірландцем, котрий, навіть вдаючись до гріха не втрачав чистоти, — тож усе його єство запротестувало проти такої жорстокості розуму, властивої лише Франції. Він сприймав Париж як цілість — від гротесків на готичних соборах до непристойних карикатур у газетах. Він пам’ятав страшні блюзнірства революції. Відчував усе місто як згусток дуже негативної енергії — від кривавого портрета на столі Валентена і аж до собору Нотр-Дам з горгулями², з якого понад гори і ліси ошкірявся гігантський диявол.

Бібліотека була довга, низька і темна; ранкове світло пробивалося з-під опущених штор. Валентен і його слуга Айвен чекали їх біля протилежного, підвищеного кінця довгого, ледь похилого столу, на якому лежали тлінні останки, що в темноті здавалися величезними. Здоровенний чорний тулуб і жовте обличчя чоловіка, якого знайшли в саду, були їм добре знайомі й не змінилися. Але поряд лежала ще одна голова, яку цього ранку виловили у прибережному очереті, — мокра, як хлющ, і набрякла; Валентенові люди усе ще розшукували тіло, що, як вони

¹ Антиклерикал — той, хто відстоює ідеї послаблення впливу релігії в суспільстві.

² Горгулі — потворні міфічні істоти, назва яких походить від назв виступів водостічних жолобів у готичних соборах.

припускали, мало десь плавати. Отець Браун, який, здавалося, був цілковито позбавлений чутливості О'Браєна, підійшов до тієї другої голови і, — як завжди, жмуричись, — з прискіпливою ретельністю оглянув її. У неї була кучма вологого сивого волосся, у якому відбивалися відтінки поменистого ранкового світла; по всьому обличчі, що мало потворні риси, бурякувате забарвлення і якийсь злочинний вираз, проступали помітні сліди від ударів об дерева чи каміння, оскільки голову несло течією.

— Доброго ранку, коменданте О'Браєн, — підкреслено доброзичливо привітався Валентен. — Гадаю, ви вже чули про останній експеримент Брейна?

У цей момент отець Браун, усе ще нахилившись над головою із сивим волоссям, промовив, не підводячи очей:

— Здається, можна з певністю вважати, що і цю голову також відрізав Брейн.

— Принаймні це не суперечить здоровому глузду, — відказав Валентен, встроивши руки в кишені. — Цю жертву вбито так само, як і першу. Її знайдено на відстані всього кількох ярдів від попередньої. І вбито її тією самою зброєю, яку, як відомо, вбивця мав при собі під час втечі.

— Так, мені це відомо, — смиренно відповів отець Браун. — Але я сумніваюся, що цю голову відрізав Брейн.

— Чому ж не він? — поцікавився доктор Саймон, допитливо поглянувши на нього.

— Докторе, — відповів, мружачись, священник, — я не розумію, як може людина відтяти власну голову.

О'Браєн не повірив власним вухам і відчув, що божеволіє, а доктор миттю схопився і закинув на тім'я вологу сиву шевелюру.

— О, немає сумніву, що це — Брейн, — спокійно сказав священник. — У нього був такий самий поріз на лівому вусі.

Детектив, витріщившись на священника застиглими блискучими очима, відкрив рота і різко промовив:

— Ви, здається, багато про нього знаєте, отче Брауне.

— Так, — щиро відказав скромний отець. — Я стикався з ним упродовж кількох тижнів. Він подумував про приєднання до нашої церкви.

В очах Валентена спалахнув вогонь фанатика, і він, стиснувши кулаки, зробив кілька кроків назустріч священику.

— А може, — вигукнув він з неприхованим блюзнірством, — може, він також подумував про передачу всіх своїх грошей вашій церкві?

— Може, й так, — беззастережно промовив Браун, — усе можливо.

— У такому випадку, — продовжував Валентен з химерною посмішкою, — ви маєте справді багато про нього знати. Про його життя і про його...

Комендант О'Браєн поклав руку Валентенові на плече.

— Облишмо ці наклепницькі дурниці, Валентене, — сказав він, — бо справа може знову дійти до мечів.

Але Валентен (під стійким, сумирним поглядом священика) уже опанував себе.

— Гаразд, — сказав коротко, — особисті міркування можуть і почекати. Ви, добродію, усе ще зв'язані обіцянкою і маєте залишатися в будинку; ви мусите дотримуватися її самі й переконати в цьому один одного... Айвен, ось, скаже вам більше про все, що ви хотіли б знати, а я мушу засісти за роботу і сповістити про все владу. Не можна більше пускати це на самоплив. Тож якщо з'являться ще якісь новини, я — в своєму кабінеті.

— Чи є ще новини, Айвене? — запитав доктор Саймон, коли шеф поліції вийшов із кімнати.

— Здається, тільки одна, пане, — сказав Айвен, зморщуючи чоло, — але також неабияк важлива. Про отого гевала, якого ви знайшли на галявині. І він безцеремонно кивнув на масивне, у чорному одязі, тіло з жовтою головою:

— Ми таки довідалися, хто це такий.

— Так!? — вигукнув здивований доктор, — і хто ж він?

— Його ім'я — Арнольд Бекер, — сказав помічник детектива, — але він використовував чимало псевдонімів. Був затятим розбійником і, як відомо, побував і в Америці, де і всадив ножа Брейнові у вухо. Ми безпосередньо ним не займалися, оскільки він діяв, головним чином, у Німеччині. Звичайно, ми спілкувалися з німецькою поліцією. Як не дивно, він мав брата-близнюка на ім'я Луї Бекер, з яким було чимало клопоту. Насправді, лише вчора ми, нарешті, визнали за необхідне стратити його на гільйотині. А ще дивовижніше, джентльмени, це те, що коли я побачив отого гевала, що розпростерся на садовій галявині, то вперше в житті не на жарт перелякався. Якби я на власні очі не бачив Луї Бекера безголовим після страти, то поклявся б, що там у траві лежав саме він. Однак, я пригадав собі його брата-близнюка в Німеччині й тим самим натрапив на ключ до відповіді...

Але тут Айвен урвав своє пояснення через те, що його ніхто не слухав. Комендант і доктор — обидва витріщилися на отця Брауна, який чомусь зірвався на ноги і застиг, схопившись за скроні немов у приступі раптового сильного болю.

— Стривайте, стривайте! — вигукував він, — припиніть говорити на мить, бо я вже на півшляху до розгадки. О Боже, чи вистачить мені сил? Чи спроможний мій мозок на останній ривок, аби досягнути все це? Сили небесні, допоможіть мені ще трішки! Я ж бо добре вмю міркувати. Свого часу я міг переповісти будь-яку сторінку з Фоми Аквінського. Моя голова зараз або лусне, або збагне... Мені все ясно лише наполовину... Усього лиш наполовину.

Він охопив голову руками і стояв, немов людина, котру мучить якась важка думка або яка щиросердо молиться, тоді як іншим трьом чоловікам залишалося тільки спостерігати за цим завершальним дивом останніх страшних дванадцяти годин.

Урешті отець Браун відвів руки, і вони побачили зовсім нове обличчя, свіже і зосереджене, як у дитини. Він протяжно, з полегшенням зітхнув і сказав:

— Що ж, час усе розставити на місця і чимскоріш покінчити з цієї справою. Гадаю, що знаю найшвидший спосіб переконати всіх вас. — Він звернувся до доктора: — Докторе Саймоне, у вас неабиякий розум: уранці я чув, як ви назвали п'ять найпроблемніших питань у цій справі. Якщо ви погодитеся повторити їх знову, то я дам на них відповідь.

У доктора Саймона від хвилювання і подиву аж пенсне сповзло з носа, однак він одразу погодився:

— Що ж, перше питання, як відомо, було таке: навіщо комусь убивати іншого неповороткою шаблею, коли можна скористатися, скажімо, шилом?

— Тому що шилом неможливо відрізати голову, — сказав Браун спокійно, — а для цього вбивства обезголовлення було конче необхідне.

— А чому? — поцікавився О'Браєн.

— Давайте наступне запитання, — попросив отець.

— Отже, чому жертва не закричала, — запитав доктор, — і невже шаблі в садах — звичайнісінька річ?

— Через гілочки, — насупився священик і повернувся до вікна, що виходило на сцену вбивства. — Ніхто так і не розгадав їх ролі у цій справі. Чому вони лежали на тій галявині (погляньте-но на неї) на такій відстані від найближчого дерева? До того ж їх було не відламано, а відсічено. Убивця розважав свого ворога технікою володіння шаблею, показував, як він може підкинути і розсікти в повітрі гілку та інші подібні трюки. А тоді, коли його ворог нахилився, щоб переконатися в результаті, зненацька рубонув по шиї — і відтята голова впала.

— Що ж, це видається досить імовірним, — повільно промовив доктор. — Але мої наступні два запитання спантеличать кожного.

Священик прискіпливо дивився у вікно і вичікував.

— Вам відомо, що весь сад непероникний, як герметична камера, — продовжував доктор. — Тож як стороння людина потрапила в сад?

Не повертаючись, скромний священик відповів:

— У саду жодної сторонньої людини не було.

Настала мовчанка, а потім, несподівано, — хихотіння, майже дитячий сміх, який зменшив напруженість ситуації. Абсурдність Браунового твердження спровокувала Айвена на відверте глузування.

— Ого! — вигукнув він, — то, може, вчора ввечері ми не приволокли великого огрядного трупа? І його власник ніколи не заходив у сад, чи не так?

— Заходив у сад? — повторив Браун рефлексивно. — Ні, авжеж не заходив!

— Дідько! — вигукнув Саймон. — Людина або заходить у сад усім тілом, або не заходить, і — теж усім тілом!

— Не обов'язково, — сказав священик з ледь помітною посмішкою. — Яке там наступне запитання, докторе?

— Послухайте, мені здається, що ви хворі, — різко зауважив доктор Саймон, але я поставлю наступне запитання, якщо ви цього бажаєте: як пан Брейн вийшов із саду?

— Він не виходив із саду, — відказав священик, продовжуючи дивитись у вікно.

— Не виходив із саду? — вибухнув Саймон.

— Не усім тілом, — сказав отець Браун.

Французької логіки Саймона на більше не вистачило, і він аж замахав кулаками.

— Людина або виходить із саду всім тілом, або всім тілом з нього не виходить, — кричав він.

— Не завжди, — відповів отець Браун.

Докторові Саймону ввірвався терпець, і він підвівся.

— Я не марнуватиму час на таку безглузду розмову, — кинув він сердито. — Якщо ви не здатні розрізнити, по який бік стіни перебуває людина, то я вас не турбуватиму.

— Докторе, — дуже лагідно промовив священик, — ми завжди знаходили спільну мову. Будь ласка, заради старої дружби, зупиніться і скажіть мені своє п'яте питання.

Нетерплячий Саймон опустився на стілець біля дверей і лаконічно промовив:

— Голова і плечі були якось дивно порізані, й ці порізи, схоже, було зроблено вже після смерті жертви.

— Так, — сказав незворушний священик, — і їх було зроблено, аби ви повірили саме в ту просту неправду, у яку ви й повірили. Їх було зроблено, щоб у вас не виникло жодного сумніву, що та голова належить саме цьому тілу.

Гел¹ О'Браєн відчув, що десь на задвірках його мозку, де зароджуються образи всіх монстрів, щось зрушилося. Перед ним безладно постали всі кентаври й русалки, яких тільки витворила уява первісної людини. Він почув голос його пращурів, який наказував: "Тримайся подалі від дивовижного саду, де росте дерево з подвійними плодами. Уникай злого саду, де вмерла людина з двома головами". Але, незважаючи на ті поганські символічні образи, що відображалися у стародавньому дзеркалі його ірландської душі, офранцужений інтелект О'Браєна був насторожі й спостерігав за чудернацьким священиком з такою ж пильністю і недовірою, як і всі інші присутні.

Отець Браун нарешті обернувся і, хоча на тлі вікна його обличчя було в суцільній тіні, усі побачили, що воно бліде, як полотно. Однак священик говорив цілком розсудливо, наче на світі не існувало жодної гельської душі.

— Добродії, — промовив він, — у саду ви знайшли не тіло незнайомця Бекера. Там, у саду, не було жодного незнайомця. Тому, на противагу раціоналізмові доктора Саймона, я знову стверджую, що Бекер "не усім тілом" був присутній у саду. Подивіться (він вказав на масивний труп

¹ Гел — ірландський або шотландський кельт.

таємничої жертви у чорному): тої людини ви ніколи в житті не бачили. А оцю людину ви коли-небудь бачили?

Він хутко відкотив лису жовту голову невідомого, а на її місце поклав голову із сивою шевелюрою. Усі побачили, що перед ними, безсумнівно, лежав — тепер уже “усім тілом” — Джуліус К. Брейн.

— Убивця, — продовжував спокійно Браун, — відсік своєму ворогові голову і жбурнув шаблю через стіну. Але він був надто хитрим, аби позбутися лише знаряддя. Він перекинув через стіну також голову жертви. Отже, досить було лише прикласти до трупа іншу голову, і (завдяки переконливим доказам убивці під час слідства) ви всі сприйняли його за зовсім іншу людину.

— Прикласти іншу голову!? — з подивом перепитав О’Браєн. — Де він узяв іншу голову? Голови ж не ростуть на деревах у саду, чи не так?

— Безперечно, ні, — хрипло відповів отець Браун, розглядаючи власні черевики, — є тільки одне місце, де вони ростуть: у кошику під гільйотиною, біля якого шеф поліції, Аристид Валентен, стояв менш ніж за годину до вбивства у його саду. Будь ласка, друзі мої, вислухайте мене перед тим, як роздерти на шматки. Валентен — чесна людина, але він просто навіснів у питаннях спірної істини. Ви ж не раз помічали, як божевільно спалахували його холодні сірі очі! Він був готовий на все, щоб тільки розбити віру в Христа, яку сам вважав марновірством. Аристид завжди боровся за це, прагнув цього і, врешті, здійснив убивство заради цього. Божевільні мільйони Брейна були досі розпорошені серед численних релігійних сект і тому мало впливали на зміну балансу у віровизнавчих справах. Але Валентенові хтось шепнув, що Брейн, як багато інших легковажних скептиків, останнім часом почав дрейфувати у наш бік, а це зовсім міняло ситуацію. Брейн неабияк фінансово підтримував би збіднілу і войовничу церкву Франції і міг би спонсорувати шість

таких націоналістичних газет, як "Гільйотина". Співвідношення сил досягло критичної точки, і фанатик запалав бажанням ризикнути. Він вирішив знищити мільйонера і спромігся на цей унікальний злочин так, як і можна було очікувати від такого славнозвісного детектива. Він реквізував відрубану голову Бекера під певним кримінологічним приводом і заніс її додому в скриньці. Після останньої полеміки з Брейнном, яку так і не дослухав до кінця лорд Гелловей, він запропонував гостеві прогулянку садом, торкнувся у розмові мистецтва фехтування, скористався гілочками для демонстрації прийомів шаблею, і...

Тут уже не витримав Айвен Шрам і заволав, зірвавшись на ноги:

— Слухайте ви, безумцю, або ви зараз же підете зі мною до мого начальника, або я буду змушений...

— Знаєте, я саме збираюся йти до нього, — з гіркотою промовив Браун. — Я повинен попросити його зізнатися, висповідатися.

Підганяючи поперед себе нещасного Брауна, немов якого заручника чи жертву, вони гуртом увірвалися у підозрілу тишу Валентенового кабінету.

Видатний детектив сидів за своїм робочим столом і, очевидно, був надто зайнятий, щоб почути зчинений ними гамір. Якусь хвилюку вони почекали, а тоді щось у його елегантній, з випрямленою спиною позі змусило доктора стрімголов кинутися до нього. Одного дотику й огляду було досить, щоб запримітити у Валентена під ліктем корбочку з пігулками: він сидів мертвий у своєму кріслі, а бліде обличчя самогубці виражало пиху ще більшу, ніж колись Катон¹.

¹ *Катон Молодший* (95—46 до н. е.) — римський державний діяч, котрий виступав за збереження Риму як аристократичної республіки і оголосив себе противником Цезаря та його диктатури. Був змушений рятуватися за кордоном, де й покінчив життя самогубством, гордо впавши на власний меч (*Прим. пер.*).

ДИВНІ КРОКИ

Якщо ви раптом зустрінете члена привілейованого клубу “Дванадцять справжніх рибалок”, котрий заходить до “Вернон-готелю” на щорічний обід, то помітите — коли він зніме пальто, — що на ньому не чорний, а зелений фрак. Якщо припустити, що у вас вистачить нахабства звернутися до нього і запитати, чим зумовлена ця примха, то, можливо, він відповість вам, що одягається так, щоб його не прийняли за лакея. Ви відійдете, не задовольнивши цікавості та залишаючи нерозгаданю таємницю, яка варта того, щоб про неї розповісти.

Якщо ж, продовжуючи наші неправдоподібні припущення, вам пощастить зустріти скромного та працьовитого маленького священика на прізвище Браун і запитати в нього, що він вважає найбільшою удачею свого життя, він, імовірно, відповість вам, що найвдалішим був випадок у “Вернон-готелі”, де він запобіг злочину, а можливо, і врятував душу лише тим, що прислухався до кроків у коридорі. Цілком може бути, що він навіть трохи пишається своєю дивовижною здогадливістю і, найімовірніше, посилатиметься саме на неї. Але оскільки вам, звісно ж, не вдасться досягти такого статусу у вищому світі, щоб зустрітися з кимось із “Дванадцяти справжніх рибалок”, або опуститися до світу нетрів і злочинів настільки низько, щоб зустріти там отця Брауна, то, боюся, ви так ніколи і не почуєте цієї історії, якщо тільки я не розповім її вам.

“Вернон-готель”, у якому “Дванадцять справжніх рибалок” зазвичай влаштовували свої щорічні обіди, належав до тих закладів, які можуть процвітати лише в суспільстві, що схиляється перед багатством та в якому здоровий глузд замінюють гарні манери. Це був такий заклад, який давав прибуток, не приваблюючи, а, швидше, відлякуючи публіку. У місці, де панування багатіїв досягло апогею, торгаші виявили належну кмітливість і пошили в дурні своїх клієнтів. Вони вміло створили безліч перепон, аби багаті й пересичені завсідники могли витратити гроші та свій дипломатичний хист на їх подолання. Якби у Лондоні був такий фешенебельний готель, куди не впускали б жодної людини, зростом нижчої ніж шість футів, представники вищого світу стали б покірно влаштовувати там обіди, збираючи на них лише здорованів. Якби був дорогий ресторан, який, за примхою свого господаря, приймав би відвідувачів лише в четвер після обіду, він був би переповнений щочетверга після обіду. “Вернон-готель” немов випадково притулився на розі площі в Белгравії¹. Він був невеликий і не надто комфортабельний, однак саме його незручність трактувалася як чеснота, покликана виокремлювати обраних. З усіх незручностей особливо цінувалося те, що у готелі одночасно могли обідати не більш як двадцять чотири особи. Єдиний обідній стіл стояв просто неба, на веранді, що виходила в один із найгарніших старих садів Лондона. Отож навіть цими двадцятьма чотирма обідніми місцями можна було скористатися лише за гарної погоди, що, додатково ускладнюючи доступ до задоволення, робило його ще бажанішим. Власник готелю був євреєм на прізвище Левер. Він заробив майже мільйон саме тим, що

¹ Белгравія — частина Вестмінстера, історичного району Лондона.

до його закладу було важко потрапити. Звісно ж, він уміло поєднав обмежений доступ до свого закладу з якнай-дбайливішим обслуговуванням. Вина і кухня були високої якості, як і будь-де в Європі, а прислуга вишколена відповідно до вимог англійського вищого світу. Господар знав лакеїв, як свої п'ять пальців. Їх було всього п'ятнадцять. Набагато простіше було стати членом британського парламенту, аніж лакеєм у цьому готелі. Кожного з них навчили мовчати і прислужувати не гірше, аніж це роблять особисті камердинери істинних джентльменів. Зазвичай на кожного відвідувача припадало по одному лакею.

Клуб "Дванадцять справжніх рибалок" не погодився б обідати у жодному іншому місці, оскільки ритуальний обід передбачав вишукану втаємниченість, і всі його члени були б украй обурені навіть думкою про те, що якийсь інший клуб того ж дня обідає у тій самій будівлі. Під час свого щорічного обіду рибалки звикли виставляти всі свої скарби, наче обідали у приватному маєтку; особливо впадав у око знаменитий набір рибних ножів і виделок, своєрідна реліквія клубу. Срібні ножі та виделки були відлиті у формі риб, а їх колодки та держачки прикрашали масивні перлини. Це приладдя подавали до рибних страв, які були найурочистішим моментом бенкету. Товариство дотримувалося низки церемоній і ритуалів, однак не мало ані мети, ані історії, у чому й полягав найвищий ступінь його аристократизму. Для того щоб стати одним із дванадцяти рибалок, не потрібно було мати жодних особливих заслуг, однак якщо ви не належите до певного кола, то ніколи не почуєте про цей клуб. Він існував уже дванадцять років. Президентом його був такий собі пан Одлі, а віце-президентом — герцог Честерський.

Якщо я хоча б почасти зумів передати атмосферу цього готелю, що справляє приголомшливе враження, то ви, природно, може поцікавитися, звідки ж я знаю все це і яким чином така пересічна особистість, як мій приятель отець Браун, опинилась у настільки обраній компанії. Відповідь моя буде простою і навіть банальною. На світі є дуже стара бунтарка, що кличе всіх за собою і вривається у найпотаємніші сховки з жахливим ствердженням того факту, що всі люди — брати, і де б не з'являлася ця кирпата з косою, обов'язок отця Брауна — іти слідом за нею. Одного з лакеїв, італійця, розбив параліч у самісінький день обіду, і господар-єврей велів послати за католицьким священиком з найближчої церкви, злегка дивуючись із таких забобонів. У чому зізнався той бідолашний отцеві, ми не дізнаємося з тієї простої причини, що священик зберігає таємницю сповіді. Очевидно, він попросив написати листа, який містив, мабуть, якесь зізнання або ж мав залагодити заподіяне комусь зло. Отож, отець Браун зі своєю ввічливою наполегливістю, яку він, либонь, проявив би і в Букінгемському палаці, попросив, щоб йому відвели кімнату і дали письмові приладдя. Пан Левер розривався навпіл. Він був доброю людиною, але водночас терпіти не міг будь-яких сцен і ускладнень. А того вечора присутність стороннього була неначе брудна пляма на щойно відполірованому сріблі. У "Вернон-готелі" не було ані суміжних, ані запасних приміщень, ані почекальні у холі для відвідувачів або випадкових клієнтів. Було лише п'ятнадцять лакеїв і дванадцять гостей. Тож зустріти того вечора когось чужого було б не менш приголомшливо, ніж познайомитися за сімейним сніданком чи чаєм із власним братом. До того ж зовнішність священика була надто пересічною, а одяг занадто поношеним; лише побіжний погляд на нього міг

привести готель до повного банкрутства. Нарешті пан Левер знайшов вихід, який якщо не зменшував, то принаймні приховував ганьбу. Якщо ви проникнете у “Вернон-готель” (що, звісно, вам нізащо не вдасться), то спочатку вам доведеться пройти коротким коридором, завішаним потемнілими, але, як вважається, цінними з мистецького погляду картинами, потім — головним вестибюлем, звідки один прохід веде праворуч до вітальні, а інший — ліворуч у контору і кухню. Тут же, біля лівої стіни вестибюля, випинається кутом велика скляна будка, неначе будинок у будинку; ймовірно, раніше це був бар.

Тепер тут конторка, у якій сидить помічник Левера (у цьому готелі ніхто ніколи не потрапляє на очі без особливої потреби), а позаду неї, як іти до кімнати прислуги, розташована чоловіча роздягальня, остання межа панських володінь. Але між конторкою і роздягальнею є ще одна маленька кімнатка, з котрої немає виходу в коридор та якою господар іноді користується для делікатних і важливих справ (наприклад, бувають випадки, коли він дає в борг якомусь герцогу тисячу фунтів або відмовляється позичити йому шість пенсів). Пан Левер виявив найвищу лояльність, дозволивши простому священикові осквернити це священне місце, пробувши там не більш як півгодини, щоб написати листа. Те, що писав отець Браун, було, ймовірно, набагато цікавішим від моєї розповіді, однак воно ніколи не буде оприлюднене. Я можу лише зазначити, що та розповідь була не коротшою від моєї й що дві-три останні сторінки були, вочевидь, нуднішими за попередні.

Дійшовши до них, отець Браун дозволив своїм думкам відволіктися від роботи, а своїм відчуттям (зазвичай досить гострим) прокинутися від заціпеніння. Починало

сутеніти. Наближався час обіду. У відокремленій кімнатці майже стемніло, і, можливо, саме темрява, як це іноді буває, надзвичайно загострила його слух. Коли отець Браун дописував останню сторінку, він зловив себе на тому, що пише в такт звукам, котрі долинали з коридору. Таке часом трапляється у потязі, коли думаєш в унісон перестуку коліс. Коли він зрозумів це і прислухався, то переконався в тому, що чує кроки — найзвичайнісінькі, просто хтось ходить повз двері, як це зазвичай буває в готелях. Однак він втупився в стелю, що ставала дедалі темнішою, і прислухався. За кілька секунд підвівся та став вслухатися ще уважніше, злегка схиливши голову набік. Потім знову сів і, підперши голову руками, слухав та міркував.

Почути кроки в коридорі готелю — це справа звичайна, але ці кроки здавалися надзвичайно дивними. Більше нічого не було чути, будинок був наддивовижу тихий, нечисленні гості миттєво розходилися по своїх кімнатах, а вишколені лакеї були невидимими і нечутними, поки їх не викликали. У цьому готелі годі було чекати чогось незвичайного. Однак ці кроки здавалися настільки дивними, що слова “звичайний” і “незвичайний” взагалі не пасували до них. Як їх правильніше назвати — вирішити було вкрай важко. Отець Браун неначе йшов слідом за ними, постукуючи пальцями по краю столу, мов піаніст, що розучує фортепіанну п’єсу.

Спершу лунали швидкі дрібні кроки, які не переходили, однак, у біг — так міг рухатися учасник змагання з ходьби. Раптом вони переривалися і перетворювалися в розмірене, статечне похитування, котре було разів у чотири повільнішим, ніж попередні звуки. Ледве затихав останній повільний крок, як знову чулося часте квапливе дріботіння, а потім — знову уповільнений крок важкої

ходи. Крокувала, безумовно, одна і та сама людина, тому що (як він казав) і під час повільної ходьби, і під час швидкої взуття поскрипувало однаково. Отець Браун був не з тих, хто постійно спантеличує себе запитаннями, однак від цієї простої, на перший погляд, загадки його голова, здавалося, от-от розколеться. Він бачив, як розбігаються, щоб стрибнути; він бачив, як розбігаються, щоб ковзнути на льоду. Але навіщо розбігатися, щоб перейти на повільний крок? Для чого йти, щоб потім розбігатися? І водночас саме це виробляли невидимі ноги. Їхній власник дуже швидко пробігав половину коридору, щоб повільно пройти іншою його половиною, або повільно доходив до половини коридору з тим, щоб зробити собі приємність швидко промчати іншою половиною. Обидва пояснення не мали ані найменшого сенсу. У голові отця Брауна, як і в кімнаті, ставало все темніше і темніше.

Однак коли він зосередився, сама темрява комірчини неначе пожвавила його думки. Фантастичні ноги, що крокували коридором, почали набувати в його уяві найнеприродніших або найсимволічніших положень. Можливо, це язичницький ритуальний танець? Чи новомодна гімнастична вправа? Отець Браун уперто обмірковував, що могли б означати ці кроки. Повільні кроки, безумовно, не належали господареві. Такі люди ходять швидко перевальцем — або ж взагалі сидять на місці. Це не міг бути також ані лакей, ані посильний, що очікує розпоряджень. У суспільстві, де панують багатії, представники нижчих класів іноді ходять перевальцем, особливо коли добряче вип'ють, але набагато частіше, особливо у таких місцях, вони стоять або сидять, напружившись. Ні, важкий і водночас пружний крок, не особливо гучний — той, хто так ходить, анітрохи не зважає на гуч-

ність своїх кроків — міг належати лише одному мешканцеві земної кулі: так ходить західноєвропейський джентльмен, який, імовірно, ніколи не заробляв собі на життя.

Саме коли отець Браун дійшов до цього важливого висновку, крок знову змінився, і хтось квапливо, пошурячому, пробіг повз двері. Однак, хоча кроки й стали набагато швидшими, шуму майже не було, неначе людина бігла навшпиньки. Але отцю Брауну зовсім не здалося, що хтось хоче приховати свою присутність, — для нього звуки асоціювалися з чимось іншим, чого він ніяк не міг пригадати. Ці спогади, від яких можна було збожеволіти, врешті вивели його з рівноваги. Він був упевнений, що десь чув цю дивну швидку ходу — і не міг пригадати, де саме. Раптом у нього промайнула нова думка; він підвівся і підійшов до дверей. Його кімната не сполучалася безпосередньо з коридором: одні двері вели до заскленій конторки, інші — у роздягальню. Двері в конторку були замкнені. Священик подивився у вікно, що жевріло у півтімі чітко окресленим чотирикутником синювато-багряних хмар, осяяних зловісним світлом заходу, і на мить йому здалося, що він відчуває зло, як кіт чує мишу.

Розумне (не знаю, чи розсудливе) начало перемогло. Отець Браун згадав, що господар замкнув двері, обіцяючи прийти пізніше і випустити його. Він переконував себе, що є двадцять різних причин, які не спали йому на думку і можуть пояснити ці дивні кроки у коридорі. Нагадав собі, що має небагато часу, щоб належно завершити свою роботу завидна. Пересівши до вікна, ближче до гаснучого світла бунтівних сутінків, він знову заглибився в писання. Писав хвилин двадцять, усе нижче схиляючись над паперами в міру того, як ставало темніше.

Раптом священик випростався. Знову почулися дивні кроки.

Цього разу додалася третя особливість. Раніше незнайомець ходив, ходив легко і дивовижно швидко, але все ж ходив. Тепер він бігав. Коридором лунали часті, швидкі, підстрибуючі кроки, неначе то пантера рятувалася втечею, ступаючи своїми м'якими подушечками. Здавалося, біжить сильний, енергійний чоловік, стримуючи хвилювання. Але тільки-но, прошелестівши, мов вихор, він добіг до контори, знову почувся повільний розмірений крок.

Отець Браун відклав листа і, знаючи, що двері в кімнату зачинені, пройшов в інший бік до роздягальні. Лакей тимчасово відлучився, мабуть, тому, що всі гості вже давно сиділи за столом і його присутність була зайвою. Протиснувшись крізь сірий ліс пальт, священик зауважив, що напівтемну роздягальню відокремлює від яскраво освітленого коридору бар'єр прилавка, через який зазвичай передають парасольки та отримують номерки. Над прилавком горіла лампа. Отець Браун, ледь освітлений нею, темним силуетом вимальовувався на тлі осяяного сутінками вікна. Зате все світло падало на людину, яка стояла в коридорі.

Це був елегантний чоловік у простому вечірньому вбранні, високий, гарної статури і гнучкий; здавалося, там, де він прослизнув би, мов тінь, люди меншого зросту були б набагато помітнішими. Його яскраво освітлене обличчя було смаглявим і жвавим, як в іноземця. Тримався він невимушено і впевнено. Прискіпливий критик міг би зауважити хіба те, що його фрак не цілком відповідав стрункій фігурі й світським манерам, був дещо мішкуватий і якимось дивно відстовбурчувався. Ледь побачивши на тлі вікна чорний силует отця Брауна, він ки-

нув на прилавок номерок і з доброзичливою поблажливістю сказав:

— Будь ласка, дайте мій капелюх і пальто. Я вже збираюся йти.

Отець Браун мовчки взяв номерок і пішов відшукувати одяг. Це був не перший випадок у житті, коли йому доводилося виконувати роботу прислуги. Знайшовши пальто, він приніс його і поклав на прилавок; незнайомець попорпався у кишенях і, посміхаючись, промовив:

— У мене немає срібла. Візьміть ось це, — він кинув золотий напівсоверен і взявся за пальто.

Отець Браун нерухомо стояв у темряві, і раптом він втратив голову. Правда, його голова мала більшу цінність, якраз коли він її втрачав. У такі миті, додавши два і два, він отримував чотири мільйони. Католицька церква (прибічниця здорового глузду) не завжди схвалювала це. Він і сам не завжди це схвалював. Але часом на нього сходило справжнє натхнення, таке необхідне в розпачливі хвилини — коли хтось втрачає голову, має віднайти її.

— Мені здається, пане, — сказав він чемно, — у вас у кишені все ж є срібло.

Високий джентльмен вирячився на нього.

— Що за нісенітниця! — вигукнув він. — Я вирішив дати вам золото, чим же ви незадоволені?

— Іноді срібло дорожче за золото, — чемно відповів священик. — Тобто коли його багато.

Незнайомець подивився на нього з цікавістю. Потім ще з більшою цікавістю глянув уздовж коридору. Знову перевів очі на отця Брауна і з хвилину дивився на вікно, що світилося позаду нього, немов після бурі. Нарешті, зважившись, він взявся рукою за бар'єр, перестрибнув через

нього з легкістю акробата і, нахилившись до низенького Брауна, величезною рукою згріб його за комір.

— Тихо! — уривчасто прошепотів він. — Я не маю наміру вам погрожувати, але ...

— А я маю, — перебив його отець Браун голосом, схожим на звук барабана. — Маю намір погрожувати вам хробаком невмирущим і вогнем незгасним.

— Дивак! Вам не місце тут, — сказав незнайомець.

— Я священник, пане Фламбо, і готовий вислухати вашу сповідь.

Високий чоловік затнувся, на мить завмер і важко опустився на стілець.

Дві перші зміни страв під час обіду “Дванадцяти справжніх рибалок” були здійснені бездоганно й без метушні. Копії меню у мене немає, але якби вона і була, ви все одно нічого б не зрозуміли. Меню було складене неймовірною французькою мовою кухарів, незрозумілою навіть самим французам. За традицією клубу, закуски були різноманітні, і це різноманіття доводило до запаморочення. До них ставилися цілком серйозно, адже вони були марним додатком, як і весь цей обід, та як, власне, і цей клуб. Згідно з тією самою традицією подали легенький простий суп — усе це було лише прелюдією до майбутнього рибного бенкету. За обідом точилася та дивна невимушена розмова, яка визначає долю Британської імперії, настільки сповнена натяків, що пересічний англієць навряд чи зрозумів би її, навіть якби й підслухав. Міністрів величали по іменах, згадуючи їх з якоюсь млявою прихильністю. Радикального міністра фінансів, котрого вся партія торі, за чутками, зневажала за хабарництво, тут хвалили за слабенькі віршики або за те, як він тримався в

сідлі на полюванні. Лідера торі, якого всім лібералам належало ненавидіти як тирана, злегка критикували, але відгукувалися про нього схвально, наче йшлося про ліберала. Якимось чином виходило, що політики — люди значущі, але значущим для них є що завгодно, окрім їхньої політики. Президентом клубу був доброзичливий літній пан Одлі, чоловік у літах, котрий все ще носив старомодні комірці часів Гладстона. Він вважався символом цього примарного і водночас сталого суспільного устрою. За все своє життя нічого не зробив — ані доброго, ані навіть поганого; не був ні марнотратним, ні надто багатим. Він просто завжди був “у курсі справи”. Жодна партія не могла обійти його, і якби він надумав стати членом Кабінету міністрів, його, безумовно, туди ввели б. Віце-президент герцог Честерський був ще молодий і подавав великі надії. Іншими словами, це був приємний молодий чоловік із прилизаним руським волоссям і веснянкуватим обличчям. Він мав посередні здібності й величезні статки. Його публічні виступи були завжди успішними, хоча секрет їх був украй простим. Він розповідав жарти, які спадали йому на думку, і за це його називали дотепним. Якщо ж годящий жарт не траплявся, він казав, що зараз не час жартувати, і його називали глибокодумним. У приватному житті, в клубі, у своєму колі він був привітним, відвертим і наївним, як школяр. Пан Одлі, котрий ніколи не займався політикою, ставився до неї незрівнянно серйозніше. Іноді він навіть бентежив товариство, натякаючи на те, що є певна різниця між лібералом і консерватором. Сам він був консерватором навіть у приватному житті. Його довгі сиві кучері приховували на потилиці старомодний комірець, точнісінько як у державних мужів минулого, і зі спини він мав вигляд людини, на яку може покластися імперія. А спереду він видавався тихим, схильним до ком-

фурту холостяком, — з тих, що знімають кімнати в Олбені¹, — яким він насправді й був.

Як ми вже згадували, за столом на веранді було двадцять чотири місця, але сиділо за ним лише дванадцять членів клубу. Усі вони вельми комфортно розмістилися по один бік столу, і перед ними відкривався краєвид на весь сад, барви якого все ще були яскравими, хоча вечір і закінчувався дещо похмуро як для цієї пори року. Президент сидів у центрі столу, а віце-президент — праворуч у кінці. Коли дванадцять рибалок підходили до столу, всі п'ятнадцять лакеїв повинні були (згідно з неписаним клубним законом) чинно вишикуватися уздовж стіни, неначе солдати, що зустрічають короля. Огрядний господар мав стояти там само, сяючи від приємного здивування, і кланятися членам клубу так, наче він ніколи раніше й не чув про них. Але при першому ж подзенькуванні ножів і виделок уся ця наймана армія зникала, залишаючи одного чи двох лакеїв, що беззвучно ковзали навколо столу, непомітно прибираючи тарілки. Пан Левер теж зникав, звиваючись у конвульсіях шанобливих поклонів. Було б перебільшенням, навіть відвертим наклепом, сказати, що він може з'явитися знову. Але коли подавали головну рибну страву, тоді — як би мені краще це висловити? — тоді здавалося, що десь ширяє тінь чи привид господаря. Священна рибна страва була (з погляду простої людини) величезним пудингом, котрий величиною і формою нагадував весільний пиріг, у якому незліченна кількість риби різних видів остаточно втратила ті властивості, якими наділив її Бог. "Дванадцять справжніх рибалок" озброювалися знаменитими ножами і виделками й приступали до пудингу з такою побожністю, наче кожен шматочок коштував стільки ж, скільки

¹ Олбені — апартаменти на Пікаділлі.

срібло, яким його їли. І, з огляду на те, що мені відомо, так воно і було. З цією стравою розправлялися мовчки і нетерпляче. Коли тарілка спорожняла, молодий герцог зробив звичне зауваження:

— Тільки тут уміють належно готувати цю страву.

— Тільки тут, — відгукнувся містер Одлі, обертаючись до нього і поважно похитуючи головою. — Тільки тут — і ніде більше. Правда, мені розповідали, що у кафе “Англе”...

Тут він був перерваний і на мить навіть спантеличений зникненням своєї тарілки, яку забрав лакей, однак встиг вчасно впіймати нитку своїх безцінних думок.

— Мені розповідали, — продовжив він, — що цю страву могли б приготувати і в кафе “Англе”. Але не вірте цьому, пане, — він безжально похитав головою, мов суддя, що відмовляє в помилуванні засудженому до страти злочинцеві. — Ні, не вірте цьому, пане.

— Переоцінюють це місце, — процідив крізь зуби якийсь полковник Паунд з таким виглядом, ніби він відкрив рота вперше за кілька місяців.

— Ну що ви! — заперечив герцог Честерський, що мав вдачу оптиміста. — У певному сенсі це досить гарний заклад. Наприклад, не можна відмовити їм у ...

До кімнати швидко увійшов лакей і раптом зупинився, немов закам'янілий. Зробив він це абсолютно безшумно, але мляві та добросерді джентльмени звикли до того, що невидима машина, що обслуговувала і підтримувала їхнє існування, працює бездоганно, й несподівана зупинка лакея їх неприємно вразила. Вони відчули те саме, що і кожен з нас, коли б неживий предмет виявив непослух, наприклад, стілець раптом надумав тікати.

Кілька секунд лакей стояв нерухомо, і кожного з присутніх поступово охоплювала дивна ніяковість, типова

для нашого часу, коли всюди тільки й розмов, що про гуманність, однак прірва між багатим і бідними стає ще глибшою. Справжній родовитий аристократ, напевно, жбурнув би в лакея усім, що трапилось під руку, починаючи з порожніх пляшок і, ймовірно, закінчуючи грошима. Справжній демократ запитав би його як давнього друга, якого біса він тут стовбичить. Але ці новітні грошові мішки не могли уявити біля себе неможливого ані як раба, ані як товариша. Той факт, що з лакеєм трапилось щось дивне, був для них просто нудною і прикрою перешкодою. Бути негречними вони не хотіли і водночас боялися виявити бодай якусь людяність. Усі вони бажали лише одного — щоб усе це швидше скінчилось. Лакей простояв нерухомо кілька секунд, немов паралізований, тоді раптом повернувся і прожогом вибіг з веранди.

Незабаром він знову з'явився на веранді чи, точніше, у дверях, у супроводі іншого лакея, щось шепочучи йому і жестикулюючи із притаманною італійцям жвавистю. Потім перший лакей знову пішов, залишивши у дверях другого, і знову з'явився, вже з третім. Коли четвертий лакей приєднався до цього збіговиська, містер Одлі відчув, що заради тактовності необхідно порушити мовчання. Через відсутність молотка головуючого він голосно кашлянув і сказав:

— А молодий Мучер чудово працює у Бірмі. Який ще народ у світі міг би ...

П'ятий лакей стрілою підлетів до нього і прошепотів на вухо:

— Вибачте, пане. Нагальна справа. Чи може господар поговорити з вами?

Президент розгублено повернувся і побачив пане Левера, що швидко наближався до нього, важко дихаючи. Хода Левера була типовою для поважного господаря, чого не можна було сказати про його обличчя. Завжди

привітне і мідно-червоне, воно віддавало хворобливою жовтизною.

— Даруйте, пане Одлі, — промовив він, затинаючись, — однак трапилася страшенна неприємність. Скажіть, ваші тарілки прибрави разом із виделками та ножами?

— Сподіваюся, що так, — дещо роздратовано буркнув президент.

— Ви бачили його? — вів далі господар. — Ви бачили лакея, який прибрав посуд? Чи могли б ви його впізнати?

— Впізнати лакея? — обурено перепитав містер Одлі. — Звісно ж, ні.

Пан Левер у розпачі сплеснув руками.

— Я не посилав його, — простогнав він. — Я не знаю, звідки і навіщо він з'явився. А коли я послав свого лакея прибрати тарілки, той побачив, що їх уже немає.

Безперечно, пан Одлі надто розгубився як для людини, на яку може покласти вся імперія. Та й ніхто інший з присутніх не опанував себе, за винятком грубуватого полковника Паунда, який раптом повернувся до життя. Він підвівся з місця і, вставивши в око монокль, промовив хрипко, немов відвик користуватися голосом:

— Ви хочете сказати, що хтось поцупив наш срібний рибний набір?

Господар знову розвів руками, і тієї ж миті всі присутні зірвалися на ноги.

— Де лакеї? — низьким глухим голосом запитав полковник. — Вони всі тут?

— Так, всі, це я помітив, — вигукнув молодий герцог, протискаючись у центр групи. — Я завжди рахую їх, коли заходжу. Вони так кумедно шикуються уздовж стіни.

— Так, але важко сказати з упевненістю... — засумнівався пан Одлі.

— Кажу ж вам, я чудово пам'ятаю, — збуджено повторив герцог, — тут ніколи не було більш як п'ятнадцять лакеїв, і саме стільки ж було сьогодні. Не більше і не менше.

Господар повернувся до нього, тремтячи усім тілом.

— Ви кажете... ви кажете... — затаився він, — що бачили п'ятнадцятьох лакеїв?

— Як завжди, — підтвердив герцог, — а що ж у цьому особливого?

— Нічого, — сказав Левер, — тільки всіх ви бачити не могли. Один із них помер і лежить нагорі.

На секунду в кімнаті запанувала важка тиша. Можливо, так надприродно діє слово "смерть" і кожен з цих порожніх людей заглянув цієї миті у свою душу і побачив, що вона маленька, як зморщена горошина. Хтось, здається, герцог, запитав з ідіотським співчуттям багатія:

— Чи можемо ми бути чимось корисні?

— У нього був священик, — відповів засмучений господар.

І — немов прозвучала сурма Страшного суду — вони подумали про таємничі відвідини. Кілька вельми неприємних секунд присутнім здавалося, що п'ятнадцятим лакеєм був привид мерця. Неприємно їм стало тому, що примари були для них такою ж перешкодою, як і жебраки. Але думка про срібло вивела їх із заціпеніння. Полковник відсунув ногою стільця і попрямував до дверей.

— Якщо тут був п'ятнадцятий лакей, друзі мої, — сказав він, — то саме цей п'ятнадцятий і був злодієм. Негайно зачиніть парадний і чорний входи. Тоді ми і поговоримо. Двадцять чотири перлини клубу варті того, щоб через них поклопотатися.

Пан Одлі знову начебто завагався, чи личить джентльменові поспішати. Але спостерігаючи, з яким молодечим ентузіазмом герцог кинувся вниз сходами, Одлі рушив за ним, хоча і з більшою статечністю.

Водночас на веранду вбіг шостий лакей і заявив, що знайшов стос тарілок від риби без будь-яких слідів срібла.

Весь натовп гостей і прислуга юрбою скотилися сходами і розділилися на два загони. Більшість рибалок кинулася за господарем у вестибюль, щоб з'ясувати інформацію в лакея біля входу. Полковник Паунд з президентом, віце-президентом і двома-трьома членами клубу кинулися у коридор, який вів до лакейської — найімовірніше, злодій втік саме туди. Проходячи повз напівтемну роздягальню, вони помітили в глибині приземкувату чорну постать.

— Послухайте, — гукнув герцог, — чи не проходив тут хтось?

Низенький чоловік не відповів прямо. Він сказав:

— Можливо, у мене є те, що ви шукаєте, джентльмени.

Натовп зупинився, вагаючись і дивуючись, а чоловік зник у темряві роздягальні і з'явився знову, тримаючи в обох руках купу блискучого срібла, яке виклав на прилавок спокійно, наче продавець, що демонструє зразки товару.

Срібло виявилось дюжиною ножів і виделок дивної форми.

— Ви... Ви... — почав остаточно спантеличений полковник. Потім, при звичаївшись до напівморозу, він помітив дві речі: по-перше, низенький чоловік був у чорній сутані й мало скидався на прислугу, а, по-друге, вікно роздягальні було розбите, наче хтось поспішно крізь нього вистрибнув.

— Надто цінні речі, щоб зберігати їх у роздягальні, — посміхаючись, спокійно зауважив священик.

— Так ви... ви... значить, це ви вкрали срібло? — застинав пан полковник, здивовано дивлячись на священика.

— Якщо я і вкрав, то, як бачите, я його повертаю, — ввічливо відповів отець Браун.

— Але ви його вкрали чи не ви? — перепитав полковник, вдивляючись у розбите вікно.

— Правду кажучи, я не крав його, — сказав священик дещо насмішкуватим тоном і спокійно сів на стілець.

— Та ви знаєте, хто це зробив? — запитав полковник.

— Справжнього його імені я не знаю, — незворушно відповів отець Браун. — Але я знаю дещо про його силу і дуже багато — про його душевне сум'яття. Силу його я відчув на собі, коли він намагався мене задушити, а про його моральні якості я довідався, коли він розкався.

— Подумати тільки, розкався! — зневажливо посміхаючись, вигукнув герцог Честерський.

Отець Браун підвівся і заклав руки за спину.

— Справді, дивно, принаймні з вашого погляду, — сказав він, — що злодій і волоцюга розкався, тоді як безліч багатих людей, що мають високий суспільний статус, залишаються жорстокосердими й легковажними, не приносячи жодної користі ні Богові, ні людям? Але тут, перепошую, ви завинили трохи, недооцінюючи важливість того, що роблять священики. Якщо ви сумніваєтеся у практичній користі каяття, то ось вам ваші ножі й виделки. Ви — “Дванадцять справжніх рибалок”, і ось вам ваша срібна рибка. А мені Всевишній призначив ловити людей.

— То ви упіймали злодія? — насупившись, запитав полковник.

Отець Браун впритул подивився на його невдоволене, суворе обличчя.

— Так, я упіймав його, — сказав священик, — упіймав невидимим гачком на невидимій волосіні, такий довгий, що він може піти на край світу і все ж повернеться, як тільки я потягну.

Усі замовкли. Потім джентльмени повернулися на веранду, несучи срібло й обговорюючи з господарем дивну пригоду. Але суворий полковник, як і раніше, сидів боком на прилавку, махаючи довгими ногами і покусуючи кінчики темних вусів.

Нарешті він спокійно сказав священикові:

— Злодій був зовсім не дурний, але, мені видається, я знаю і розумнішу людину.

— Він розумна людина, — відповів отець Браун, — але я не знаю, кого ви вважаєте розумнішим.

— Вас, — сказав полковник і засміявся. — Будьте спокійні, я не збираюся садити злодія до в'язниці. Але я віддав би купу срібних виделок за те, щоб довідатися, як ви втрапили у цю історію і як вам вдалося відібрати у нього срібло. Здається мені, що ви — найбільший спритник у сьогоднішньому товаристві.

Священикові, мабуть, сподобалася грубувата прямота військового.

— Звісно, полковнику, — сказав він посміхаючись, — я нічого не можу повідомити вам про цю людину та її приватні справи. Але я не бачу причин приховувати від вас зовнішній бік скоєного, наскільки я сам його зрозумів.

Із несподіваною для нього легкістю отець Браун перестрибнув через бар'єр, сів поруч із полковником Паундом і собі подригав коротенькими ніжками, немов хлопчисько на паркані. Розповідь свою він почав так невимушено, наче розмовляв зі старим приятелем біля різдвяного каміна.

— Розумієте, — почав він, — мене замкнули у тій маленькій комірчині, я писав одного листа, коли почув, що

пара ніг витанцьовує цим коридором такий танець, якого не втнеш і на шибениці. Спершу лунали кумедні дрібні кроки, наче хтось ходив навшпиньки; потім було чути кроки повільні, впевнені — словом, кроки солідної людини, що розгулює з сигарою. Але крокували одні й ті самі ноги, у цьому я готовий був заприсягнутися; легко, потім важко, потім знову легко. Спершу я прислухався просто знічев'я, а згодом ледь не збожеволів, намагаючись зрозуміти, для чого одній людині знадобилося ходити двома різними способами. Одну ходу я знав, вона була схожою до вашої, полковнику. Це була хода ситого джентльмена, який ходить не тому, що схвильований, а радше тому, що взагалі рухливий. Інша хода здавалася мені знайомою, тільки я ніяк не міг пригадати, де я її чув і де раніше зустрічав дивних істот, що бігають навшпиньки таким чином. Невдовзі до мене долинув дзенькіт тарілок, і відповідь виявилася ясною як день Божий: це була хода лакея, який кулею мчить подавати до столу, схилившись уперед й опустивши очі. Потім я подумав ще хвилину, і мені здалося, що я зрозумів задум злочину так чітко, ніби сам збирався його здійснити.

Полковник уважно подивився на священика, але його лагідні сірі очі були безтурботно спрямовані на стелю.

— Злочин, — продовжував він повільно, — це як витвір мистецтва. Не дивуйтеся: злочин — не єдиний витвір мистецтва, котрий виходить з майстерень пекла. Але кожен справжній витвір мистецтва, байдуже, чи він небесного, чи диявольського походження, має одну неодмінну особливість; основа його завжди проста, яким би складним не було виконання. Наприклад, у “Гамлеті” фігури могильників, квіти божевільної дівчини, потойбічна чарівність Йорика, блідість духу і посмішка черепа — все це сплетено у вінок для похмурої людини у чорному. І те, що

я вам зараз розповідаю, — додав він, посміхаючись і повільно злазячи з бар'єра, — теж проста трагедія людини в чорному. Так, — продовжував отець Браун, зауваживши, що полковник дивиться на нього з подивом, — уся ця історія зводиться до чорного одягу. У ній, як і в "Гамлеті", чимало всіляких нашарувань, на кшталт вашого клубу, наприклад. Є мертвий лакей, який був там, де бути не міг; є невидима рука, яка зібрала з вашого столу срібло і розчинилася у повітрі. Але кожен розумно задуманий злочин врешті-решт ґрунтується на чомусь цілком пересічному, анітрохи не загадковому. Таємничість з'являється пізніше, щоб зіштовхнути нас убік, на хибний слід. Сьогоднішня справа — велика, тонко задумана і (з погляду пересічного злочинця) дуже вигідна. Вона базується на тому загальновідомому факті, що вечірній костюм джентльмена, як дві краплі води, схожий на костюм лакея — обидвое носять чорні фраки. Усе інше — гра, і навидовижу тонка.

— І все ж, — зауважив полковник, злазячи з бар'єра і похмуро розглядаючи свої черевики, — все ж я не цілком упевнений, що зрозумів вас.

— Полковнику, — мовив отець Браун, — ви ще більше здивуєтеся, якщо я скажу вам, що демон нахабства, який вкрав ваші виделки, весь час розгулював у вас на очах. Він пройшов коридором разів двадцять взад і вперед — і все це при повному освітленні й на очах у всіх. Він не ховався по кутках, де його могли б запідозрити. Навпаки, він безупинно рухався і, де б він не був, скрізь, здавалося, мав повне право на перебування. Не питайте мене, як він виглядав, тому що ви самі бачили його сьогодні шість чи сім разів. Ви разом з іншими високодо-
стойними панами чекали на обід у вітальні, у кінці про-
ходу, біля самої веранди. І ось, коли він проходив серед вас, джентльменів, він був лакеєм зі схиленою головою,

серветкою і фалдами, що розвівалися під час стрімкої ходи. Він вилітав на веранду, поправляв скатертину, переставляв щось на столі й мчав назад у напрямку контори і лакейської. Але як тільки-но він потрапляв у поле зору конторського клерка і прислуги, з голови до ніг ставав іншою людиною, про що свідчили його вигляд і манери. Він блукав серед слуг з тією розсіяною недбалістю, яку вони так звикли спостерігати у своїх патронів. Їх не мало дивувати, що гість розгулює по всьому будинку, не наче звір, який снує в клітці у зоопарку. Вони знали: ніщо так не вирізняє людей вищого кола, як саме звичка ходити всюди, де їм лише заманеться. Коли він пересичувався прогулянкою коридором, він повертав і знову проходив повз контору. У тіні ніші в роздягальні він, немов за помахом чарівної палички, змінював свій вигляд і знову послужливим лакеєм мчав до “Дванадцяти справжніх рибалок”. Джентльменам не випадає звертати увагу на якогось лакея. А як може прислуга запідозрити в чомусь джентльмена, що прогулюється? Раз чи два він утнув ще ризикованіший фокус. У конторі він поважно попросив сифон із содовою, заявивши, що хоче пити. Потім невимушено додав, що візьме сифон із собою. Так він і зробив — швидко і вправно проніс його попри усіх вас, джентльменів, як лакей, що виконує звичайне доручення. Звісно, це не могло тривати до нескінченності, йому потрібно було дочекатися лише кінця рибної трапези.

Найнебезпечнішим для нього був початок обіду, коли всі лакеї шикувалися в ряд, але йому вдалося притулитися до стіни за кутом, так що лакеї й тут прийняли його за джентльмена, а джентльмени — за лакея. Далі все йшло за планом. Коли лакеї помічали його біля столу, то бачили в ньому аристократа, що потерпає від нудьги. За дві хвилини до того, як рибну трапезу було закінчено, він знову

перетворився на моторного слугу і швидко зібрав тарілки. Посуд він залишив на полиці, срібло запхав у бокову кишеню, від чого та відстовбурчилась, і, як заєць, помчав коридором, поки не дістався до роздягальні. Тут він знову став джентльменом, у якого раптово з'явилися нагальні справи. Йому залишалося лише здати свій номерок гардеробникові й вийти так само невимушено, як він і прийшов. Тільки сталося так, що гардеробником виявився я.

— А що ви зробили з ним? — вигукнув полковник із незвичайним для нього пожвавленням. — І що він вам сказав?

— Вибачте, — незворушно відповів отець Браун, — але тут моя розповідь закінчується.

— І починається найцікавіше, — пробурмотів Паунд. — Його професійні прийоми я ще розумію, але ніяк не можу зрозуміти ваші.

— Мені вже час, — промовив отець Браун. Разом вони дійшли до передпокою, де побачили свіже веснянкувате обличчя герцога Честерського, котрий з веселим виглядом вийшов на розшуки.

— Швидше, швидше, Паунде! — захекавшись, гукав він. — Мерщій ходіть до нас! Я всюди вас шукаю. Обід триває як годиться, і старий Одлі зараз виголосить промову на честь врятованих виделок. Ми вирішили започаткувати нову традицію, щоб увіковічнити цю подію — адже срібло знову в нас. Ви можете щось запропонувати?

— Ну що ж, — не без сарказму погодився полковник, оглядаючи його. — Я пропоную, щоб відтепер ми носили зелені фраки замість чорних. Хтозна, що може статися, коли ти одягнений так само, як лакей.

— Дурниці, — обурився герцог, — джентльмен ніколи не виглядає лакеєм.

— А лакей не може виглядати джентльменом, — беззвучно сміючись, підсумував полковник Паунд. — Ну й спритник же в такому випадку ваш приятель, — сказав він, звертаючись до Брауна, — якщо зумів виглядати як джентльмен.

Отець Браун застебнув своє скромне пальто — ніч була холодна й вітряна — і взяв у руки скромну парасолю.

— Так, — сказав він, — мабуть, дуже важко бути джентльменом. Але, знаєте, я не раз думав, що лакеєм бути майже так само важко.

І, побажавши доброго вечора, священник штовхнув важкі двері палацу насолод. Золоті ворота негайно зачинилися за ним, і він швидко почимчикував мокрою темною вулицею шукати омнібуса.

ЛЕТЮЧІ ЗОРІ

“Мій найвіртуозніший злочин, — любив розповідати Фламбо в роки своєї добродісної старості, — став, за дивним збігом обставин, і моїм останнім злочином. Я вчинив його на Різдво. Як справжній майстер своєї справи, я завжди прагнув, аби злочин гармоніював з певною порою року або з пейзажем і добирав для нього, наче для скульптурної композиції, відповідні декорації. Наприклад, англійських сквайрів найкраще обдурювати у довгих кімнатах, де стіни обшиті дубовими панелями, а багатих євреїв, навпаки, краще залишати без гроша серед вогнів і пишної оздобы кафе “Ріц”. Якщо, наприклад, в Англії у мене виникало бажання позбавити настоятеля собору тягара земного майна (що набагато складніше, ніж здається), мені хотілося бачити свою жертву обрамленою, якщо можна так висловитися, зеленими газонами і сірими дзвіницями старовинного містечка. Точнісінько так само у Франції, вилучаючи деяку суму в багатого і скупого селянина (що майже неможливо), я відчував задоволення, споглядаючи його обурену фізіономію на тлі сірої шеренги старанно підстрижених тополь або величних галльських рівнин, які так чудово змальовував великий Мілле.

Отже, моїм останнім злочином став різдвяний злочин, веселий, затишний англійський злочин середнього достатку в стилі Чарльза Діккенса. Я вчинив його в одному гарному старовинному будинку поблизу Путні: з напівкруглим під’їздом для екіпажів, зі стайнею, з назвою, що значилася на воротах та з незмінною араукарією... Утім

досить — ви вже уявляєте собі, що це був за будинок. Їй Богу, я тоді дуже сміливо і в повній відповідності до літературної традиції відтворив діккенсівський стиль. Навіть шкода, що того самого вечора я розкаювався й вирішив зав'язати з минулим”.

І Фламбо починав розповідати всю цю історію зсередини, але навіть у такому викладі вона здавалася, щонайменше, химерною. Для стороннього спостерігача історія ця уявлялася просто незбагненою — і саме з цього ракурсу з нею має ознайомитися читач. Початком усіх подій можна вважати той момент, коли двері будинку відчинилися, і молоденька дівчина зі шматком хліба в руках вийшла у сад, де росла араукарія, погодувати птахів. Трапилося це на другий день Різдва. У дівчини було гарненьке личко і рішучі карі очі; про фігуру її судити ми не можемо: з ніг до голови вона була закутана в коричневе хутро так, що важко було зрозуміти, де закінчується кошлатий комір, а де починається пухнасте волосся. Якби не миле личко, її можна було б прийняти за вайлувате ведмежа.

Зимовий день надвечір ставав дедалі червонішим, рубінові відблиски на оголених клумбах здавалися примарами зів'ялих троянд. З одного боку до будинку прилягала стайня, з іншого — починалася алея, точніше, галерея з переплетених угорі лаврових дерев, яка вела у великий сад за будинком. Юна дівчина накришила птахам хліба (учетверте чи вп'яте за день, тому що попередні рази його з'їдав пес) і пішла лавровою алеєю в сад, де мерехтіло листя вічнозелених дерев. Раптом вона скрикнула від подиву, щирого чи удаваного — невідомо, бо, підвівши очі, побачила, що на високому паркані, наче вершник на коні, у чудернацькій позі сидить якась дивна фігура.

— О, тільки не стрибайте, пане Крук! — стривожено вигукнула дівчина. — Тут дуже високо.

Людина, що осідлала паркан, наче крилатого коня, виявилася довготелесим незграбним юнаком із темним волоссям, розумним та інтелігентним. Через смаглявий колір шкіри він скидався на іноземця. Його засмагу підкреслювала червона краватка зухвало яскравого відтінку — єдина вочевидь продумана деталь одягу. Можливо, це було щось символічне. Він не дослухався до благань дівчини і, ризикуючи переламати собі ноги, з легкістю коника зістрибнув на землю.

— Думаю, я мав стати злодієм, — спокійно промовив він. — Так, безперечно, і сталося б, якби я не народився в цьому чудовому будинку по сусідству з вами. Утім нічого поганого я у цьому не бачу.

— Як ви можете так казати? — докірливо вигукнула дівчина.

— Розумієте, якщо ти народився не з того боку паркану, де тобі потрібно, по-моєму, ти маєш право через нього перелізти.

— Ніколи не знаєш, що ви зараз скажете або зробите.

— Я і сам зазвичай цього не знаю, — відповів пан Крук. — У будь-якому разі зараз я саме з того боку паркану, з якого мені належить бути.

— А з якого боку паркану вам належить бути? — з посмішкою запитала юна співрозмовниця.

— З того, де ви, — відповів молодик.

І молоді люди пішли разом лавровою алею. Раптом тричі просурмив, наближаючись, автомобільний клаксон; елегантний автомобіль світло-зеленого кольору, наче птах, підлетів до ґанку і, весь здригаючись, зупинився.

— Ого, — сказав молодик у червоній краватці, — ось хто вже справді народився з потрібного боку. Я не знав, панно Адамс, що у вашої сім'ї такий новомодний Санта-Клаус.

— Це мій хрещений батько пан Леопольд Фішер. Він завжди приїжджає до нас на другий день Різдва.

І після мимовільної паузи, що виказувала брак ентузіазму, Рубі Адамс додала:

— Він дуже добрий.

Журналіст Джон Крук багато чув про великого магната з Сіті пана Леопольда Фішера, і якщо великий магнат ніколи не чув про Джона Крука, то у будь-якому разі не з вини останнього, оскільки він неодноразово і вкрай суворо відгукувався про пана Леопольда на сторінках “Заклику” і “Нового часу”. Утім зараз пан Крук не казав ані слова і з похмурым виглядом спостерігав за розвантаженням автомобіля — а це був досить тривалий процес. Спочатку відчинилися передні дверцята, і з машини вийшов високий елегантний шофер у зеленому, потім — задні дверцята, і з машини вийшов низенький елегантний прислуга в сірому; потім вони удвох доправили пана Леопольда на ганок і стали розпаковувати його, неначе цінний, ретельно перев’язаний пакунок. З-під пледів, настільки численних, що їх вистачило б на цілу крамницю, з-під шкур усіх лісових звірів і шаликів усіх барв веселки з’явилося нарешті щось, що нагадувало людську фігуру. Це був досить привітний, хоча й схожий на іноземця літній джентльмен із сивою цапиною борідкою і сяючою посмішкою, що заходився потирати руки у величезних хутряних рукавицях.

Але ще задовго до кінця цієї процедури двері будинку відчинилися, і на ганок вийшов полковник Адамс (батько молодій леді в шубці), щоб зустріти й супроводити почесного гостя до будинку. Це був високий, чорнявий і дуже мовчазний чоловік у червоному ковпаку, що нагадував феску¹ і надавав йому схожості з колоніальним старійшиною або єгипетським пашею. Разом із ним ви-

¹ Феска (від назви м. Феца в Марокко) — зазвичай червона шапочка у формі зрізаного конуса з китицею, яку носять в деяких східних країнах.

йшов його свояк, молодий фермер, що недавно приїхав із Канади — міцний і галасливий чоловік зі світлою борідкою на ім'я Джеймс Блаунт. Їх обох супроводжувала ще одна досить скромна особа — католицький священник із сусідньої парафії. Покійна дружина полковника була католичкою, і діти, як заведено в таких випадках, виховувалися католиками. Священник цей був нічим не примітний, навіть прізвище у нього було пересічним — Браун. Однак полковник поважав його товариство і часто запрошував до себе.

У просторому передпокої було достатньо місця навіть для пана Леопольда і його численних оболонок. Передпокій цей, непомірно великий для такого будинку, становив собою величезне приміщення, в одному кінці якого були вхідні двері з ганком, а в іншому — сходи на другий поверх. Тут, перед каміном із повішеною над ним шпагою полковника, процедуру роздягання новоприбулого гостя було завершено, і всі присутні, зокрема й похмурий Крук, були представлені пану Леопольду Фішеру. Однак поважний фінансист все ще вовтузився зі своїм бездоганно пошитим одягом. Він довго порпався у внутрішній кишені фракa і нарешті, сяючи від гордощів, видобув звідти чорний овальний футляр, який містив, як він пояснив, різдвяний подарунок для його хрещениці. З неприхованою пихою, що обеззброювала, він високо підняв футляр, так, щоб усі могли його бачити, потім злегка натиснув пружину — кришка відкинулася, і всі завмерли, засліплені: фонтан кристалізованого світла раптом ожив у них перед очима. На помаранчевому оксамиті, у заглибленні, наче три яйця у гнізді, лежали три чистих сяючих діаманти, і здавалося, навіть повітря засвітилося їхнім блиском. Фішер стояв, доброзичливо посміхаючись, насолоджуючись подивом і захопленням дівчини, стриманим зачудуванням і небагатослівною вдячністю полковника та здивованими вигуками решти присутніх.

— Поки що я покладу їх назад, моя люба, — сказав Фішер, ховаючи футляр у задню кишеню свого фракa. — Мені довелося поводитися дуже обережно, коли я їхав сюди. Майте на увазі, що це три знаменитих африканських діаманти, що називаються “летючими зірками”, через те, що їх уже неодноразово викрадали. Усі великі злочинці полюють за ними, та й звичайні люди на вулиці чи в готелі, зрозуміло, не відмовилися б від них. У мене могли вкрасти діаманти дорогою сюди. Це було цілком можливо.

— Я б сказав, цілком природно, — сердито зауважив молодий чоловік у червоній краватці. — І я нікого не звинуватив би у цьому. Коли люди просять хліба, а ви не даєте їм навіть каменя, я думаю, вони мають право самі взяти собі цей камінь.

— Не смійте так говорити! — з незрозумілою запальністю вигукнула дівчина. — Ви кажете так лише з того часу, як стали цим жахливим... ну, як це називається? Як називають людину, яка готова обійматися з сажотрусом?

— Святим, — сказав отець Браун.

— Я вважаю, — заперечив пан Леопольд, поблажливо усміхаючись, — що Рубі має на увазі соціалістів.

— Радикал — це зовсім не той, хто хворіє на радикалізм, — зауважив Крук з деяким роздратуванням, — а консерватор зовсім не консервує фрукти. Можу вас запевнити, що і соціалісти абсолютно не рвуться приятелювати із сажотрусами. Соціаліст — це людина, яка хоче, щоб усі димарі були почищені й щоб усім сажотрусам платили за їхню роботу.

— Але яка вважає, — тихо додав священик, — що ваша власна сажа вам не належить.

Крук глянув на нього з цікавістю і навіть із повагою.

— Кому може знадобитися моя сажа? — запитав він.

— Декому, може, і знадобиться, — відповів Браун серйозно. — Кажуть, наприклад, що нею користуються садівники. А сам я одного разу на Різдво приніс чимало радості

шістюм дітлахам, які чекали на Санта-Клауса, саме за допомогою сажі, застосувавши її як зовнішній засіб.

— Як цікаво! — вигукнула Рубі. — Якби повторити це!

Енергійний канадець пан Блаунт підвищив свій і без того гучний голос, приєднуючись до пропозиції племянниці; здивований фінансист теж підвищив голос, висловлюючи рішуче несхвалення, але тут хтось постукав у входні двері. Священик відчинив їх, і перед очима присутніх знову постав сад з араукарією і вічнозеленими деревами, котрі тепер уже темніли на тлі розкішно-бузкового заходу. Цей краєвид, неначе вставлений в раму розчинених дверей, був настільки мальовничим і незвичайним, що скидався на театральну декорацію. Кілька секунд ніхто навіть не звертав уваги на людину, що зупинилася на порозі. Це був, мабуть, звичайний посильний у запорошеному втертому пальті. Простягаючи листа, він запитав:

— Хто з вас пан Блаунт, джентльмени?

Пан Блаунт здригнувся і затнувся, так і не закінчивши своєї схвальної тиради. Зі здивованим виразом він надірвав конверт і став читати листа, обличчя його спочатку спохмурніло, потім просвітліло, і він звернувся до свого зятя і господаря.

— Мені дуже неприємно завдавати вам стільки клопоту, полковнику, — почав він з веселою церемонністю Нового Світу, — але чи не зловживатиму я вашою гостинністю, якщо увечері до мене завітає сюди у справі один мій давній приятель? Утім ви, напевно, чули про нього — це Флоріан, уславлений французький акробат і комік. Я познайомився з ним багато років тому на Дикому Заході (він канадець за походженням). А тепер у нього до мене є якась справа, поки що, хоч убий, не знаю яка.

— Звісно, любий, — приязно відповів полковник, — запрошуйте кого завгодно. Він, без сумніву, буде доречний.

— Флоріан вимастить собі обличчя сажею, якщо ви це маєте на увазі, — сміючись, вигукнув Блаунт, — і всім на-

ставить синців під очима. Я особисто не заперечую, я людина проста і люблю веселу стародавню пантоміму, у якій герой сідає на власний циліндр.

— Тільки не на мій, — з гідністю втрутився пан Фішер.

— Ну гаразд, гаразд, — весело заступився Крук, — не будемо сваритися. Людина на циліндрі — це ще не найнижкопробніший жарт!

Неприязнь до молодика у червоній краватці, спричинена його грабіжницькими переконаннями і неприхованим залицанням до гарненької хрещениці, спонукала Фішера зауважити саркастично-наказовим тоном:

— Не сумніваюся, що вам відомі й нижкопробніші жарти. Чи не наведете ви нам приклад хоча б одного з них?

— Будь ласка, циліндр на людині, — відповів соціаліст.

— Годі! — вигукнув канадець з добродушністю істинного варвара. — Не варто псувати свято. Давайте-но сьогодні порозважаємо товариство. Ми не будемо мазати обличчя сажею і сідати на капелюхи, якщо вам це не до душі, але вигадано ще щось у такому стилі. Чому б нам не розіграти справжню стародавню англійську пантоміму — з паяцом, Коломбіною¹ та усім іншим? Я бачив таку виставу перед від'їздом з Англії, коли мені було років зо дванадцять, і у мене залишилися про неї спогади яскраві, немов іскри багаття. А коли я минулого року повернувся, виявилося, що пантомім уже не ставлять. Показують лише плаксиві чарівні казки. Я хочу бачити хорошу бійку, розпечену кочергу, полісмена, з якого роблять сосиску, а мені підносять принцес, що базікають при місячному світлі, синіх птахів та інші нісенітниці. Синя Борода — ось це для мене, та й він мені найбільше подобається в образі Панталоне².

¹ Коломбіна — персонаж комедії дель арте, прислуга, зазвичай Панталоне або лікаря, яка бере участь у розвитку інтриги.

² Панталоне — також один із персонажів комедії дель арте, котрий є центром інтриги і завжди стає жертвою, найчастіше свого слуги Арлекіна.

— Я усією душею підтримую пропозицію зробити з полісмена сосиску, — сказав Джон Крук, — це набагато вдаліша ілюстрація соціалізму, аніж та, яку тут нещодавно наводили. Але вистава — справа, звичайно ж, надто складна.

— Та що ви! — у захваті вигукнув пан Блаунт. — Влаштувати арлекінаду? Немає нічого простішого! По-перше, можна верзти будь-які відсебеньки, а по-друге, на реквізит і декорації згодиться різне домашнє начиння — столи, вішаки, кошики для білизни і всяке таке інше.

— А й справді, — Крук пожвавився і почав ходити кімнатою. — От тільки боюся, що мені не вдасться роздобути поліцейський мундир. Давненько я не вбивав полісменів.

Блаунт на мить замислився і раптом ляснув себе по стегну.

— Роздобудемо! — вигукнув він. Тут у листі є телефон Флоріана, а він знає всіх костюмерів Лондона. Я зателефоную йому і попрошу захопити з собою костюм полісмена.

І він кинувся до телефону.

— О, як це чудово, хрещений, — Рубі була готова танцювати від радості, — я буду Коломбіною, а ви — Панталоне.

Мільйонер випростався і завмер у величній позі язичницького божества.

— Гадаю, моя люба, — сухо промовив він, — вам краще пошукати когось іншого на роль Панталоне.

— Я можу бути Панталоне, якщо забажаєш, — вперше і востаннє втрутився в розмову полковник Адамс, виїнявши з рота сигару.

— Вам за це варто пам'ятник поставити, — вигукнув канадець із сяючим обличчям, повертаючись від телефону. — Ну ось, все і влаштовано. Пан Крук буде клоуном — він журналіст, а отже, знає всі заяложені жарти. Я можу бути Арлекіном — для цього потрібні лише довгі ноги і вміння

стрибати. Мій друг Флоріан сказав мені зараз, що дорогою роздобуде костюм полісмена і переодягнеться в нього. Виставу можна влаштувати тут, у цьому передпокої, а публіку ми розсадимо на сходах. Вхідні двері будуть тлом; якщо їх зачинити, отримаємо інтер'єр англійського будиночка, а відчинивши — освітлений місяцем сад. Їй-Богу, все влаштовується, неначе за помахом чарівної палички.

І, вихопивши з кишені крейду, принесену з більярдної, він провів на підлозі межу, відокремивши уявну сцену.

Як їм вдалося підготувати впродовж такого короткого терміну цю хай навіть і безглузду виставу — залишається загадкою. Але вони взялися за справу з тим безрозсудним завзяттям, яке виникає, коли в оселі панує юність. А того вечора в будинку жила юність, хоча й не всі, ймовірно, здогадалися, у чиїх очах і чиїх серцях вона палала. Як завжди буває у таких випадках, задумка ставала все безглуздішою попри всю буржуазну респектабельність її походження. Коломбіна була чарівною у своєму широченному криноліні, що підозріло нагадував великий абажур з вітальні. Паяц і Панталоне набілили собі обличчя борошном, роздобутим у кухаря, і нафарбували щоки рум'янами, теж позиченими у когось із домашніх, хто побажав (як і личить істинному благодійнику-християнину) залишитися невідомим. Арлекіна, вже зодягненого в костюм зі сріблястої фольги, повитягуваної з коробок для сигар, не без зусиль вдалося зупинити у момент, коли він ледве не розбив старовинну кришталеву люстру, намагаючись прикрасити себе її блискучими підвісками. Він, напевно, так і не відмовився б від цього задуму, якби Рубі десь не відкопала для нього підроблені діаманти, що прикрашали колись на маскарадї костюм Діамантової Королеви. До речі, її дядечко Джеймс Блаунт так розійшовся, що його годі було вгамувати; він поводився, неначе пустотливий школяр. Натягнув на отця Брауна паперову осячу голову, а той не лише терпляче зніс це, а ще й винайшов якийсь спосіб ворухити її вухами.

Блаунт зробив також спробу причепити ослиний хвіст до фалд фрака пана Леопольда Фішера, але цього разу його витівка була сприйнята не настільки прихильно.

— Дядечко Джеймс надто вже розвеселився, — сказала Рубі, з серйозним виглядом вішаючи Круку на шию гірлянду сосисок. — Що це з ним?

— Він — Арлекін, а ви — Коломбіна, — відповів Крук. — Ну, а я — просто паяц, який повторює заяложені жарти.

— Краще б ви були Арлекіном, — сказала вона, і сосиски, розгойдуючись, повисли у нього на шиї.

Хоча отцеві Брауну, який встиг вже викликати оплески майстерним перетворенням подушки на немовля, було чудово відомо все, що відбувалося за лаштунками, однак він приєднався до глядачів і вмовився поміж них із виразом урочистого пожвавлення на обличчі, наче дитина, що вперше потрапила до театру. Глядачів було небагато — родичі, дехто з сусідів і прислуги. Пан Леопольд зайняв найпочесніше місце, і його хутрянний комір майже зовсім загородив сцену маленькому священику, який сидів позаду нього; але чи багато при цьому втратив священик, театральній критиці не відомо. Пантоміма становила собою щось геть хаотичне, але все ж вона не була позбавлена певної привабливості — її пожвавлювала і пронизувала іскрометна імпровізація паяца Крука. У повсяденному житті Крук був просто розумною людиною, але того вечора він відчував себе всезнаючим і всемогутнім — нерозумне почуття, мудре почуття, яке приходить до юнака, коли він на якусь мить упіймає певний погляд на певному обличчі. Вважалося, що він виконує роль паяца; насправді ж він був ще автором (наскільки тут взагалі міг бути автор), суфлером, декоратором, робітником сцени і на додачу до всього ще й оркестром. Під час коротких перерв у цій шаленій виставі він у своїх клоунських обладунках кидався до рояля і тарабанив на ньому уривки з популярних пісеньок, настільки ж недоречних, наскільки й відповідних нагоді.

Кульмінаційним моментом вистави, та й загалом усього вечора, стала мить, коли двері на задньому плані сцени раптом відчинилися, і глядачам відкрився сад, залитий місячним світлом, на тлі якого чітко вимальовувалася фігура знаменитого Флоріана. Паяц затарабанив хор поліцейських з оперети “Пірати з Пензанс”, але звуки роялю потонули в оглушливій овації: великий комік навдивовижу точно відтворював жести і поставу полісмена. Арлекін підскочив до нього і вдарив його по касці, піаніст заграв “Де ти роздобув такого капелюха?”, — а він лише озирався навколо, з приголомшливою майстерністю зображаючи здивування; Арлекін підстрибнув ще й знову вдарив його, а піаніст зіграв кілька тактів пісеньки “А потім ще разок...”. Тоді Арлекін кинувся просто в обійми полісмена і під шквал оплесків повалив його на підлогу. Тут французький комік і показав свій знаменитий номер “Труп на підлозі”, який і донині згадують в околицях Путні. Неможливо було повірити, що це жива людина.

Здоровань Арлекін розгойдував його, неначе мішок, то в один бік, то в другий, підкидав і крутив, як гумовий кишок, — і все це під сміховинні звуки безглузвих пісеньок у виконанні Крука. Коли Арлекін з натугою відірвав від підлоги тіло коміка-констебля, блазень за роялем заграв “Я пробудивсь від сну, мені наснилась ти”, коли він звалив його собі на спину, почулося “З торбиною за плечима”, а коли врешті Арлекін, дуже переконливо гупнувши, опустив свою ношу на підлогу, піаніст у захваті заграв жвавий мотивчик на такі — як вважають донині — слова: “Листа я милій написав і кинув по дорозі”.

Приблизно тієї ж миті, коли веселощі на імпровізованій сцені досягли апогею, отець Браун зовсім перестав бачити акторів, бо просто перед ним поважний магнат із Сіті схопився з місця і захопився ошелешено нишпорити у своїх кишнях. Потім він схвильовано сів, все ще порпаючись у кишнях, потім знову встав і намірився пере-

ступити через рампу на сцену, проте обмежився тим, що кинув лютий погляд на паяца за роялем і, не кажучи ні слова, кулею вилетів із зали.

Упродовж кількох наступних хвилин священик мав можливість без перешкод стежити за диким, однак не повбавленим певної витонченості танцем аматора Арлекіна над артистично бездушним тілом його ворога. Зі справжньою, хоча і грубуватою майстерністю Арлекін танцював тепер у розчинених дверях, потім рушив все далі й далі углиб саду, наповненого тишею і місячним світлом. Його нашвидкуруч склеєна з паперу та фольги одежина, надто блискуча у вогнях рампи, ставала чарівно-сріблястою в міру того, як він віддалявся, танцюючи у місячному сяйві. Глядачі посхоплювалися з місць, захоплено аплодуючи акторам, але цієї миті отець Браун відчув, що хтось торкнув його за рукав і пошепки попрохав пройти до кабінету полковника.

Він пішов за прислугою з усе зростаючим занепокоєнням, яке аж ніяк не зменшилося при вигляді урочисто-комічної сцени, що постала перед його поглядом, коли він увійшов до кабінету. Полковник Адамс, все ще одягнений у костюм Панталоне, сидів, понуро хитаючи заполірованою на кінцях корсетною кісточкою з китового вуса, і в його немолодих очах проступав смуток, який міг би протверезити будь-яку вакханалію. Пан Леопольд Фішер стояв, спершись на камін, важко дихав і був дуже стурбований.

— Трапилася дуже неприємна історія, отче Браун, — сказав Адамс. — Справа в тому, що діаманти, які ми сьогодні бачили, зникли у мого приятеля із задньої кишені. А оскільки ви...

— А оскільки я, — продовжив отець Браун, просто-душно посміхнувшись, — сидів позаду нього...

— Такі натяки недопустимі, — з притиском сказав полковник Адамс, пильно дивлячись на Фішера, з чого можна

було зробити висновок, що подібне припущення вже звучало. — Я лише прошу вас як джентльмена допомогти нам.

— Тобто вивернути свої кишені, — закінчив отець Браун і поспішив це зробити, видобувши на світ Божий сім шилінгів і шість пенсів, зворотний квиток до Лондона, невеличке срібне розп'яття, маленький молитовник і плитку шоколаду.

Полковник деякий час мовчки дивився на нього, а потім сказав:

— Річ у тім, що вміст вашої голови цікавить мене набагато більше, аніж вміст ваших кишень. Адже моя донька — ваша вихованка. І останнім часом вона...

Він не договорив.

— Останнім часом, — втрутився поважний Фішер, — вона відчинила двері батьківської оселі запеклому соціалісту, який відкрито заявляє, що завжди готовий обікрасити багату людину. Ось до чого це призвело. Перед вами багата людина — проте вже не багата!

— Якщо вас цікавить вміст моєї голови, то я можу вас з ним ознайомити, — байдуже сказав отець Браун. — Чого він вартий, судіть самі. Ось що я знаходжу в цій найстарішій з моїх кишень: люди, які мають намір вкрасти діаманти, не проголошують соціалістичних ідей. Найімовірніше, — додав він смиренно, — вони засуджуватимуть соціалізм.

Обидва його співрозмовники швидко перезирнулися, а священик вів далі:

— Бачте, ми знаємо цих людей. Соціаліст, про якого йдеться, так само не здатний вкрасти діаманти, як і єгипетську піраміду. Нам зараз варто поцікавитися іншою людиною, тією, яка нам не знайома і яка грає полісмена. Хотів би я знати, де цей чоловік перебуває цієї миті.

Панталоне схопився з місця і великими кроками вишов з кімнати, де почався антракт, упродовж якого мільйонер дивився на священика, а священик дивився у свій молитовник. Панталоне повернувся і уривчасто сказав:

— Полісмен усе ще лежить на сцені. Завісу піднімали шість разів, а він усе ще лежить.

Отець Браун відклав книгу, встав і остовпів, дивлячись перед собою, немов прибитий громом. Але потроху його сірі очі пожвавилися, і тоді він запитав, здавалося, без жодного зв'язку з усім іншим:

— Вибачте, полковнику, коли померла ваша дружина?

— Дружина? — здивовано перепитав старий вояка.

— Два місяці тому. Її брат Джеймс запізнився на тиждень і вже не застав її.

Священик підстрибнув, як підстрелений заєць.

— Мерщій! — вигукнув він із незвичною для себе гарчкуватістю. — Мерщій! Треба поглянути на полісмена!

Вони пірнули під завісу, мало не збивши з ніг Коломбіну і паяца (які мирно перешіптувалися у напівтемряві), й отець Браун нахилився над розпростертим коміком-полісменом.

— Хлороформ, — сказав він, випроставшись. — Як я раніше не здогадався!

Усі здивовано мовчали. Потім полковник повільно сказав:

— Будь ласка, поясніть докладно, що все це означає?

Отець Браун раптом голосно розреготався, потім стримався і промовив, задихаючись і насилу гамуючи нападми сміху:

— Джентльмени, зараз не до розмов. Мені потрібно наздогнати злочинця. Але цей великий французький актор, який грав полісмена, цей геніальний мрець, з яким вальсував Арлекін, якого він підкидав і жбурляв на всі боки, це... Він не договорив і поквапився геть.

— Хто це? — гукнув навздогін йому Фішер.

— Це й справді полісмен, — відповів отець Браун і зник у темряві.

У віддаленому кінці саду блискуче листя лаврових та інших вічнозелених дерев навіть цієї зимової ночі на тлі

сапфірового неба і срібного місяця створювало враження південного пейзажу. Погойдувалися яскраво-зелені віти лавра, виблискувала пурпуром глибока синява небес, місяць сяяв, як величезний магічний кристал, — усе це було сповнене легковажної романтики. А вгорі, по гілках дерев, видряпувалась якась дивна постать, що мала вигляд не стільки романтичний, скільки неправдоподібний. Вона вся іскрилася, неначе одягнена у шати з десяти мільйонів місяців; при кожному її русі світло справжнього місяця спалахувало на ній новими відблисками блакитного полум'я. Блимаючи й гойдаючись, істота спритно перебиралася з маленького деревця в цьому саду на високе розлоге дерево у сусідньому і затрималася там лише тому, що чиясь тінь ковзнула в цей час під маленьке дерево і чийсь голос гукнув її знизу.

— Ну, що ж, Фламбо, — промовив голос, — ви, й справді, схожі на летючу зірку, але ж зірка летюча врешті завжди стає зіркою падучою.

Нагорі, у верховітті лавра, іскрячись сріблом, фігура нахилися вперед і, відчуваючи себе в безпеці, прислухалася до слів маленького чоловічка.

— Це найвіртуозніша з усіх ваших витівок, Фламбо. Приїхати з Канади (мабуть, із квитком з Парижа) через тиждень після смерті пані Адамс, коли ніхто не налаштований на розпитування, — нічого не скажеш, спритно придумано. Ще спритніше ви зуміли вистежити “летючі зірки” і довідатися про день приїзду Фішера. Але у ваших подальших діях відчувається вже не просто спритник, а справжній геній. Викрасти камені для вас, звичайно, не було проблемою. При вашій спритності рук ви могли б і не чіпляти ослиного хвоста до фалди фішерівського фрака. Але в усьому іншому ви перевершили самого себе.

Срібляста фігура в зеленому листі зволікала, наче загіпнотизована, хоча шлях до втечі був відкритий; людина на дереві уважно дивилася на людину вниз.

— Так-так, — сказав чоловік унизу, — я знаю все. Я знаю, що ви не лише нав'язали всім цю пантоміму, а й зуміли видобути із неї подвійний зиск. Спочатку ви збиралися вкрасти ці камені без зайвого галасу, але тут один зі спільників дав вам знати, що вас вистежили і досвідчений офіцер поліції має сьогодні застати вас на місці злочину. Пересічний злочинець подякував би за попередження і зник. Але ви — поет. Вам негайно спала дотепна думка заховати діаманти серед блиску бутафорських коштовностей. І ви вирішили, що якщо на вас буде справжній костюм Арлекіна, то поява полісмена видасться цілком природною. Достойний офіцер вийшов із поліцейської дільниці в Путні з наміром упіймати вас, і сам втрапив у пастку, дотепнішою від якої ще ніхто і ніколи не вигадував. Коли відчинилися двері будинку, він увійшов і опинився просто на сцені, де розігрувалася різдвяна пантоміма, за змістом якої Арлекін міг його штовхати, бити ногами, кулаками і кийком, оглушити та приспати під дружний регіт найреспектабельніших мешканців Путні. Так, дотепнішого від цього вам уже ніколи нічого не вигадати. А зараз, до речі, ви можете віддати мені ці діаманти.

Зелені гілки, на яких погойдувалася виблискуюча по-стать, зашелестіли неначе від подиву, але голос продовжив:

— Я хочу, аби ви їх віддали, Фламбо, і я хочу, щоб ви покінчили з таким життям. У вас ще є і молодість, і честь, і почуття гумору, але при вашій професії цього не стане. Можна триматися на одному рівні добра, але ще нікому і ніколи не вдавалося втриматися на одному рівні зла. Цей шлях веде вниз. Добра людина п'є і стає жорстокою; правдива людина вбиває і потім змушена брехати. Я знав багатьох людей, які починали, як і ви, благородними розбійниками, веселими грабіжниками багатих і закінчували в мерзенності й бруді. Моріс Блум починав як переконаний анархіст, батько знедолених, а закінчив — шпигуном і доносником, якого обидві сторони використовували і знева-

жали. Гаррі Берк, організатор руху “Гроші для всіх”, був щиро захоплений своєю ідеєю — тепер його утримує напівголодна сестра, а він пропиває її останні гроші. Лорд Ембер спочатку опинився на дні в ролі мандрівного лицаря, тепер же наймерзенніші лондонські покидьки шантажують його і він змушений їм платити. А капітан Барийон, колись уславлений джентльмен-апаш¹, помер у божевільні, у страху перед детективами та скупниками краденого, які зрадили і зацькували його. Я знаю, у вас за спиною вільний ліс і він дуже привабливий, Фламбо. Я знаю, що за одну мить ви можете зникнути там, як мавпа. Але колись ви станете старою сивою мавпою, Фламбо. Ви сидітимете у вашому вільному лісі, і на душі у вас буде холод, і смерть ваша буде близько, і верхівки дерев будуть зовсім голими.

Нагорі й далі було тихо; здавалося, маленький чоловічок під деревом тримає свого співрозмовника на довгій невидимій прив'язі. І він продовжував:

— Ви вже зробили перші кроки униз. Раніше ви хвалилися, що ніколи не чините нищих вчинків, але сьогодні ви скоїли нищий вчинок. Через вас підозра впала на чесного юнака, проти якого і без того налаштовані всі ці люди. Ви розлучаєте його з дівчиною, яку він кохає і яка кохає його. Але ви ще й не такі підлості вчините, перш ніж помрете.

Три блискучих діаманти впали з дерева на землю. Маленький чоловічок нахилився, щоби підняти їх, а коли він знову поглянув нагору — зелена клітка дерева була порожньою: сріблястий птах випурхнув.

Звістку про те, що діаманти випадково знайдені в саду, зустріли бурхливою радістю. І подумати тільки, натрапив на них саме отець Браун. А пан Леопольд з висоти свого благовоління навіть сказав священикові, що хоча сам він і дотримується ширших поглядів, однак готовий поважати тих, кого переконання зобов'язують до самотництва і невідання мирських справ.

¹ Апаш — хуліган, злодій у Франції.

ЛЮДИНА-НЕВИДИМКА

У холодній вечірній блакиті кондитерська на розі двох крутих вулиць у Кемден-тауні виблискувала у темряві, як кінчик розкуреної сигари. Точніше буде сказати, навіть як справжній феєрверк, бо незліченні вогні всіх відтінків веселки множилися у нескінченних дзеркалах і танцювали на незліченних тортах і цукерках, що сяяли позолоченими барвистими кольорами. Цю розкішну вітрину обліпили вуличні хлопчачі — шоколадки були в тих блискучих золотих, червоних і зелених обгортках, які чи не спокусливіші від самого шоколаду, а величезний білосніжний весільний торт у вітрині був недоступний і заманливий, наче Північний полюс, якби він увесь раптом перетворився на величезний льодяник. Зрозуміло, що настільки різнобарвні спокуси не могли не принадити всю довколишню дітвору віком до десяти, а то й до дванадцяти років. Але ця скромна крамничка не була позбавлена привабливості й для дещо старших: від вітрини не міг відійти молодик років принаймні двадцяти чотирьох. Ця кондитерська і для нього була сліпучим дивом, але вабили його не лише шоколадки — хоча їх, до слова, він теж не проти був би скуштувати.

Це був високий кремезний юнак з рудим волоссям і рішучим, але якимось байдужим поглядом. Під пахвою він тримав сірий портфель з чорно-білими ескізами, які запропонував за прийнятною ціною видавцям після того, як дядько (котрий був адміралом) позбавив його спадку за прихильність до соціалізму, хоча насправді він висту-

пив із доповіддю проти цієї економічної теорії. Звали юнака Джон Тернбул Енгус.

Увійшовши нарешті до крамниці, він попрямував до дверей за стійкою, через які втрапив у своєрідне кафе-кондитерську, і ледь торкнувся капелюха, вітаючись з молоденькою офіціанткою. Це була смаглява дівчина в елегантній чорній сукні з рум'янцем на щоках та меткими темними очима; вичекавши скільки годиться, вона підійшла до молодика прийняти замовлення.

Замовлення, мабуть, завжди було однаковим.

— Будь ласка, булочку за півпенні й філіжанку чорної кави, — діловито попросив він. Але не встигла дівчина відійти, як він додав: — А ще я прошу вашої руки.

Смугололиця красуня кинула на нього гордовитий погляд і сказала:

— Не люблю таких жартів!

Рудоволосий юнак несподівано серйозно поглянув на неї.

— Присягаюсь, я не жартую, — сказав він, — це так само безсумнівно... так само безсумнівно, як і те, що ця булочка коштує півпенні. Це аж ніяк не дешевше від булочки: за це теж треба платити. Це так само шкідливо, як і булочка. Від цього травлення розладнується.

Смаглява красуня довго не зводила з нього темних очей, болісно силкуючись його зрозуміти. Нарешті на її обличчі промайнула якась подоба усмішки, і вона опустилася на стілець.

— Вам не здається, — невимушено розміркував Енгус, — що поїдати ці булочки, коли вони коштують усього півпенса, насправді жорстоко? Адже вони могли б подорожчати до пенса. Я облишу цю варварську забаву тільки-но ми одружимося.

Дівчина встала зі стільця і підійшла до вікна. Видно було, що вона глибоко замислилася, але не відчувала до

юнака жодної неприязні. А коли вона нарешті рішуче обернулася, то з подивом побачила, що Енгус вже спустошив вітрину і розкладає на столі свою здобич. Тут були і піраміди цукерок в яскравих обгортках, і кілька таць із канапками, і два графіни, наповнені тими таємничими напоями — портвейном і хересом, які є незамінними в кондитерській справі. Ретельно розмістивши все це, він поставив у центрі білосніжний глазурований торт, який слугував головною прикрасою вітрини.

— Що це ви робите? — запитала дівчина.

— Те, що належить, любя Лауро... — почав він.

— Та, заради Бога, заждіть! — вигукнула вона. — І не розмовляйте зі мною у такому тоні. Я питаю, що це таке?

— Урочиста вечеря, панно Хоун.

— А це що? — запитала вона, нетерпляче вказуючи на білосніжну зацукровану гору.

— Весільний торт, пані Енгус.

Дівчина підійшла до столу, схопила торт і віднесла на місце, у вітрину; потім повернулася і, граційно спершись ліктями на стіл, глянула на молодика не без прихильності, але з неабияким роздратуванням.

— Ви навіть не даєте мені часу подумати, — сказала вона.

— Я не настільки дурний, — відповів він. — І у мене свої уявлення про християнське смирення.

Вона не зводила з нього очей, але, незважаючи на посмішку, обличчя її ставало все серйознішим.

— Пане Енгус, — спокійно промовила вона, — перш ніж ви знову візьметесь за свої дурниці, я повинна коротко розповісти вам про себе.

— Це мене тішить, — відповів Енгус серйозно. — Але якщо вже на те пішло, заодно розкажіть і про мене.

— Замовкніть і вислухайте мене, — сказала вона. — Мені нема чого соромитися і навіть жалкувати немає про що. Але що ви заспіваєте, коли довідаєтеся, що зі мною трапилася історія, котра мене анітрохи не компрометує, але переслідує як жажіття?

— Ну, якщо на те пішло, — серйозно відповів він, — мабуть, треба принести торт назад.

— Ні, ви спершу вислухайте, — наполягала Лаура. — Почнемо з того, що мій батько тримав готель під назвою “Золота риба” у Ладбері, а я працювала за стійкою бару.

— А я все думаю, — докинув він, — чому в цій кондитерській панує такий благочестивий християнський дух¹.

— Ладбері — це всіма забута, глуха, поросла бур’яном діра в одному зі східних графств, і “Золоту рибку” відвідували лише заїжджі комівояжери та ще найнеприємніша публіка, яку тільки можна уявити, хоча ви цього навіть і уявити не зможете. Я маю на увазі тих дріб’язкових, нікчемних людей, у яких ще вистачає грошей, аби байдикувати й тинятися барами або робити ставки на перегонах. Їхній поганий одяг був незрівнянно кращий від них самих. Але навіть ці молоді покидьки рідко вшановували нас відвідинами, а ті двоє, що заходили частіше, були не кращими, а гіршими від інших завсідників геть з усіх поглядів. В обох водилися грошенята, і мене дратувала їхня бездіяльна стомленість і пишне вбрання. І все ж таки мені було їх трохи жаль: я чомусь вважала, що вони пристрастилися до нашого маленького, майже ніким не відвідуваного бару тому, що кожен із них мав фізичну ваду — із тих, над якими полюблюють насміха-

¹ Герой натякає на те, що риба — один із християнських символів.

тися всілякі селюки. Це були навіть не вади, а радше особливості. Один з них був напрочуд малий на зріст, майже карлик, принаймні не вищий за будь-якого жокея. Утім із жокеєм він не мав нічого спільного: кругла чорнява голова, акуратно підстрижена борідка, блискучі, гострі, як у птаха, очі; він брязкав грошима в кишенях, дзвенів масивним золотим ланцюгом від годинника і завжди намагався одягатися як джентльмен, щоб виглядати одним із них. Однак дурнем він не був — швидше неробою, який розумівся на всіляких пустопорожніх витівках. Він міг, ні сіло ні впало, показувати фокуси, то влаштовував справжній феєрверк з п'ятнадцятих сірників, які запалювалися поспіль один від одного, то вирізав з банана танцюристів. Звали його Ізидор Смайс, і я, як зараз, бачу його маленьку чорняву фізіономію: ось він підходить до стійки і майструє з п'яти сигар кенгуру, що танцює.

Другий більше мовчав і був звичайніший, але чомусь турбував мене набагато сильніше, аніж бідолашний крихітка Смайс. Височенний, сухорлявий, ніс із горбинкою — я навіть назвала б його вродливим, якби він не скидався на привида. Він був неймовірно косоокий — нічого подібного я у своєму житті не бачила. Бувало, як гляне, місця собі не знаходиш, а вже куди він дивиться і поготів не зрозуміло. Схоже на те, що це каліцтво озлобило бідолаху, і, на відміну від Смайса, завжди готового викинути якийсь трюк, Джеймс Велкін (так звали цього косоокого) тільки попивав вино у нашому барі та блукав на самоті сумною рівниною. Мені здається, Смайс теж страждав через свій маленький зріст, хоча й не виказував цього. І ось одного разу вони здивували, налякали і глибоко засмутили мене: обидвоє ледь не в один день попросили моєї руки.

Тепер я розумію, що вчинила тоді доволі безглуздо. Але ж ці опудала були у певному розумінні моїми друзями, і я боялася, як би вони не здогадалися, що я відмовляю їм через їхнє потворне каліцтво. І тоді, задля гідності, я сказала, що вийду лише за людину, яка сама проторувала собі дорогу в житті. Такі вже у мене погляди, заявила я, не можу жити на гроші, які просто-напросто дісталися їм у спадок. Через два дні після того, як я сказала це, маючи найкращі наміри, почалися всілякі неприємності. Спершу я дізналася, що вони вирушили шукати щастя, наче в якійсь дурній дитячій казці.

І ось відтоді й до цього дня я не бачила жодного з них. Щоправда, я отримала два листи від коротуна Смайса — і листи ці були вкрай цікаві.

— А про другого ви щось чули? — запитав Енгус.

— Ні, він не написав мені жодного разу, — відповіла дівчина, дещо завагавшись. — У першому листі Смайс повідомив лише, що вирушив із Велкіном пішки до Лондона, але Велкін виявився надто швидконогим, коротун Смайс ніяк не встигав за ним і присів відпочити біля дороги. Завдяки щасливому збігу обставин його підібрав мандрівний цирк — і частково тому, що він був майже карлик, почасти ж тому, що він, і справді, був доволі спритним, йому незабаром пощастило привернути до себе увагу, і його взяли в “Акваріум” показувати фокуси, не пригадую вже які. Про це він розповів у першому листі. Другий лист виявився ще дивовижнішим — я отримала його минулого тижня.

Юнак на прізвище Енгус допив каву і подивився на дівчину з лагідним терпінням. А вона продовжувала свою розповідь, злегка посміхнувшись:

— Ви, напевно, бачили усі ці рекламні вивіски: “Безсловесна прислуга фірми “Смайс”? Якщо ні, то ви, мабуть, єдиний, хто її не бачив. Чесно кажучи, я мало розуміюся на таких речах, але це якісь завідні машини, які викону-

ють будь-яку домашню роботу. Знаєте, щось на кшталт: “Натисніть кнопку — і ось вам Непитущий лакей”, “Поверніть важіль — і перед вами десять гречних покоївок”. Та ви, напевно, бачили цю рекламу. Отже, якими б ці машини не були, але це золоте дно, а грошенята загібає спритний коротун, якого я знала в Ладбері. Я, звичайно, тішуся, що бідоласі так пощастило, але разом з тим мені дуже страшно: адже будь-якої миті він може заявитися сюди і заявити, що пробив собі дорогу, і це буде суцєю правдою.

— А що ж другий? — зі спокійною наполегливістю повторив Енгус.

Лаура Хоун раптово підвелася.

— Любий друже, — сказала вона, — мені здається, що ви справжній чаклун і бачите мене наскрізь. Що ж, ваша правда. Так, від другого я не отримала ані рядочка та уявлення не маю, де він і що з ним. Але саме його я і боюся. Саме він переслідує мене. Зводить мене з розуму. Мені навіть здається, що вже звів: він усюди ввижається мені, хоча ніяк не може бути поруч, його голос вчувається мені, хоча він не може зі мною розмовляти.

— Ну, люба, — весело сказав молодий чоловік. — Та будь це хоч сам Сатана, йому все одно крити нічим, раз ви розповіли про нього. Божеволіють лише наодинці. А коли саме вам привидівся або почувся ваш косоокий приятель?

— Я чула сміх Джеймса Велкіна так само виразно, як чую зараз вас, — спокійно відповіла дівчина. — Саме його, бо поруч нікого не було. Я стояла на розі, біля дверей кондитерської, й могла бачити одночасно обидві вулиці. Я вже забула, як він сміється, хоча сміх у нього не менш своєрідний, аніж його косоокість. Близько року я не згадувала про нього. І присягаюся всім святим: це сталося майже відразу, як я отримала першого листа від його суперника.

— А чи вдалося вам витягти з цієї примари хоча б слово або вигук? — поцікавився Енгус.

Лаура здригнулася, але опанувала себе й відповіла спокійно:

— Так. Як тільки я дочитала другий лист Ізидора Смайса, де він повідомляв, що досяг успіху, тієї ж хвилини я почула слова Велкіна: “Все одно ви йому не дістанетеся”. Він промовив це так виразно, наче був поруч у кімнаті. От жахіття! Напевно, я збожеволіла.

— Якби ви справді збожеволіли, — сказав молодий чоловік, — ви ніколи б цього не визнали. Утім в історії з цією невидимою особою справді є щось дивне. Але одна голова — добре, а дві — краще. І оскільки ви дівчина, я не згадуватиму ще й про інші частини тіла. Слово честі, якщо ви дозволите мені, здоровому і практичному чоловікові, знову принести з вітрини весільний торт...

Не встиг він договорити, як з вулиці долинув металевий скрегіт, і біля дверей кондитерської різко загальмував на шаленій швидкості крихітний автомобіль. Тієї ж миті маленький чоловічок у блискучому циліндрі вже стояв на порозі й нетерпляче переступав з ноги на ногу.

Дотепер Енгус не хотів псувати собі нерви і тримався безтурботно, але зараз йому не вдалося приховати хвилювання — він підвівся і вийшов із дальньої кімнати назустріч непроханому гостю. Одного погляду було досить, щоб найгірші підозри закоханого підтвердилися. Вишуканий одяг і крихітний зріст, задержувато виставлена вперед борідка, розумні жваві оченята, випещені руки, що тремтіли від хвилювання, — звісно ж, це був той самий чоловік, про якого щойно говорила дівчина, — не хто інший, як Ізидор Смайс, який колись майстрував іграшки з бананової шкірки і сірникових коробок, Ізидор Смайс, що нині наживав мільйони на “металевих непитущих лакеях” і “гречних покоївках”. Якийсь час обидва чоловіки, ін-

стинктивно відчувши, що в повітрі пахне відстоюванням своїх прав на володіння, дивилися один на одного з тією особливою холодною поблажливістю, яка найяскравіше відображає дух суперництва.

Пан Смайс, однак, і словом не обмовився про справжню причину їхнього протистояння, а лише запитав із запалом:

— Чи бачила панна Хоуп, що приліплено на вітрині?

— На вітрині? — здивовано перепитав Енгус.

— Зараз у мене немає часу щось пояснювати, — різко кинув коротун-мільйонер. — Комусь тут надумалося жартувати — треба з цим розібратися.

Він тицьнув полірованим ціпком у бік вітрини, нещодавно спустошеної весільними приготуваннями пана Енгуса, і той з подивом помітив, що на склі з боку вулиці приклеєна довга смуга паперу, якої, звісно, не було ще зовсім недавно, коли він сам споглядав цю вітрину. Чоловік вийшов на вулицю слідом за енергійним Смайсом і побачив, що до скла охайно приліплено смугу гербового паперу завдовжки в півтора ярди, а на ній розмашисто написано: "Якщо ви вийдете за Смайса, йому не жити".

— Лауро, — сказав Енгус, просунувши руду голову в кондитерську, — ви точно не божевільна.

— Відразу видно руку цього негідника Велкіна, — пробурмотів Смайс. — Я не зустрічався з ним ось уже кілька років, але він усіляко мені докучає. За останні два тижні він п'ять разів підкидав у мою квартиру листи з погрозами, і я навіть не можу з'ясувати, хто ж їх туди приносить, хіба що сам Велкін. Швейцар божиться, що не бачив жодних підозрілих осіб, і ось тепер цей тип приклеює до вітрини ледь не некролог, а ви сидите собі тут, у кондитерській...

— Саме так, — чемно додав Енгус. — Ми сидимо собі тут, у кондитерській, і спокійнісінько п'ємо чай. Що ж, па-

не, я високо ціную здоровий глузд, з яким ви перейшли відразу до суті справи. Про все інше ми поговоримо пізніше. Цей тип не міг далеко піти: коли я востаннє дивився на вітрину, а це було хвилин десять-п'ятнадцять тому, жодних наліпок там не було, смію запевнити. Але наздогнати його нам не вдасться: ми навіть гадки не маємо, у якому напрямку він зник. Послухайте моєї поради, пане Смайс, і негайно доручіть цю справу якомусь енергійному детективові — бажано приватному. Я знаю одного такого спритника — на вашій машині ми домчимо до його контори хвилин за п'ять. Його прізвище Фламбо, і хоча молодість його минула дещо бурхливо, тепер він бездоганно чесний, а голова у нього просто золота. Він мешкає на Лакнау-Меншенс у Гемстеді.

— Дивовижний збіг, — сказав маленький чоловічок, підвівши чорні брови. — Я живу поруч, за рогом, на Гімалайя-Меншенс. Чи не погодитеся ви поїхати зі мною? Я знайду до себе і зберу ці дурні листи від Велкіна, а ви тим часом збігаєте за вашим приятелем-детективом.

— Це дуже люб'язно з вашого боку, — ввічливо зауважив Енгус. — Що ж, чим швидше ми візьмемося до справи, тим краще.

У запалі надзвичайної великодушності обидвоє раптом церемонно розкланялися і вскочили у швидкісний автомобільчик. Тільки-но Смайс наддав швидкості й машина звернула за ріг, Енгус із посмішкою глянув на велетенський плакат фірми “Безсловесна прислуга Смайса” — там була зображена величезна залізна лялька без голови з каструлею в руках, а нижче красувався напис: “Куховарка, яка ніколи не бурчить”.

— Я сам користуюся ними у себе вдома, — сказав чорнобородий чоловічок, усміхнувшись, — частково для реклами, а частково і справді для зручності. Повірте мені на слово, мої механічні ляльки насправду приносять вугілля

і подають вино або розклад поїздів куди спритніше, аніж будь-який живий слуга, з яким мені доводилося мати справу. Потрібно лише не переплутати кнопки. Але ніди правди діти, є й у цієї прислуги певні недоліки.

— Та невже? — перепитав Енгус. — Хіба вони не все можуть робити?

— Ні, не все, — незворушно відповів Смайс. — Вони не можуть розповісти мені, хто підкидає до моєї квартири ці листи.

Автомобіль, маленький і швидкий, як і сам власник, теж був його винаходом, нарівні з металевою прислугою. Навіть якщо цей чоловік був спритником, який умів робити собі рекламу, все одно сам він свято вірив у свої виробы. Відчуття мініатюрності й стрімкості зростало в міру того, як вони мчали крутою, забудованою білими будиночками вулицею, долаючи незліченні повороти в мертвотному, але все ще прозорому передвечірньому світлі. Незабаром повороти стали ще крутішими і запаморочливішими: вони підіймалися по спіралі, як полюбляють висловлюватися прихильники містичних учень. І справді, машина опинилася в тій частині Лондона, де вулиці крутизною майже не поступаються Единбургу і, мабуть, можуть навіть змагатися з ним у красі. Підйом за підйомом, і величний будинок, куди вони прямували, зависочів над ними, немов єгипетська піраміда, позолочена косими променями сонця. Коли вони завернули за ріг і в'їхали на вигнуту півмісяцем вулицю, відому під назвою Гімалайя-Меншенс, картина змінилася так різко, немов перед ними раптово відчинили широке вікно: багатоповерхова громада височіла над Лондоном, а внизу, неначе морські хвилі, здіймалися зелені дахи з черепиці. Навпроти будинку, по інший бік вимощеної гравієм і вигнутої півмісяцем дороги, зеленів чагарник, більше схожий на живопліт чи греблю, ніж на сад; а нижче виблискувала смужка води —

щось на зразок штучного каналу, що нагадував оборонний рів навколо цієї неприступної фортеці. Промчавши по дузі, автомобіль минув рознощика з лотком, який торгував каштанами на розі, а далі, біля іншого кінця дуги, Енгус смутно розгледів синюватий силует полісмена, що походжав узад-уперед. Крім них, на цій безлюдній околиці не було ні душі; але Енгусу чомусь здалося, що люди ці уособлюють безтурботну поезію Лондона. У нього з'явилося відчуття, ніби вони — герої якогось оповідання.

Автомобільчик підскочив до будинку, і з розчинених дверцят кулею вилетів господар. Насамперед він опитав високого швейцара у блискучих галунах і низенького двірника в жилетці, чи ніхто не запитував про його помешкання. Його запевнили, що тут не було ані душі з того часу, як він запитував про це минулого разу; після цього разом з дещо спантеличеним Енгусом він ракетою злетів у ліфті на верхній поверх.

— Зайдіть-но на хвилину, — сказав захеканий Смайс. — Я хочу показати вам листи Велкіна. А потім біжіть за ріг і приведіть свого приятеля.

Він натиснув у стіні потаємну кнопку, і двері самі собою відчинилися.

За дверима розташувалася довга, простора вітальня, єдиною окрасою якої були ряди високих механічних бовдурів, що віддалено нагадували людей — вони стояли обабіч, немов манекени у кравецькій майстерні. Як і у манекенів, у них не було голів; так само, як і у манекенів, у них були непомірно могутні плечі й випнуті груди; але, попри все це, у них було не більше людського, аніж у будь-якій телефонній будці висотою в людський зріст. Замість рук у них було по два великих гаки, щоби тримати підноси. Аби вони відрізнялися один від одного, їх пофарбували в зелений, червоний та чорний кольори; в усьому іншому це були звичайнісінькі автомати, на які взагалі довго диви-

тися не варто, а у цьому випадку і поготів: між двома рядами манекенів лежало щось цікавіше від усіх механізмів на світі. То виявився клаптик білого паперу, на якому червоним чорнилом було щось нашкрябано — винахідник вчепився у нього, ледь відчинилися двері. Без жодного слова він простягнув папірець Енгусу. Червоне чорнило ще не встигло просохнути. Записка повідомляла: "Якщо ти бачився з нею сьогодні, я тебе уб'ю".

Запанувала коротка мовчанка, потім Ізидор Смайс тихо промовив:

— Хочете, я звелю подати віскі? Для мене це зараз зовсім не зайве.

— Дякую, я волів би радше подати сюди Фламбо, — похмуро відповів Енгус. — Здається мені, що справа стає досить серйозною. Я зараз же йду за ним.

— Маєте рацію, — погодився Смайс з дивовижною безтурботністю. — Ведіть його сюди якнайшвидше.

Зачиняючи за собою двері, Енгус побачив, як Смайс натиснув кнопку: один з механічних бовдурів зрушив з місця і поплив по жолобу в підлозі, тримаючи в руках тацю з глечиком і сифоном. Енгусу стало трохи ніяково від думки, що він залишає маленького чоловічка серед неживих слуг, які оживають, тільки-но зачиняються двері.

Шістьма сходинками нижче майданчика, на якому жив Смайс, чоловік у жилеті вовтузився з якимось відром. Енгус затримався, щоби взяти з нього слово, пообіцявши щедрі чайові, що той з місця не зрушить, поки Енгус не повернеться разом із детективом, і простежить за будь-яким незнайомцем, який підійматиметься сходами. Потім він збіг униз, наказавши пильнувати і швейцару, що стояв біля під'їзду; той повідомив йому також, що в будинку немає чорного ходу, що значно спрощувало справу. Не задовольнившись цим, він покликав полісмена, що походжав

тут же, і вмовив його постежити за парадними дверима; нарешті він затримався ще на хви́лїну, купив на пенні каштанів і запитав у продавця, скільки часу той збирається ще тут пробути. Торговець, піднімаючи комір пальта, повідомив, що має намір незабаром піти, тому що ось-ось почне падати сніг. Справді, ставало все темніше і все холодніше, але Енгус застосував усе своє красномовство й умовив продавця трохи зачекати.

— Грійтеся біля каштанів, — серйозно сказав він. — Можете з'їсти все, що у вас залишилося, витрати — за мій рахунок. Отримаєте соверен, якщо дочекаєтеся мене, а коли я повернуся, скажете, чи не входив хтось он у той будинок, де стоїть швейцар, — хай то чоловік, жінка чи дитина — байдуже.

Із цими словами він поспішив геть, кинувши останній погляд на фортецю, що тримала оборону.

— Ну, тепер його квартиру оточено з усіх боків, — сказав Енгус. — Не можуть же всі четверо бути спільниками пана Велкіна.

Вулиця Лакнау-Меншенс лежала, так би мовити, у передгір'ях тієї гряди будинків, вершиною якої можна вважати Гімалайя-Меншенс. Приватна контора пана Фламбо розташовувалася на першому поверсі й з усіх поглядів була повною протилежністю по-американськи механізованому і по-готельному розкішному та незатишному помешканню володаря "безсловесної прислуги". Свого приятеля Фламбо Енгус знайшов у розміщеному позаду приймальні кабінеті, пишно обставленому в стилі рококо. Кабінет прикрашали шаблі, аркебузи, всілякі східні дивовижі, пляшки з італійським вином, доісторичні глиняні глечики, пухнастий персидський кіт і непоказний, запопаний католицький священик, який у такій обстановці виглядав цілком безглуздо.

— Це мій приятель, отець Браун, — сказав Фламбо. — Я давно хотів вас познайомити. Чудова сьогодні погода, от тільки надто холоднувата як на мене, людину півдня.

— Так, схоже, що у найближчі дні небо буде безхмарним, — відгукнувся Енгус, сідаючи на східний, вкритий буковими смугами диван.

— Ні, — тихо заперечив священник, — з неба вже сипле сніг.

І справді, як і передбачав продавець каштанів, за потемнілими вікнами кружляли перші сніжинки.

— Ну, гаразд, — похмуро промовив Енгус, — я, на жаль, прийшов у справі, й, до того ж, у вельми кепській справі. Бачите, Фламбо, неподалік від вас мешкає людина, якій конче потрібна ваша допомога. Її весь час переслідує і залякує невидимий ворог — негідник, якого ніхто і в очі не бачив.

Тут Енгус детально виклав історію Смайса і Велкіна, почавши із зізнання Лаури і закінчуючи розповіддю про привида, що сміявся на розі двох безлюдних вулиць, і про дивні слова, що чітко пролунали у порожній кімнаті. І чим далі, тим з більшою увагою слухав його Фламбо, а священник з байдужим виглядом сидів осторонь, наче його це зовсім не стосувалося. Коли справа дійшла до записки, приклеєної на вітрині, Фламбо підвівся, і від його широких плечей у кімнаті стало тісно.

— Здається мені, — сказав він, — що краще вам закінчити вашу розповідь дорогою. Мабуть, нам не варто гаяти час.

— Чудово, — сказав Енгус і теж підвівся. — Правда, поки що він у відносній безпеці. За єдиним входом до його притулку стежать четверо.

Вони вийшли на вулицю; священник дріботів за ними, наче слухняний песик. Він лише бадьоро сказав, щоб підтримати розмову:

— Як багато намело снігу.

Крокуючи крутими вулицями, уже запорошеними сріблястим сніжком, Енгус закінчив свою розповідь. Коли вони підійшли до вигнутої півмісяцем вулиці, забудованої багатопверховими будиночками, він неквапливо опитав своїх спостерігачів. Продавець каштанів — як до, так і після отримання соверена — божився усіма святими, що не зводив очей з дверей, але нікого не бачив. Полісмен висловився ще чіткіше. Він заявив, що йому доводилося мати справу з різними шахраями — і в шовкових циліндрах, і в брудному лахмітті; він стріляний горобець і знає, що не кожен підозрілий тип підозріло виглядає; якби хтось тут проходив, він його помітив би неодмінно: він дивився в обидва ока, але, бачить Бог, нікого тут не було. А коли всі троє підійшли до швейцара в золотих галунах, який все з тією ж незмінною посмішкою стояв біля під'їзду, то почули безапеляційну відповідь.

— Я маю право запитати будь-кого, що йому потрібно в цьому будинку, чи то герцог, чи жебрак, — сказав добродушний велетень, виблискуючи золотими галунами. — І присягаюся, що з того часу, як цей джентльмен пішов, запитувати було зовсім нікого.

Тут скромний отець Браун, який стояв позаду, смиренно потупивши очі, наважився лагідно запитати:

— Отже, ніхто не проходив цими сходами відтоді, як пішов сніг? Він почав падати, коли всі ми сиділи у Фламбо.

— Ніхто не входив і не виходив, пане, будьте спокійні, — впевнено відповів швейцар з поблажливою посмішкою.

— У такому разі цікаво: звідки ось це? — запитав священик, дивлячись на землю тьманими риб'ячими очима.

Усі простежили за його поглядом, і Фламбо міцно вилаявся, розмахуючи руками, як справжній француз. По самій середині сходинок, що охоронялися здоровенним швейцаром у золотих галунах, просто між його поважно

розставлених ніг, білим снігом тяглася вервечка брудну-вато-сірих слідів.

— Чорт! — вирвалося в Енгуса. — Людина-невидимка!

Не промовивши ані слова, він повернувся й припустив вгору східцями, а Фламбо — слідом за ним; отець Браун залишився внизу, на засніженій вулиці. Він стояв, озируючись, ніби відповідь на його запитання вже не становила для нього жодного інтересу.

Фламбо хотів зопалу висадити двері могутнім плечем, але шотландець Енгус з притаманною йому розсудливістю обмацав стіну біля дверей, натиснув потаємну кнопку, і двері повільно відчинилися.

Перед ними був, здавалося, той самий передпокій, з тими самими шеренгами манекенів, з тією лише різницею, що у ньому стало темніше, хоча подекуди мерехтіли запізнілі відблиски заходу; деякі з безголових манекенів чомусь були зрушені з місця і тьмяно відсвічували в сутінках. У напівтемряві яскравість їхніх червоних і зелених торсів ніби скрадалася, і темнуваті силуети ще більше скидалися на людські. А посеред них, на тому самому місці, де ще недавно валявся списаний червоним чорнилом клаптик паперу, виднілося щось дуже схоже на червоне чорнило, пролите із пляшечки. Але то було не чорнило.

Із суто французьким поєднанням швидкості й практичності, Фламбо виголосив одне лише слово: “Убивство!”, увірвався до квартири та за якихось п’ять хвилин обнишпорив усі шафи і закутки. Але його надія знайти труп була даремною. Ізидора Смайса в квартирі не було — ані живого, ані мертвого. Перевернувши все догори дригом, Енгус і Фламбо знову зішлись разом і очманіло дивились один на одного, витираючи з обличчя піт.

— Друже мій, — сказав Фламбо, переходячи від хвилювання на французьку, — цей вбивця не лише невидимка, він ще й примудрився зробити невидимим убитого.

Енгус оглянув напівтемну вітальню, заставлену манекенами, і в якомусь кельтському закутку його шотландської душі ворухнувся жах. Один із величезних манекенів стояв просто над кривавою плямою — можливо, Смайс підкликав його за мить до того, як упав мертвим. Залізний гак, що стирчав з високого плеча і заміняв руку, був злегка піднятий, і Енгус раптом з жахом уявив собі, як бідолашний Смайс гине від удару власного сталевого дітища. Бунт речей — машини вбивають свого господаря. Але навіть якщо так, куди вони його поділи?

— Зжерли? — подумав він з жахом, і йому на мить стало млосно, коли уявив собі пошматовані останки, перемелені й погнуті цими безголовими механізмами.

Надлюдським зусиллям він змусив себе заспокоїтися.

— Ну от, — звернувся він до Фламбо, — бідолаха розтанув, як хмаринка, залишилася тільки червона калюжа на підлозі. Це, далєбі, надприродно.

— Природно це чи надприродно, — сказав Фламбо, — але я мушу зійти вниз і поговорити зі своїм приятелем.

Вони спустилися сходами, минули чоловіка з відром, який ще раз, присягаючись, запевнив, що повз нього ніхто не проходив; швейцар біля під'їзду і продавець, що метушився поряд, завірили, що не зводили з цього під'їзду очей. Але коли Енгус став шукати четвертого вартового і не знайшов його, він запитав з деяким занепокоєнням:

— А де ж полісмен?

— Даруйте великодушно, — сказав отець Браун, — це моя вина. Щойно я попросив його спуститися вниз вулицею, аби з'ясувати те, що мені спало на думку.

— Гаразд, тільки нехай він поквapiється, — різко сказав Енгус. — Там, нагорі, не лише вбили, але й безслідно знищили цього бідолаху.

— Яким чином? — поцікавився священик.

— Превелебний отче, — сказав Фламбо, трохи помовчавши, — провалитися мені на цьому місці, але я переконаний, що це швидше ваша парафія, аніж моя. Жоден друг чи ворог до цього будинку не заходив, а Смайс зник, наче його поцупив нечистий. І якщо тут обійшлося без втручання надприродних сил...

Їхня розмова була перервана вражаючою подією: з-за рогу виринув рослий полісмен у блакитній формі. Він підбіг просто до отця Брауна.

— Ви мали рацію, пане, — промовив він здавлено. — Труп пана Смайса щойно знайшли у каналі біля дороги.

Енгус запитав, перелякано схопившись за голову:

— Він що — побіг туди і втопився?

— Готовий запрягтися, що він не виходив із дому, — сказав полісмен, — і, вже напевно, він не втопився, а помер від удару ножем у серце.

— Але ж ви стояли тут, і за цей час до будинку ніхто не заходив? — суворо запитав Фламбо.

— Спустімося до каналу, — запропонував священик.

Коли вони дійшли до повороту, він раптом вигукнув:

— Яку ж я втнув дурницю! Забув запитати полісмена про одну важливу річ. Цікаво знати: знайшли вони світло-коричневий мішок чи ні?

— Світло-коричневий мішок? — здивувався Енгус.

— Якщо ж мішок іншого кольору, все доведеться починати спочатку, — сказав отець Браун, — але якщо мішок світло-коричневий... що ж, тоді справу завершено.

— Радий це чути, — не приховуючи іронії, пробурмотів Енгус. — А я думав, що справа ще й не починалася.

— Ви маєте розповісти нам усе, — з дивною дитячою простодушністю виголосив Фламбо.

Мимоволі прискорюючи кроки, вони йшли вниз довгою дугоподібною вулицею. Попереду швидко крокував

отець Браун, зберігаючи мовчання. Нарешті він сказав із майже зворушливою сором'язливістю:

— Мабуть, усе це здасться вам надто прозаїчним. Ми завжди починаємо з абстрактних умовиводів, а у цій історії можна спиратися тільки на них.

Ви, напевно, помічали, що люди ніколи не відповідають саме на те запитання, яке їм ставлять? Вони відповідають на те запитання, яке почули або очікують почути. Припустімо, одна пані гостює у маєтку іншої і запитує: “Чи хтось тут зараз мешкає?” На це господиня ніколи не відповість: “Так, звичайно, дворецький, три лакеї, покоївка та інші”, хоча покоївка може поратися тут же у кімнаті, а дворецький стояти за її кріслом. Вона відповість: “Ні, ніхто”, маючи на увазі тих, хто міг би вас цікавити. Зате якщо лікар під час епідемії запитає її: “Хто мешкає у вашому будинку?” — вона не забуде ні дворецького, ні покоївку, ні будь-кого іншого. Так уже люди розмовляють: вам ніколи не дадуть відповідь на запитання по суті, навіть якщо кажуть істинну правду. Усі четверо найчесніших людей стверджували, що жодна людина не входила до будинку; але вони мали на увазі зовсім інше: ніхто з тих, хто, на їхню думку, міг би вас цікавити. А між тим людина і увійшла до будинку, і вийшла, але вони її не помітили.

— Так що ж він невидимка? — запитав Енгус, піднявши руді брови.

— Так, із психологічного погляду він спромігся стати невидимкою, — сказав отець Браун.

Через кілька хвилин він продовжив усе тим же неупередженим тоном, ніби розмірковуючи вголос:

— Зрозуміло, ви ніколи не запідозрите такої людини, поки не замислитеся про неї всерйоз. На це вона і розраховує. Але мене наштотхнули на думку про неї кілька дрібниць у розповіді пана Енгуса. По-перше, Велкін любив

тривалі прогулянки. По-друге, ця довга стрічка гербового паперу на склі вітрини. Але найголовніше — дві обставини, про які згадувала дівчина, — неможливо припустити, щоб вони були правдою. Не гнівайтесь, — поспішно додав він, зауваживши, що шотландець докірливо похитав головою, — вона була впевнена, що каже правду. Але ніхто не може залишатися на вулиці на самоті за мить до отримання листа. Ніхто не може залишатися на вулиці в повній самоті, коли починає читати щойно одержаного листа. Хтось, безперечно, має стояти поруч, хоча він психологічно примудрився стати невидимкою.

— А чому хтось неодмінно має стояти поруч? — запитав Енгус.

— Та ж не поштовий голуб приніс їй цього листа! — відповів отець Браун.

— Чи не хочете ви сказати, — рішуче втрутився Фламбо, — що Велкін передавав дівчині листи свого суперника?

— Саме так, — відповів священник, — Велкін приносив дівчині листи свого суперника. Змушений був приносити.

— Ну, з мене досить! — вибухнув Фламбо. — Хто цей тип? Який він із себе? Як одягаються ці психологічні невидимки?

— Він одягнений дуже гарно, в червоне і блакитне із золотом, — швидко і точно відповів священник. — І в цьому яскравому, навіть викличному, костюмі він з'являється сюди на очах у чотирьох людей, холоднокровно вбиває Смайса і знову виходить на вулицю із трупом на руках...

— Отче Браун! — скрикнув Енгус, зупиняючись як вкопаний. — Хто з нас збожеволів — ви чи я?

— Ні, ви не збожеволіли, — відповів отець Браун. — Просто ви не надто спостережливі. Ви не помітили, наприклад, такої людини, як ця.

Він швидко зробив три кроки вперед і поклав руку на плече звичайного листоноші, який непомітно пройшов повз них у тіні дерев.

— Чомусь ніхто ніколи не помічає листонош, — задумливо промовив він. — А вони мають ті самі почуття, що і всі інші люди, а крім того, вони носять пошту в просторих мішках, де легко поміщається труп карлика.

Замість того, щоб як звичайно обернутися, листоноша відскочив убік і наткнувся на садову огорожу. Це був сухорлявий світлобородий чоловік найпересічнішої зовнішності, але, коли він повернув до них перелякане обличчя, всіх трьох вразила його жахлива косоокість.

Фламбо повернувся до своїх шабел, пурпурових килимів і персидського кота, — у нього були справи. Джон Тернбул Енгус повернувся в кондитерську до дівчини, з якою навчився непогано проводити час. А отець Браун довгими годинами блукав під зорями засніженими стрімкими вулицями із убивцею, але про що вони розмовляли — цього ніхто ніколи не довідається.

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ІЗРАЕЛЯ ГОВА

Одного грозового, в оливково-сріблястих барвах, надвечір'я отець Браун, закутаний у сірий шотландський плед, нарешті дістався кінця імлістої шотландської долини і побачив славнозвісний замок Гленгайл. Він височів на краю лісової галявини, закриваючи вихід з неї. Створювалося враження, що замок розташований десь на краю світу. Його стрімкі дахи і шпилі, оздоблені листовою слядою кольору морської хвилі, були зведені у стилі старих французьких шато і нагадували англійцю крисаті капелюхи відьом із народних казок, а віття височенних сосен, що гойдалися поміж зелених башт, у цю пору уподібнювалися до зграї чорного вороння. Здавалося, тут принишкла, а то й задрімала нечиста сила. І таке враження не було лише примхою пейзажу. Над цим місцем витав дух гордості, безумства і невимовної печалі, що затьмарював небо над родовими маєтками Шотландії більше, аніж над оселями інших дітей Божих. Бо шотландці мають подвійну дозу тієї отрути, що називається спадковістю: це — відчуття родовитості для аристократа і відчуття фатуму для кальвініста.

Будучи в Глазго у справах, священник знайшов вільну хвилину для того, щоб зустрітися зі своїм давнім приятелем Фламбо — приватним детективом, котрий, разом з іншим офіцером поліції, перебував саме у замку Гленгайл, де розслідував обставини життя і смерті його останнього власника. Ерл Гленгайл був загадковою особою та останнім представником свого роду, якого, — через його мужність, шаленство і лисячу хитрість, — боялися найвпли-

вовіші клани нації ще у страшному XVI столітті. Ніхто не був амбіційнішим і лукавішим від останнього господаря тієї грандіозної, з багатьма підземеллями, залами і спальнями цитаделі брехні, з якою була пов'язана доля королеви Марії Стюарт¹.

Народна пісня зберегла один із мотивів брудних махінацій тих часів:

*Як той сік весною для беріз —
Так червене золото для панів Огелбі.*

Упродовж декількох століть у замку Гленгайл не було гідного вельможі. Коли настав період правління королеви Вікторії, можна було подумати, що ексцентриків вже не залишилося. Останній з клану Гленгайл, як не дивно, дотримався родової традиції та зробив це у єдиний можливий для себе спосіб — зник. Йдеться не про поїздку за кордон, ні. Де він ще міг бути, як не у своєму замку. Але, незважаючи на те, що його ім'я фігурувало у церковній метриці та в книзі перів, на світ Божий він не з'являвся.

Якщо хтось і міг його бачити, то, певно, його особистий слуга, що поєднував обов'язки домашньої прислуги і садівника. Він майже нічого не чув, але виконував усе вчасно і справляв враження німої людини, хоча декому міг би здатися несповна розуму. Худорлявий і рудоволосий, працелюбний, з масивними щелепами і підборіддям, з виразом

¹ Марія Стюарт (Mary Stuart, або Mary Queen of Scots (1542—1587)) — донька короля Шотландії Джеймса V і Марії Гіз, поборниці об'єднання Шотландії та Франції. Як католичка мала певну підтримку, претендуючи на англійський трон замість Єлизавети I, за наказом якої була ув'язнена і страчена. Після смерті Єлизавети I у 1603 р., син Марії Стюарт, король Шотландії Джеймс (Яків) VI, вступив на англійський (та ірландський) престол як Джеймс I. Марія Стюарт тричі виходила заміж, її життя сповнене пригод і романтичних історій, про неї написано безліч наукових та художніх книжок (*Прим. пер.*).

байдужості у блакитних очах, цей чоловік був єдиним мовчазним слугою у тому віддаленому замку, і звали його Ізраел Гов. Лише енергійність, з якою він копав картоплю, та регулярні відвідини кухні підказували, що цей чоловік готував обіди своєму господареві, а отже, чудакуватий лорд усе ще переховувався у своєму замку. Коли ж громада вимагала від слуги переконливішої інформації щодо його пана, чоловік незмінно стверджував, що пана немає вдома. Одного ранку до замку терміново викликали місцевого старосту і пресвітера (бо Гленгайли були пресвітеріанами). Обидва, на свій подив, побачили, що садівник, прибиральник і куховар, виявляється, ще й непоганий трунар, бо з допомогою молотка і цвяхів щойно запакував свого пана у домовину. До останньої миті, поки через декілька днів потому до замку не прибув Фламбо і не взяв справу в свої руки, законного розслідування цього незвичайного факту, як було відомо, ніхто не провадив. На той час домовина з тілом лорда Гленгайла (якщо там воно було) тимчасово покоїлася на маленькому кладовищі, біля церковці на пагорбі.

Коли отець Браун перетнув оповитий туманом сад і опинився перед похмурим шато, хмари над ним згустилися і вологе повітря струснув грім. На тлі золотистого краєчка сонця, яке саме сідало, отець помітив темний силует чоловіка в капелюсі, який зазвичай вдягають сажотруси, і з великою лопатою на плечі. Спершу Браун подумав, що то церковний сторож, але, пригадавши глухого слугу, котрий щодня лопатою копав картоплю, зрозумів, що це саме він. Священик дещо знав про шотландського селянина, зокрема, що той — аби виявити належну шанобливість — на офіційний допит міг прийти у чорному фракці; що він повсякчас зайнятий господарством і немає жодної вільної хвилини. Навіть переляк глухого і його підозрілий погляд на священика, який пройшов повз нього, цілком природно відображали постійну обачність такого типу людей.

Масивні двері замку відчинив сам Фламбо. Його супроводжував невисокий чоловік зі сталевим-сивим волоссям, котрий тримав у руці якісь папери. То був інспектор Крейвен зі Скотланд-Ярду. Вестибюль був майже порожній, і лише два портрети сиротливо висіли на обшарпаних стінах. Із потьмянілих полотен лукаво дивилися нечестивці роду Огелбі. Їхні бліді обличчя під темними перуками, здавалося, були звернені на присутніх.

Зайшовши, услід за детективами, до вітальні, отець Браун побачив, що його друзі розташувалися за дубовим столом, на тому кінці, що був ближчий до них, лежали якісь пописані папери, а біля них стояло віскі й відкрита коробка з сигарами. Решту масивного столу займали предмети, розкладені через певні інтервали і значення яких отець не зрозумів. Він бачив купку блискучого битого скла, гірку рудої пилюги, якусь дерев'яну паличку...

— Схоже, я потрапив до геологічного музею, — сказав отець, присівши і кивнувши погляд на руду пилюгу і кристалічні уламки.

— Не до геологічного, а, швидше, до психологічного музею, — відповів Фламбо.

— О, заради Бога, — посміхнувся поліцейський детектив, — годі! Годі вам вживати такі довжелезні слова!

— Невже вам незрозуміле слово “психологія”? — з удаваним здивуванням запитав його Фламбо. — Психологія має справу з тими, кого називають психами.

— Все одно, я щось не до кінця вас розумію, — відказав офіцер поліції.

— Що ж, — з притиском промовив Фламбо, — я маю на увазі, що нам вдалося з'ясувати принаймні одну річ про лорда Гленгайла — те, що він був маніяком.

У цей час за вікном промайнула постать Гова у капелюсі та з лопатою на плечі, ледь помітна на тьмяному західному небокраї. Байдуже поглянувши на нього, отець Браун сказав:

— Отже, у тої людини була якась незвичайна особливість, інакше він не поховав би себе ще за життя, тим паче, не поспішав би так зі своїм похороном після смерті. Але що, скажіть на милість, змушує вас вважати, що він був психічно хворим?

— Для цього вам варто ознайомитися з низкою речей, які пан Крейвен знайшов у замку, — відповів Фламбо.

— Так, але потрібна свічка, — раптом зауважив Крейвен, — насувається гроза, а в кімнаті затемно, щоб читати.

Священик доброзичливо посміхнувся і запитав:

— Як, хіба ви не знайшли жодної свічки серед замкових раритетів?

Це запитання насторожило Фламбо і змусило його допитливо поглянути приятелеві у вічі.

— Справді дивно, — сказав він. — Ми натрапили на двадцять п'ять свічок, але не знайшли жодного підсвічника!

Морок усе більше заповнював кімнату, пориви вітру ставали дедалі сильнішими. Отець Браун вирушив уздовж столу туди, де серед знайдених експонатів лежала в'язка свічок. Щоб дістати їх, отцю довелося перехилитися через купку рудої пилюги. Несподівано він гучно пчихнув.

— Овва! — вигукнув він. — Та це ж нюхальний тютюн.

Вийнявши одну свічку з пучка, він обережно запалив її, повернувся й встромив у пляшку з-під віскі. Неспокійний нічний вітер налягав на вікна кімнати, і високе полум'я свічки коливалося, наче піднятий прапор, а з усіх боків від замку на багато миль було чути як шумить сосновий ліс, неначе то темне море билося об скелі.

— Отже, я прочитаю вам інвентарний опис, — серйозно почав інспектор. — Це список тих хаотично розкиданих речей, які ми знайшли під час огляду замку. Зауважмо, що весь замок перебуває у напівзруйнованому і занедбаному стані. Лише у двох його кімнатах, очевидно, хтось скромно мешкав. І це був не прислужник Ізраель Гов, а хтось інший. Із вашого дозволу я зачитаю цей список.

Перша знахідка. Пристойна купа коштовного каміння, переважно діамантів у вигляді окремих шматків, без жодної оправы. Безсумнівно, представники клану Огелбі мали успадковувати родові коштовності предків, між тим — і діаманти, проте — що дивує — такі діаманти завжди є елементами ювелірних виробів. Невже Огелбі мали звичку тримати їх у кишені як звичайні мідяки?

Друга знахідка. Купи нюхального тютюну, причому не у ріжках, кисетах чи іншому упакуванні, а насипаного на камінних полицях, серванті, піаніно та інших меблях. Невже старий лорд лінувався встромити руку в кишеню чи відкрити покришку?

Третя знахідка. Всюди у замку трапляються купки металевого дробу в формі сталевих стружок і мініатюрних коліщат. Таке враження, що хтось випотрошив механічну іграшку.

Четверта знахідка. Це, як вдало зауважив панотець, — воскові свічки, які, за браком підсвічників, доводиться встромляти у пляшки. Тепер я хочу звернути вашу увагу на те, що все набагато дивніше, аніж ми можемо собі уявити. Ми готові до найголовнішої загадки: Ерл Гленгайл був, очевидно, людиною з дивацтвами. Ми прибули у цей замок, аби з'ясувати, чи це справді була його остання обитель, чи він справді тут помер і чи причетне те рудоволосе опудало, що його поховало, до смерті лорда. Але уявімо собі найгірше, що могло трапитися, найжахливіше, найдраматичніше: що слуга насправді вбив свого пана, або що лорд живий і ніхто його не вбивав, а, навпаки, лорд убив і поховав свого слугу, а сам переодягнувся у його вбрання... Та навіть якби наша версія виявилась кращою за усі трагедійні сюжети самого Вілкі Коллінза, ми б так і не змогли пояснити, чому для цих свічок нема підсвічників і звідки у старого аристократа звичка насипати тютюн на піаніно. Тобто, ми можемо з'ясувати лише суть злочину, але його деталі залишаються загадовими. Найкраща уява не здат-

на допомогти людському розумові логічно поєднати нюхальний тютюн, діаманти, воскові свічки і розібраний годинниковий механізм.

— Гадаю, що я тут бачу певний зв'язок, — озвався священик. — Той Гленгайл смертельно ненавидів Французьку революцію і був прихильником старого режиму. Він усіма силами прагнув реставрувати родинне життя останніх Бурбонів¹. Нюхав тютюн — бо то була модна розкіш у XVIII столітті, мав воскові свічки — бо тоді вони були джерелом освітлення, частинки залізного механізму є наслідком хобі Людовіка XVI² — слюсарства, а діаманти тримали для намиста Марії Антуанети³.

Обидва детективи витріщилися на нього широко розкритими очима.

— Яке геніальне пояснення! — вигукнув Фламбо. — І ви насправді вірите, що це все було саме так, — запитав він.

— Навпаки, я переконаний, що це неправда, — відповів отець Браун, — але один з вас щойно стверджував, що логіка неспроможна поєднати всі чотири знахідки. Я лиш нашвидку навів один з можливих логічних зв'язків між ними. Я певен, що правда залягає десь глибше.

На якусь мить він замовк, прислухаючись до завивання вітру, від якого стугоніли вежі. А тоді сказав:

— Останній Ерл Гленгайл був злодієм. Другу половину свого життя він прожив як невинуватий злодій і грабіжник. Йому не потрібні були підсвічники, бо свічки він використовував для свого ліхтаря, попередньо лише трішечки вкоротивши їх. Нюхальний тютюн він застосову-

¹ Бурбони — французька королівська династія (*Прим. пер.*).

² Людовік XVI — французький король, за правління якого відбулася Французька революція, що призвела до ув'язнення та страти короля (*Прим. пер.*).

³ Марія Антуанета — дружина Людовіка XVI, яку разом із чоловіком було страчено на гільйотині (*Прим. пер.*).

вав так само, як французькі злочинці перець: для того, щоб розпорошити його серед натовпу в разі арешту або переслідування. Останнім доказом можна вважати діаманти і сталеві коліщатка. Вам, мабуть, тепер усе зрозуміло? Діаманти і сталеві коліщатка — це найтвердіші ріжучі матеріали та єдині засоби для різання скла, тим паче — вирізування цілої скляної шиби.

Зламана штормом гілка велетенської сосни сильно вдарила у вікно позаду них, немов пародіюючи вторгнення грабіжника, однак ніхто з них трьох навіть не повернув голови у той бік. Усі уважно слухали отця Брауна.

— Діаманти і коліщатка, — міркував про себе Крейвен. — То ви гадаєте, що цього достатньо, щоб відтворити правдивий перебіг злочину?

— Я не вважаю, що моя версія правдива, — відказав отець Браун, — однак я оприлюднив її умісне, щоб заперечити ваші слова про те, що ніхто не здатен поєднати чотири різні речі. Справжня історія, ясна річ, набагато складніша, аніж описана мною банальна версія. Гленгайл, як можна гадати, виявив на території свого маєтку коштовні камені. Хтось, очевидно, ввів його в оману, змусивши повірити, що ті діаманти були знайдені у підземеллі замку. Маленькі коліщатка, очевидно, використовувалися для обробки діамантів. Йому доводилося здійснювати все це в несприятливих умовах, і тому він взяв собі в помічники когось із довколишніх пастухів чи селян, і результат був не надто втішним. Що ж до нюхального тютюну, то це велика розкіш для шотландських пастухів. Ним їх можна спонукати на будь-що. І вони, до речі, не користуються підсвічниками, тому що тримають свічку в руці, коли оглядають підземелля та печери.

— Ви вже закінчили, отче? — за мить спитав Фламбо. — І це, по-вашому, остаточна і неспростовна версія нашої справи?

— Ні, звичайно, — відповів отець Браун.

Він дав вітровію час припишкнуту у глибині соснового лісу, а тоді, з ледь помітною насмішкою, продовжив:

— Я знову навів її, щоб вкотре вказати на зв'язок між годинниковим механізмом, воском і блискучими алмазами. Як таємницю Всесвіту пояснюють десять філософських учень, і всі — помилково, так є з десятків версій історії замку Гленгайл, і всі вони — також хибні. Але ж кожен хоче знати правду про Всесвіт і про гленгайльську історію, чи не так? Послухайте, а що, інших примітних знахідок нема?

Крейвен засміявся, а Фламбо покрокував уздовж стола.

— Ось, маєте, — сказав він. — Знахідка п'ята, знахідка шоста, сьома..., але всі вони нічим не примітні й не показові. Маємо колекцію свинцевих олівців, точніше, як не дивно, свинцевих грифелів від олівців. Також є бамбуковий ціпок, у якого чомусь відламана ручка. Його можна було б вважати знаряддям злочину, однак жодного злочину ще не встановлено. Крім того, ми знайшли ще кілька старих требників та ілюстрацій з католицькими сюжетами, які Огелбі зберігали, мабуть, ще від часів середньовіччя, бо відданість їхньому клану була в них сильніша за пуританську віру. Ми звернули на них увагу лише тому, що вони мають дивні надрізи і виглядають зіпсутими.

Отець Браун узяв маленькі ілюстровані сторінки, щоб розглянути їх, але сильна буря пригнала важкі хмари, і в кімнаті зовсім стемніло. Однак його голос пролунав ще до того, як стишилася буря, і всі зауважили, що то був голос зі зміненою інтонацією і дуже схвильований.

— Пане Крейвен, — сказав він голосом людини, що помолодшала принаймні років на десять. — Ви ж маєте ордер на обшук, правда? Чому б нам не піти й не оглянути ту злочасну могилу? Чим скоріше ми це зробимо, тим буде краще, бо так ми доберемося, очевидно, до суті справи. На вашому місці я негайно, зараз же, пішов би на цвинтар.

— Негайно? — перепитав здивований детектив. — А для чого, скажіть, будь-ласка, так поспішати?

— Це справа серйозна, — відповів отець Браун, — і, на відміну від нюхального тютюну і розкиданого дріб'язку, який може ще століття так пролежати, не терпить зволікання. Причина, що спонукає нас поспішати, дуже вагома і коренями сягає початків історії. Ці ілюстрації на релігійну тематику — не лише брудні й подерті малюнки, над якими колись могли так познуватися якісь фанатики, п'яниці, протестанти чи малі діти. Вони побували у руках людини освіченої, але надто дивної. Кожне місце, де у гарному стародавньому оздобленні було написано Боже ім'я, — вирізане. Крім цього, вирізаний і німб довкола голови маленького Ісуса. Ось чому я наполягаю, щоб ми, маючи ордер, взявши із собою лопату і сокиру, негайно вирушили на цвинтар й відкрили ту загадкову домовину.

— Скажіть, будьте добрі, а яка причина такого поспіху? — наполягав лондонський детектив.

— Річ у тому, — сказав священник, ледь підвищивши голос на тлі завивання вітру за вікном, — що мешканці цього замку практикували чорну магію, і хто знає, що захоронено в тій могилі? А зараз, у цю бурю, на вежі мав би сидіти сам диявол, завбільшки як сто слонів, і ревінням сповіщати про апокаліпсис.

— Кажете, чорна магія, — тихо мовив Фламбо, бо був досить освічений, аби дещо знати про неї, — але навіщо знадобилися усі ці дивні речі?

— Не знаю, мабуть, то наслідок якогось чаклування, — була відповідь Брауна. — Важко передбачити замисли пекельних сил. Можливо, то якісь засоби для тортур або ж маніяки не можуть жити без воску і сталевих стружки, а з грифелів від олівців готують якийсь наркотичний дурман. Словом, найкоротший шлях до розв'язання усіх наших проблем — це шлях до цвинтаря на пагорбі.

Його друзі більше не сперечалися і рушили услід за Брауном у темний буремний сад, а вечірній вітер шмагав їх по обличчю. У Крейвена в кишені був ордер, а в руці він тримав сокиру. Фламбо ніс важку лопату дивного слуги, а отець Браун — невеликий позолочений требник, з якого вирізали назви Бога.

Стежка до цвинтаря була крута, але коротка, але коли дув зустрічний вітер, підійматися нею було досить важко. Що вище вони піднімалися, то краще було видно чорний сосновий ліс, який, наче море, нуртував під поривами сильного вітру і краю якого не було видно. Це створювало лячне враження, немов вітер дме у пущі, де немає ані людей, ані життя взагалі. Над безкраїм темним лісом, здавалося, було чути журливу мелодію, давню, як поганські часи. З-під опалого листя немов долинали розпачливі голоси забутих божеств, які заблукали у величезному темному лісі, загубивши шлях на небо.

— Знаєте, — ніби між іншим промовив отець Браун, — шотландці — нащадки великого народу, що проживав тут задовго до того, як з'явилася Шотландія. То були дуже незвичайні люди і такими залишаються досі. Але в доісторичні часи вони, мабуть, поклонялися демонам, і це, — закінчив отець із пожвавленням у голосі, — пояснює той факт, що вони з таким запалом ухопилися за пуританство.

— Скажіть, любий друже, — нетерпляче звернувся до нього Фламбо, — який це має стосунок до того нюхального тютюну?

— Любий друже, — ухильно, але в унісон йому відповів Браун, — усім істинним релігіям властива одна ознака — віра в матеріалізм, матеріальну сутність. А демонізм — одне з таких вірувань.

Тим часом вони вийшли на трав'янисту вершину пагорба — рідкісне безлісе місце серед безмежного соснового пралісу, що ревів і хвилювався. Рипіння хирлявого паркана, зробленого з вориння і шматків дроту, вказувало на межу цвинтаря. Інспектор Крейвен підійшов до краю могили, а Фламбо устроїв лопату лезом у ґрунт і сперся на держак. Обидва похитувалися під натиском буревію так само, як і старенький паркан. У ногах могили росли величезні будяки, сиві від перезрілого насіння. Коли поривом вітру зірвало з будяка одну пухнасту кульку і понесло у бік Крейвена, інспектор відскочив від неї, немов від стріли.

Фламбо напер ногою на лопату, і та, простромивши траву, увійшла у вологу глину. Він став, опершись на лопату, як на ціпок.

— Продовжуйте, — тихо підбадьорив його священик, — ми усього лиш шукаємо правду. Що вас лякає?

— Мене лякає те, що я там знайду, — відповів Фламбо.

Лондонський детектив заговорив високим голосом, намагаючись здаватися бадьорим і веселим:

— Цікаво, чому він так заховався від усіх. Може, він якийсь прокажений?

— А може, щось гірше, — мовив Фламбо.

— Про що ви подумали? Невже щось може бути гіршим, ніж прокажений?

— Я не можу ні про що думати, — сказав Фламбо, продовжуючи копати. Через декілька страшних хвилин мовчазного копання він озвався здавленим голосом: — Раптом той, що там, має якийсь дивний вигляд.

— Не дивніший, ніж ці папірці з ілюстраціями, — підхопив отець Браун. — Але ми знайдемо їм пояснення.

Фламбо продовжував копати, зіцпивши зуби. На той час, коли його лопата найшла на твердь і він, обкопавши

як міг, витягнув назовні дерев'яну труну, буревій уже розігнав темні хмари з-над пагорба і де-не-де оголив зоряне небо. Крейвен, підступивши до труни з сокирою, розпочав енергійну роботу. Один раз, заносючи сокиру, він зачепив верхівку будяка і аж здригнувся. Урешті-решт покришка піддалася і, скинувши її, під зоряним посвітом усі побачили полиск кісток.

— Це лише кістки, — сказав Крейвен і додав: — людські кістки, — немов сподівався побачити щось інше.

— У нього, — голос Фламбо звучав нерівно, — все на місці?

— Здається, так, — хрипко відповів інспектор, нахилиючись над скелетом у домовині. — Хоча... зачекайте, зачекайте...

Велетень Фламбо підійшов, злегка похитуючись.

— Я починаю думати про це, — вигукнув він, — і не розумію, що, попри всі божевільні обставини, йому могло б загрожувати? Чого має боятися людина у цих клятих холодних горах? Гадаю, лише одноманітного шуму цього безмозгого чорного лісу і, найбільше, первісного відчуття чогось невідомого. Це схоже на сон атеїста. Сосни тут, сосни там, сосни повсюдно...

Раптом інспектор вигукнув:

— Боже! Він без голови!

Поки інші приходили до тями, у священника промайнув перший страшний здогад.

— Без голови? Отже, він не має голови? — повторив отець Браун, ніби передбачав якийсь інший можливий дефект.

У присутніх промайнули примарні видіння: у Гленгайлів народилася безголова дитина, у замку переховається молодик без голови; старовинними кімнатами та чудовим садом походить безголовий літній чоловік. Але усі ці вер-

сії нічого не прояснили, і вони мовчки стояли біля могили, вслухаючись у гул лісу і грім неба, немов знесилені погонею тварини. Відгадка, здавалося, була так близько, але вислизнула у них з-під носа.

— Отже, маємо трьох безголових людей, — сказав отець Браун, — і вони стоять оце над розритою могилою.

Блідий детектив з Лондона намагався щось сказати, але застиг із розкритим ротом, як бевзь, бо над ними гучно і пронизливо заскиглив вітер. Офіцер поглянув на свої руки, на сокиру, яка була неначе чужою, і впустив її на землю.

— Отче, — сказав Фламбо низьким і водночас таким наївним голосом, яким говорив дуже рідко, — то що нам тепер робити?

Відповідь пролунала різко, як постріл.

— Спати! — вигукнув отець Браун. — Ходімо всі спати! Ми зайшли в безвихідь! Невже ви не знаєте, що таке сон? У сні кожен навертається до Бога. Це таїнство, виявлення віри і харч духовний. Зараз нам потрібне це таїнство, фізичне таїнство, бо на нас, як рідко на кого, звалилося дуже велике нещастя.

З досі розтулених губ Крейвена злетіло нарешті те, що від давно мав сказати:

— Що ви маєте на увазі?

Священик повернув обличчя до замку і відказав:

— Ми знайшли правду, але вона не має жодного сенсу, — і рушив стежкою вниз, майже не дивлячись, куди ступає, що з ним бувало вкрай рідко. Тільки-но вони добралися до замку, він упав на ліжко і заснув як убитий.

Але, незважаючи на свої оди сну, сповнені таємничості, отець Браун прокинувся раніше за всіх, за винятком хіба що мовчазного садівника. Запаливши довгу люльку, він спостерігав, як той працелюб порається на

городі. Під ранок буревій скінчився сильною зливою, яка на довго освіжила решту дня. Садівник, здавалося, щось промовляв сам до себе, але побачивши, що детективи вже прокинулися, поспішно застромив лопату в землю, зіславшись на те, що час снідати, і пішов міжряд-
дями капусти на кухню і там зачинився. Отець Браун промовив:

— Він — цінний працівник. Побачили б ви, друзі, як він копає картоплю. Але, — у голосі священика забриніла нотка благочинності, — у нього є недоліки, як у всіх нас. Він викопує не всю картоплю підряд, іноді пропускає корчі, як-от у цьому рядку. Отут! Я маю дуже великий сумнів, що звідси він викопав картоплю.

— Чому ви у цьому сумніваєтеся? — запитав його Крейвен.

— Я маю великий сумнів щодо цього, — сказав отець Браун, — бо Гов сам не був у цьому певен. До того місця він методично, раз по раз, викопував картоплю, а тут — як-небудь. Напевно, тут має бути добряча картоплина.

Фламбо, не довго думаючи, витягнув лопату із землі, увігнав її у вказане Брауном місце і перевернув землю. Те, що він викопав, було більше схоже не на картоплину, а на великий старий трюфель. Але лопата об нього гупнула і він, перекотившись, повернувся до присутніх вишкіреними зубами.

— Ось він, Ерл Гленгайл, — сумно промовив Браун, уважно оглядаючи знахідку. А потім, після миттєвої паузи, раптом вихопив лопату з рук Фламбо і, вигукнувши: — Потрібно негайно закопати його знову, — загорнув череп землею там, де він був. Після цього отець оперся непоказною статуєю на встромлену в землю лопату і, ледь нахиливши велику голову, втупився кудись невиразним поглядом, наморщивши чоло.

— Якби-то можна збагнути суть цього останнього звірства, — упівголоса сказав він і, притулившись до держака лопати, звів долоні до брів, як під час молитви.

У небі запанували срібло і блакить, а птахи так виспівували на садових деревцях, що, здавалося, то співають дерева. Відтак троє приятелів задумливо мовчали.

— Що ж, я здаюся, — сказав урешті зі злістю Фламбо. — Мій розум і цей світ — несумісні речі, крапка. Нюхальний тютюн, понівечені молитовники, нутрощі якихось шарманок, чого іще треба...

Тут Браун звів нахмурені брови, зненацька плеснув долонею по державу лопати і нетерпляче вигукнув:

— Ага, так, так, так, так... Тепер ясно, усе ясно, як Божий день. Сьогодні вранці, тільки-но прокинувшись, я зрозумів значення і нюхального тютюну, і годинникового механізму, і решти тих знахідок. Потім я, спостерігаючи за Говом, тим садівником, з'ясував, що він ніякий не глухий і не такий дурний, як прикидається. У тих спорадичних знахідках нічого злочинного я не вбачаю. Я помилився і стосовно того пошматованого требника — не у ньому причина зла. Але ця остання справа паплюження могил і викрадання голів померлих — хіба це не зло? І чи не пахне тут чорною магією? Одним словом, це зовсім не проста справа і нюхальний тютюн та свічки тут — ні до чого.

Браун замовк, смачно затягнувся люлькою і став неспішно крокувати довкола.

— Мій друже, — сказав Фламбо з гумором, що не обіцяло нічого приємного, — раджу вам бути зі мною обережнішим і не забувати, що колись я теж був злочинцем. Моя велика перевага була в тому, що я завжди діяв на свій страх і ризик, причому робив усе швидко і вчасно. Необхідність вичікувати на перебіг подій для детектива з французькою нетерплячістю — річ занадто нестерпна. У житті я — за будь-яких умов — завжди все робив, не зволікаючи: на дуелі бився наступного ж дня, рахунки спла-

чував, не встаючи із-за столика, ніколи не відкладав візит до зубного лікаря...

В отця Брауна люлька випала з рота і розбилася натрое об кам'янисту стежку. Зупинившись, з неспокійними очима та недоумкуватим виразом на обличчі, він про щось гарячково розмірковував.

— Боже, який я дурень! Який я дурень! — повторював отець, а тоді, немов хильнувши грогу, бадьоро посміхнувся.

— Дантист, лікар до зубів, зубів! — повторював він. — Шість годин думати про всілякі дурниці й жодного разу не згадати про дантиста! А це ж така проста, красива й обнадійлива думка! Друзі, ми провели ніч у пеклі, але нам знову зійшло сонце, заспівали птахи, і в цьому прекрасному світі нам допомагає повернути здоров'я і душевний спокій зубний лікар.

Нетерплячий Фламбо зі словами:

— Бачу, що без тортур інквізиції з вас правди не витягнеш, — стрімко рушив до нього.

Отець Браун, здавалося, хотів піти в танок на залитій сонцем галявині, але передумав і лише жалібно закричав, як мала дитина:

— Невже мені не можна хоч трішки попустувати? Адже ви навіть уявити собі не можете, яким нещасним я щойно був. Але тепер я зрозумів, що у цій справі серйозних гріхів не було вчинено. Вона — усього лиш результат незначного душевного розладу, але хіба ж це злочин?

Він ще раз крутонувся, немов танцюючи, і уважно подивився на детективів та сказав:

— У цій історії немає і сліду злочину, усе трапилося через пунктуальну чесність. Ми розслідуємо вчинки, мабуть, єдиної людини в світі, яка звично виконувала свій обов'язок. Ми досліджуємо релікт — логіку первісної людини, яка водночас була споконвічною релігією його раси.

Пригадайте стару народну пісню про мешканців замку Гленгайл:

*Як той сік весною для беріз —
Так червлене золото для панів Огелбі.*

Значення цих слів водночас і пряме, і переносне. Пісенька не лише натякає, що Гленгайлами оволоділа жадо-ба збагачення, а й констатує реальний факт: вони, справді, накопичували золото і мали величезну колекцію прикрас і виробів з цього дорогоцінного металу. То, по суті, були жмикрути з маніакальною любов'ю до золота. А тепер, з огляду на викладені факти, розгляньмо ваші знахідки у замку. Усі ці речі відокремлені від своїх золотих або позолочених носіїв: діаманти — від перснів, свічки — від канделябрів, нюхальний тютюн — від капшуків, свинцеві грифелі — від олівців, ціпок — від ручки, годинникові механізми — від настінних або наручних годинників тощо. Що ж до Ісусового німба та імен Бога у старому требнику, то ці зображення були позолочені, зі щирого золота, то ж їх, — якою б маячнею це не здавалося, — просто вирізали.

Після того, як з'ясувалася вся божевільна правда, у саду неначе посвітліло і трава заблищала на яскравому сонці.

— Просто взяли і вирізали, — вів далі отець Браун, — вирізали, але не вкрали. Злодії б ніколи не залишили за собою стільки таємниць. Вони б поцупили все: і золоті табакерки з нюхальним тютюном, і золоті олівці зі свинцевими грифелями тощо. У нашому випадку — це людина з дивовижною совістю. Сьогодні вранці там, на городі, правда про всю цю історію з'ясувалася сама собою.

Покійний Арчибальд, останній з клану Огелбі, з усіх уродженців Гленгайлу мав найбільше підстав називатися доброю людиною. Однак усвідомлення гіркоти перебування серед нечестивців перетворило його на мізантропа. Йому неприємно було згадувати лихі вчинки

своїх предків, що, зрештою, наштовхнуло його на думку, що всі люди — нечесні. Тому він не вірив у філантропію, тобто добровільну матеріальну підтримку бідних людей багатими, і запрягнув, якщо зустріне хоча б одну праведну людину, то віддасть їй усе золото Гленгайлу. Кинувши виклик суспільству, він став відлюдником, навіть не сподіваючись, що його виклик хтось прийме. Але одного дня якийсь глухий молодий шотландець з віддаленого верховинського села приніс йому запізнілу телеграму, і лорд Гленгайл із притаманним йому гумором дав тому новенький фартинг. Принаймні він так думав. Але згодом, придивившись, виявив, що новенький фартинг на місці і що замість нього він дав цілий соверен¹. Цей випадок спонукав його до іронічних розмірковувань про того хлопця, який, здавалося, чудово уособлював безсормну жадібність своїх одноплемінників. Лорд Гленгайл був певен, що той або щезне, як злодій, що вкрав велику суму, або з'явиться знову, щоб повернути її за винагороду. Сталося так, що посеред ночі, — а він жив одинаком, — його підняв з ліжка стукіт у двері, за якими, як з'ясувалося, стояв той глухий телепень. Він приніс не соверен, а решту — точно дев'ятнадцять шилінгів, одинадцять пенсів і три фартинги.

Відтоді розум лорда спалахнув роздумами про причину тієї, по-ідіотськи точної, решти. Він був готовий запрягнутися, що, на відміну від Діогена, котрий так і не зустрів чесної людини, хоча шукав її удень зі свічкою, лорду нарешті пощастило на таку натрапити. Тому він переробив свій заповіт, і я з ним ознайомився. Він забрав того совісного хлопця до себе у величезний, але занедбаний

¹ *Соверен* — золота монета, у вартісному еквіваленті — це 1 фунт стерлінгів, тобто — майже 1 тисяча фартингів (четвертаків, 1/4 пенса; 12 пенсів — це 1 шилінг, 20 шилінгів — це 1 фунт стерлінгів, соверен) (*Прим. пер.*).

замок і виховав собі прислужника й водночас, як не дивно, спадкоємця. Не знаю, наскільки розумним був цей прислужник, однак він раз і назавжди запам'ятав дві ідеї фікс свого пана: першу — що документ про правонаступництво уповноважує людину на все, другу — що він вступає у володіння усім золотом Гленгайлу. Отже, до цієї миті все було дуже просто. Слуга обдер усе золото з поверхонь замку, але не взяв собі нічого іншого, ані крихти, навіть такої дрібниці, як дрібка нюхального тютюну. Він зняв золотий листок зі старого світильника, але більше нічого не чіпав. Це все я зрозумів, але ніяк не міг збагнути, навіщо йому відрубані голови. Особливо мені не давала спокою та голова, закопана на картопляному полі. Я вже було впав у розпач, аж тут Фламбо вжив слово “дантист”.

Тепер долю того черепа можна передбачити: слуга знову покладе його назад у могилу, як тільки повисмикує з нього золоті зуби.

Так і сталося. Того ранку Фламбо піднявся на пагорб і побачив, як дивак-жмикрут, у капелюсі та загорнений у плед, якого теребив гірський вітер, розривав уже знайому могилу.

НЕСТАНДАРТНА ФОРМА

Чимало великих доріг, що ведуть з Лондона на північ, простягаються далеко вглиб країни, поступово сходячи на манівці й перетворюючись на ледь помітні переривчасті вулички, які, незважаючи на значні прогалини в їх забудові, усе ж зберігають загальні обриси. Десь тут незабаром буде ряд крамничок, далі — огорожене поле або вигін, ще далі — славетний паб, а за ним — городи або розсадник садових дерев, з яким межуватиме величезний приватний маєток, а за ним — знову городи, потім заїжджий двір... Якщо комусь заманеться помандрувати однією з тих доріг, йому доведеться минати будинок, який мимоволі приверне до себе увагу. Він приземкуватий, продовгуватий, розташований уздовж дороги і пофарбований переважно в зелений та білий кольори, з верандою, сонцenneпроникними шторами і портиками під чудернацькими куполами, що нагадують дерев'яні парасолі (такі ще можна побачити біля старомодних особняків). Той приміський будинок у суто англійському стилі, споруджений у Клефемі, історичному заможному районі Лондона, — справді старомодний. Однак, дивлячись на його зовнішній вигляд, можна припустити, що будинок зведено передусім для прихистку в спекотну погоду. Побілені стіни і світлі штори відразу наводять на думку про тюрбани і навіть пальми. Очевидно, його збудував якийсь англо-індус.

Отож, кому доведеться побачити цей будинок, того він невимовно причарує, більше того, — той відразу відчує, що він таїть якусь історію. І цілком матиме рацію, адже ось ця історія. Вона сповіщає про дивовижні події, що відбулися відразу після Зелених свят 18... року.

Той, хто проходив повз цей будинок у четвер перед Світлою Неділею приблизно о пів на п'яту пополудні, міг бачити, як через відчинені двері з нього виходить отець Браун, служитель невеликої церкви у Сент-Манго, димлячи великою люлькою, у компанії свого височенного французького приятеля на ймення Фламбо, котрий куриє тоненьку сигарету. Чи зацікавили вони читача, чи ні, але, правду кажучи, ці двоє — не єдині цікавинки, що з'явилися у відчинених вхідних дверях біло-зеленого будинку. Є багато інших особливостей цієї будівлі, котрі від початку заслуговують на опис не лише для того, щоб читач зрозумів увесь трагізм цієї історії, а ще й тому, щоб він побачив те, що було видно кризь відчинені двері.

Весь будинок побудований у формі літери Т з довгезною балкою і коротенькою ніжкою. Довга балка була фасадом з парадним входом посередині, будинок був обернений до дороги, мав два поверхи і майже всі найважливіші кімнати. Коротенька ніжка — одноповерхова добудова, що складалася лише з двох довгих кімнат, розділених одними дверима, виходила на задвірок, якраз навпроти вхідних дверей. Перша з них слугувала робочим кабінетом славнозвісного літератора Квінтонна, котрий написав тут свої емоційні поеми і романи Сходу. Друга, віддаленіша, була скляною оранжереєю, в якій росло безліч усіляких тропічних квітів, часто геть унікальних і напрочуд красивих, що у післяобідню пору чарівно вигравали на сонці яскравими барвами. Тому, коли двері тієї кімнати відчинялися, більшість перехожих спинялися, щоб, затамувавши подих, помилуватися цією сценою каз-

кового перетворення: на тлі багатих апартаментів раптом з'являлися багряні хмари, золотисті сонця та яскраво-червоні зорі, вогненно привабливі й, водночас, оманливо далекі.

Поет Леонард Квінтон особисто потурбувався про цей квітковий ефект, і можна лише сумніватися, чи зумів він у своїх поезіях самовиразитися з такою ж майстерністю. То був чоловік, що упивався кольорами, кохався в них і в якого, нерідко, потяг до кольору зумовлював цілковите нехтування формою, навіть досконалою формою. Саме ця пристрасть навернула його геній до поезії та образотворчого мистецтва Сходу — цих неймовірних килимів і блискітливо-засліплюючих орнаментів, у яких, здавалося, всі барви так хаотично, але вдало, перемішані, що марна річ — намагатися побачити в них якийсь візерунок чи образ. Завдяки витонченій уяві та винахідливості, йому — нехай і не так талановито, як зробив би це справжній художник, — вдалося скомпонувати епічні та любовні оповіді, які виражав якийсь бунтівний, навіть жорстокий колір, оповіді про тропічні небеса, що палали золотом чи кривавою міддю, про східних витязів, що у величезних тюрбанах на голові їхали на розфарбованих у бузковий чи перламутрово-зелений колір слонах, про гігантські діаманти, які не могла перенести сотня негрів і які палали правічними вогнями чудернацького забарвлення.

Іншими словами (якщо подивитися на все це практично), той поет витав у небесах Сходу, які, насправді, страшніші, ніж пекло Заходу, захоплювався східними царями-раджами, котрих ми, швидше, назвали б маніяками, та східними діамантами, які ювелір із Бонд-Стрит (якби йому та сотня знеможених негрів таки їх доперла) запросто запідозрив би у несправжності. Квінтон був геній, можливо, трохи навіжений, але його навіженість виявлялася не так у роботі, як у буденному житті. Був слабеха-

рактерний і в'їдливий, мов оса, а його здоров'я останнім часом підупало через популярне на Сході експериментування з опіумом. Його дружина, — вродлива, працелюбна і, насправді, струджена жінка, — була проти опіуму, але свої протести виражала здебільшого не своєму чоловікові, а справжньому індусові-самітнику в біло-жовтому вбранні, якого — за наполяганням господаря — вони квартирували вже декілька місяців і котрий був для нього кимось на кшталт Вергілія, який водив його дух небесами і пеклами Сходу.

На поріг отого мистецького обійстя, власне, і вийшли покурити отець Браун та його приятель, і з огляду на вираз їхніх облич, вони вийшли надвір з неабияким полегшенням. Фламбо давно знав Квінтонна — ще з диких студентських вечірок у Парижі, і на минулих вихідних вони відновили стосунки, однак — попри важливі події останнього часу — не дуже ладили. На думку Фламбо, куріння опіуму і складання еротичних віршиків на пергаменті є прямим шляхом до диявола, не гідним джентльмена. Тільки-но обидва приятелі збиралися зійти з порога у сад, як раптом вхідна хвіртка розчинилася навстіж і впустила молодика у збитому на потилицю циліндрі, який зайшов так рвучко, що аж спіткнувся об сходи і ледь не впав. Виглядав він легковажно: яскраво-червоний галстук з'їхав набік, наче його власник спав, не роздягнувшись, у руці юнак тримав невеликий складений ціпок, яким нервово помахував.

— Панове, — хекнув він, — мені треба побачити дружку Квінтонна. Конче. Чи його немає?

— Гадаю, пан Квінтон у себе, — сказав отець Браун, вибиваючи люльку, — але не знаю, чи вдасться вам побачитися з ним. У нього зараз лікар.

Молодик, що, здавалося, був не зовсім тверезий, поткнувся було в передпокій, але тут зіштовхнувся з ліка-

рем, який, щойно вийшовши з Квінтонового кабінету і замкнувши двері, саме одягав рукавиці.

— Побачити пана Квінтонна? — здивувався він. — Ні, боюсь, що зараз це неможливо. Правду кажучи, я забороняю це як лікар. Жодних відвідувачів, бо я дав йому дозу снодійного.

— Але ж послухайте, друже, — сказав молодик у червоній краватці, намагаючись ухопити лікаря за вилогу його пальта. — Послухайте, я не маю іншого виходу, у мене проблеми...

— Поводьтєся пристойно, пане Аткінсон, — відказав лікар, скидаючи його руку зі свого пальта, — коли ви протверезієте, тоді я дозволю вам побачитися з ним.

Одягнувши капелюха, він ступив за поріг, і всі троє вийшли на осоння. Лікар був присадкуватим веселуном із невеличкими вусами, тримався невимушено, але справляв враження далеко не простака.

Молодик у циліндрі, що, здавалося, не мав іншого дару тактовності у поводженні з людьми, окрім хапання їх за пальта, стояв під дверима ошелешений, немов його в буквальному розумінні викинули з будинку, і мовчки дивився услід трьом постатям, які разом йшли садом.

— Але ж як красиво я йому набрехав, — посміхаючись, зауважив медик. — Насправді бідолашний Квінтон уже півгодини, як обходиться без свого снодійного. Я не дозволяю, щоб його турбувала якась тварюка, що хоче лише вициганити в нього трохи грошей, які так і не віддасть, хоча б і могла. Той нероба і паскудник доводиться братом пані Квінтон, а вона — найкраща жінка в світі.

— Так, — погодився отець Браун. — Вона — хороша жінка.

— Отож, я пропоную пройтися садом, допоки той волоцюга не піде геть, — продовжував лікар, — а тоді я за-

гляну до Квінтоні і дам йому ліки. Аткинсон не зможе потрапити до нього, бо я замкнув двері на ключ.

— У такому разі, докторе Герріс, — сказав Фламбо, — давайте обійдемо будинок ззаду, там, де закінчується оранжерея. Звідти до будинку, звісно, входу немає, але ж є нагода роздивитися її хоча б іззовні.

— Гаразд, а я матиму змогу поглянути на мого пацієнта, — усміхнувся лікар, — він полюбляє лежати на дивані, що в кінці оранжереї, серед всіх отих криваво-рудих тропічних пуансетій, від яких у мене аж мурахи по спині лізуть... Що там таке, отче?

Отець Браун раптом зупинився, нахилився і підняв з високотрав'я чудернацько вигнутий ніж східного типу, інкрустований кольоровими камінчиками і металами.

— А це що таке? — запитав він, розглядаючи ніж з неприхованою відразою.

— Це щось Квінтонове, гадаю, — неуважно відказав доктор Герріс, — у нього тут повно усіляких китайських цяцьок. А може — того сумирного індуса, якого він в усьому наслідує.

— Якого індуса, — поцікавився отець Браун, не відриваючи уважного погляду від кинджала, який тримав у руці.

— Та якогось індійського фокусника, — промовив лікар зневажливо, — звісно, шахрая.

— То ви не вірите в магію? — знову запитав отець, не глянувши на нього.

— Я? У магію? Ще цього не вистачало! — відказав лікар.

— Гарненький, нівроку, — промовив священник, низьким голосом, — і кольори дуже гарні. Але форма якась нестандартна.

— Тож яка може бути цьому причина? — запитав Фламбо, поглянувши на кинджал.

— Яка завгодно... Я кажу про неправильність форми взагалі. Хіба ви не помічали, що вона переважає у мистецтві Сходу? Його кольори аж дурманять своєю привабли-

вістю, проте форми якісь убогі, нереалістичні — вишукано убогі, зумисне погані. На якомусь турецькому килимі я бачив навіть речі аморальні.

— О, Боже мій! — вигукнув по-французьки Фламбо і засміявся.

— Не знаю, може, то букви і символи якоїсь мови, але я певен, що слова з них — злі й лукаві, — продовжував святий отець дедалі тихішим голосом. — Ці лінії умисне непрямі, вони — наче змії, що петляють, утікаючи геть.

— Про що це ви, до дідька, говорите? — голосно засміявся лікар.

Фламбо спокійно відповів йому:

— На отця інколи знаходить якийсь містичний настрій, але, чесно кажучи, хочу вас попередити, що це трапляється лише тоді, коли зло десь зовсім поряд.

— Тьху-тьху! — відреагував лікар.

— Ні, ви тільки погляньте на нього, — вигукнув отець Браун, тримаючи кривий кинджал перед собою у витягнутій руці, наче то й справді була блискуча змія. — Невже ви не помічаєте, яке нестандартне, викривлене його лезо? Невже не бачите, що він не призначений для чогось звичайного й доброго? На відміну від списа, у нього не пряме вістря. Він не має вигину, як у коси. І на зброю він аж ніяк не схожий. Усім своїм виглядом він нагадує знаряддя катування.

— Що ж, якщо він вам так не до вподоби, — весело сказав Герріс, — то краще повернути його власникові. Чи далеко ще до кінця тої клятої оранжереї? До речі, цей будинок теж має нестандартну форму.

— Ви мене не розумієте, — сказав отець, хитаючи головою. — Форма цього будинку — незвичайна, якщо хочете — навіть сміховинна. Але нічого поганого в ній нема.

Так, розмовляючи, вони обійшли вигнутий кінець оранжереї — дугоподібну суцільну стіну зі скла, без дверей і без вікон, крізь які можна було б проникнути досе-

редини. Скло, однак, було чисте і прозоре, а сонце, поволі знижуючись, ще яскраво світило, тож вони змогли побачити не лише розкішні квіти усередині, але й хирляву постать поета, що лежав у вельветовому коричневому піджаку на дивані. Поет, очевидно, дрімав над якоюсь книжкою. Це був блідий, худий чоловік з розкішним каштановим волоссям і тоненькою борідкою, що, як не парадоксально, зовсім не додавала мужності його обличчю. Усі троє чудово знали ці поетові риси, але навіть якби і не знали, то все одно не можна стверджувати, що вони дивилися саме на поета. Насправді їхні погляди прикував інший об'єкт.

За випуклістю скляної стіни, прямисінько на стежці, перед ними стояв височенний чоловік у складчастому білосніжному вбранні аж до ніг, його лисий брунатний череп, обличчя і шия вилискували у призахідному сонці, наче вичищена бронза. Він вдивлявся у сплячого за склом і був непорушний, як гора.

— А це хто такий? — вигукнув отець Браун, відступивши на крок і гучно вдихнувши повітря.

— О, та це отой ошуканець-індус, — пробурмотів Герріс, — але я не можу зрозуміти, що він, до біса, тут робить.

— Схоже на якийсь гіпнотизм, — сказав Фламбо, покусуючи кінець чорного вуса.

— Чому люди, далекі від медицини, завжди верзуть усілякі дурниці про гіпнотизм? — запротестував лікар. — Це, скоріше, виглядає як спроба крадіжки зі зломом.

— У будь-якому разі, нам слід запитати його про це, — сказав Фламбо, завжди готовий до рішучих дій. Він попрямував до того місця, де стояв індус. Низько вклонившись, зі свого гігантського зросту, — а він був вищий від індуса, — Фламбо зухвало, але миролюбно промовив:

— Доброго вечора, пане. Може, вам щось потрібно?

Індус неквапливо, мов океанський лайнер у порту, повернув своє велике жовте обличчя і, врешті, поглянув на

Фламбо через білосніжне плече. Усі з острахом зауважили, що його жовті повіки були заплющені, мов під час сну.

— Дякую, — промовило обличчя добірною англійською. — Мені нічого не потрібно.

Розплющивши повіки настільки, щоб блиснути своїм переливчастим оком, і повторивши: “Мені нічого не потрібно”, він зашурхотів геть.

— Християнин повівся б пристойніше, — промурмотів отець Браун, — принаймні, він сказав би, що хоче те і те.

— Але що ж, усе таки, він тут робив? — запитав Фламбо стиха, насупивши брови.

— Краще поговоримо про це пізніше, — відказав священник.

Сонце ще яскраво сяяло, але вже набуло червонуватого присмеркового відтінку, і контури більшості дерев та кущів у саду на його тлі дедалі тьмянішали. Обійшовши кінець оранжереї, трое мовчки попрямували уздовж тильного боку будинку до парадного входу. Так ідучи, вони мимоволі сполошили в гущавині, поміж кабінетом і вітальнею, немов би якусь пташку, білошатного факіра, котрий вислизнув з тіні й плавно повернув за будинок до вхідних дверей. На їхнє велике здивування він був не один. Вони пришвидшили ходу і раптом їхня настороженість змінилася розгубленістю, бо із сутінок їм назустріч прямувала пані Квінтон, бліде вуглувате обличчя якої ховалося у пасмах золотавого волосся. Виглядала дещо суворою, але, тим не менше, була цілком ввічлива.

— Доброго вечора, докторе Герріс, — поспішно промовила вона.

— Доброго вечора, пані Квінтон, — сердечно привітався маленький лікар. — Оце йду до вашого чоловіка, щоб дати йому дозу снодійного.

— Чудово, — сказала вона виразно. — Гадаю, що вже час. Вона усміхнулася до всіх і, повернувшись, граціозно зайшла до будинку.

— Ця жінка занадто багато працює, — сказав отець Браун. — Такі, як вона, упродовж двадцяти років виконують свій обов'язок, але, врешті-решт, погано закінчують.

Невеличкий лікар уперше за останній час поглянув на нього з допитливістю:

— Чи ви коли-небудь бралися вивчати медицину? — запитав він.

— Ваш обов'язок — знати не тільки про тіло, але дещо й про душу, — відповів священик, — а наш — знати не тільки про душу, але дещо й про тіло.

— Що ж, — сказав лікар, — мабуть, я піду і дам Квінтонові його ліки.

Вони повернули за ріг фасаду і підійшли до парадного входу. Але тільки-но ступили на поріг, як утретє зіткнулися з чоловіком у білому. Той ішов прямо до входних дверей, що здавалося зовсім неймовірним, виглядало так, ніби він щойно полишив поетів кабінет навпроти них. Однак вони добре знали, що двері до кабінету замкнені на ключ.

Отець Браун і Фламбо, між тим, утрималися від озвучення своїх підозр щодо цього протиріччя, але доктор Герріс був не з тих, хто звик марнувати думки на усілякі неможливі речі. Він дав можливість всюдисущому азійцеві вийти з будинку, а тоді бадьоро зайшов у передпокій. Там він знову натрапив на особу, про яку вже давним давно забув. Недоумок Аткінсон все ще тинявся по будинку, щось мугикаючи і штрикаючи речі своїм ціпком. Обличчя лікаря спазматично сіпнулося від огиди, і він рішуче прошепотів отцеві Брауну:

— Доведеться зайти і замкнути за собою двері знову, інакше ця тварюка зайде до кабінету. Я ненадовго, вийду через декілька хвилин.

Він швидко відімкнув двері й, увійшовши, відразу замкнув їх на ключ під носом у молодика в циліндрі, що намагався присікатися до нього. Той у відчаї гепнувся в

крісло. Фламбо розглядав перський розпис на стіні, а Браун, дещо ошелешений, вступився поглядом у двері кабінету. Хвилини чотири їх знову відімкнули. Цього разу Аткінсон був спритнішим. Підскочивши до дверей, він вчепився в них і зарепетував:

— Гей, послухайте, Квінтоне, я хочу лише...

Із протилежного кінця кабінету долинув голос Квінтоне, котрий, мабуть, не то закінчував позіхати, не то ледь стримувався від сміху:

— Так, я знаю, що саме ти хочеш. На, бери і дай мені спокій. Я зайнятий піснею про павичів.

Перед тим, як двері замкнули, з них вилетіла монета в півсоверена, яку Аткінсон, ледь поточившись, вправно спіймав.

— Усе, проблему вирішено, — сказав лікар і, ледь не з люттю повернувши ключа, вийшов попереду всіх у сад. — Бідолашний Леонард матиме, нарешті, спокій, — додав він, звертаючись до отця Брауна. — Нехай побуде сам годинку-другу.

— Авжеж, — відповів святий отець, — у нього аж голос повеселішав, коли ми його покидали. Він обвів пильним поглядом сад і помітив постать Аткінсона, що непевно тримався на ногах і подзенькував півсовереном у кишені, а позаду молодика у багряному присмерку — постать індуса, що сидів із випрямленою спиною на трав'яній купині, обличчям до сонця, яке саме заходило. Тоді, зненацька, він запитав:

— А де пані Квінтон?

— Вона пішла у свою кімнату, — сказав лікар. — Он її тінь на шторі.

Отець Браун, насупившись, вдивлявся у темний обрис в освітленому газовою лампою вікні.

— Так, ця тінь — її, — сказав він і, зробивши кілька кроків убік, всівся на садову лаву.

Фламбо підсів поряд, а лікар, як виявилось, належав до тих енергійних людей, які все життя перебувають на ногах. Він, покурюючи, віддалився кудись у темряву, залишивши двох приятелів сидіти разом.

— Мій отче, — по-французьки звернувся до Брауна Фламбо, — що з вами?

Отець Браун мовчав і якийсь час ані ворухнувся, а тоді промовив:

— Забобони — не вияв релігійності, але щось коїться у цьому будинку. Мені здається, що це — принаймні частково — вплив того індуса.

Він замовк і замислено дивився на віддалений силует індуса, який сидів, закрившись у молитві. На перший погляд, він сидів зовсім нерухомо, але, придивившись, отець Браун помітив, що той ледь погойдується у певному ритмі, майже в такт із темними кронами дерев під легкими подувами вітерця, що гуляв примарними садовими стежками і ледь чутно шарудів опалим листям.

Довкола швидко темніло, немов перед грозою, але ще було видно усіх присутніх, що залишалися на своїх місцях. Аткінсон сперся на дерево з виразом апатії на обличчі; пані Квінтон бовваніла, наче тінь, у вікні; лікар походжав довкола краю оранжереї й блимав сигарою, як той світячок; факір сидів, погойдуючись, а дерева над ним вже гнулися, рипіли і гули. Відчувалося, що наближається гроза.

— Коли той індус до нас заговорив, — продовжив отець Браун так, ніби й не припиняв розмови, — я, немов у видінні, побачив його і весь його всесвіт. Цікаво, що він тричі повторив одну й ту саму фразу. Уперше промовивши “мені нічого не потрібно”, натякнув, що він — замислений і що Азію непросто зрозуміти. Промовивши цю фразу вдруге, продемонстрував, що він — самодостатній, як сам космос, що не визнає ні божественного, ні гріховного. Але втретє він її промовив з палаючим поглядом і

я відчув, що фразу “мені нічого не потрібно” він ужив у її дослівному значенні, що оте “нічого” — його найвище бажання і його дім, що він не потребує геть нічого: ні вина, ні кінця світу, ні знищення когось конкретного чи усього взагалі...

Перші краплі дощу впали на них, і, дивна річ, Фламбо злякано позирнув угору, немов ужалений. У цю ж мить вони побачили, що від кінця оранжереї до них щосили біжить лікар і щось кричить. Коли він, мов бомба, вибухнув перед ними розпачливим лементом, невгамовний Аткинсон саме повертав до хвіртки перед фасадом будинку, однак вийти не встиг, бо лікар конвульсивно вхопив його за комір.

— Брудна гра з вашого боку! — вигукнув він. — Що ви йому зробили, собако?

Після цих слів священник зірвався на ноги, і в його голосі прозвучали сталеві нотки.

— Ніякої бійки! — холоднокровно крикнув він. — Нас тут досить, аби впоратися з ким завгодно. Лікарю, що відбувається?

— З Квінтоном сталася біда, — повідомив лікар, пополотнівши. — Хоча я бачив його лише крізь скло, те, як він лежить, викликає у мене жахливі побоювання. Коли я його полишив, то він спав у своїй звичній позі.

— Ходімо до нього в кабінет, — коротко сказав отець Браун. — Облиште пана Аткинсона. Я пильную за ним, відколи почув Квінтонів голос.

— Я залишуся тут і пригляну за ним, — покvapно сказав Фламбо, — а ви йдіть до кабінету і з'ясуйте, що трапилося.

Лікар та священник поспішили до дверей поетового кабінету, відімкнули їх і вбігли досередини. Приміщення скупі освітлювалося лише від слабкого вогнища в каміні, яке підтримували на прохання хворого, тож у поспіху вони налетіли на великий стіл з червоного дерева у центрі

кабінету, за яким поет, зазвичай, полюбляв писати поезії. На столі лежав аркуш паперу, очевидно, зумисне там полишений. Лікар схопив його, оглянувши, передав отцеві Брауну і з вигуком “Боже милий, подивіться, що сталося!” увірвався до скляної кімнати в кінці оранжереї, де неймовірні тропічні квіти, здавалося, ще зберігали яскраву пам’ять про захід сонця.

Отець Браун тричі перечитав текст і аж тоді опустил руку з аркушем. У ньому повідомлялось: “Я вмираю від власної руки, але моя смерть — це вбивство”. Слова, без сумніву, були написані тим неповторним, якщо не сказати нерозбірливим, почерком, що був притаманний лише Леонардові Квінтону. Відтак отець Браун, тримаючи в руці той аркуш, рушив до оранжереї, але зіткнувся зі своїм другом-медиком, що саме виходив з неї з виразом повного розуміння і знемоги на обличчі.

— Він таки це зробив, — сказав Герріс.

Вони разом пройшли крізь надзвичайно, неприродно красиві кактуси й азалії та наблизилися до поета і митця Леонарда Квінтоні, котрий лежав, звисивши голову з дивана так низько, що його руді кучері торкалися підлоги. У лівому боці стримів той кривий кинджал, який вони знайшли у саду, а рука поета заціпеніла на його руків’ї.

Надворі тим часом розпочалася гроза, так раптово, як ніч у поезіях Кольриджа¹, і сад та скляний дах геть затьмарив проливний дощ. Отець Браун, схоже, більше досліджував аркуш паперу, ніж поетів труп, тримаючи його близько перед очима і, здавалося, намагаючись у сутінках прочитати напис. Потім він підняв його і оглянув на тлі тьмяного світла, але в цей час вдарила блискавка і на мить осяяла їх таким чисто-білим сяйвом, що супроти нього папір видався чорним.

¹ Семюел Тейлор Кольридж (1772—1834) — англійський поет-романтик, літературний критик і філософ.

Настала цілковита темрява, а після того, як відгриміло, її прорізав голос отця Брауна:

— Лікарю, у аркуша чомусь нестандартна форма.

— Що ви маєте на увазі? — перепитав його доктор Герріс, спохмурнівши.

— Те, що він не прямокутний, — відповів Браун. — Здається, один з його кутів відрізано. Що це може означати?

— Боже, звідки я знаю, — невдоволено пробурмотів лікар. — Чи не поправити нам цього бідолаху, як гадаєте?

— Ні, — була відповідь, — необхідно залишити його так, як він зараз лежить, і викликати поліцію.

Отець Браун продовжував розглядати папір. Коли вони поверталися через кабінет, він зупинився перед столом і підняв маленькі косметичні ножиці.

— Ага, — сказав він наче з полегшенням, — ось чим він це зробив. Але зрештою... — він задумливо звів брови.

— Облиште перейматися цим шматком паперу, — наполегливо промовив лікар. — То одна з його чудернацьких витівок. Він вдавався до них сотні раз. Навіть увесь свій папір так підрізав.

І лікар вказав на стос чистого паперу для писання на сусідньому столику. Отець Браун підійшов до столика й узяв один аркуш. Форма його виявилася така ж нестандартна, з підрізом, як і в аркуша з посмертним написом.

— Справді, — сказав отець. — А ось і відрізані кутики.

Попри невдоволення свого колеги, він почав їх перераховувати. Закінчивши, якимось винувато посміхнувся і, ніби вибачаючись, сказав:

— Так і є, з двадцяти трьох обрізаних аркушів маємо двадцять дві смужки, відрізані в кутиках. Що ж, мабуть, моя педантичність вам уже обридла, тож давайте повернемося надвір до наших друзів.

— А хто повідомить про все його дружину? — запитав доктор Герріс. — Може, ви підіть і розкажіть їй все, а я, тим часом, пошлю прислугу за поліцією?

— Як скажете, — погідливо відказав священик і пішов до входних дверей.

Там він став свідком драми, точніше, гротескної драми. Він побачив, що його дужий приятель Фламбо перебуває у боксерській стійці, від якої вже давно відвик, а на стежці біля ганку дригає у повітрі ногами, взутими у черевики, симпатяга Аткінсон, на значній віддалі від якого по різні боки стежки валяються його циліндр і ціпок. Виглядає, Аткінсонові, врешті-решт, остогидла майже батьківська опіка Фламбо і він ризикнув його вдарити. Однак, як видно, програв єдиноборство з могутнім апашем.

Фламбо саме готувався накинутися на ворога і дати йому прочухана, коли святий отець, підійшовши, поплескав його по плечі й промовив:

— Облиште, мій друже, і помиріться з паном Аткінсоном. Попросіть вибачення і скажіть один одному “на добраніч”. Більше нема потреби його затримувати.

Аткінсон, мов би мимохіть, звівся на ноги і з неприхованою недовірою пішов по свій циліндр і ціпок, підняв їх та попрямував до входної хвіртки. Отець Браун, уже серйознішим голосом, запитав:

— А де той індус?

Усі троє (бо до них підійшов лікар) мимовільно повернулися у бік тьмяної трав'яної купини між розгойданих темно-багряних дерев, на якій вони востаннє бачили, як факір погойдувався під час своєї чудернацької молитви. Але індуса там уже не було.

— Нехай йому грець! — вигукнув лікар, люто тупнувши ногою. — Але тепер я знаю, що це зробив отой чорношкірий.

— Я думав, що ви не вірите в магію, — розважливо сказав отець Браун.

— Не більше, ніж раніше, — закотив очі лікар. — Я завжди недолюблював того жовтого дідька, вважав його

дешевим фокусником. А тепер я його ненавиджу, бо, як виявляється, він насправді був таким.

— І навіщо йому потрібно було тікати, він же не хотів нічого, — підхопив Фламбо. — Тепер ми нічого не зможемо довести і нічого проти нього не вдіємо. Хто ж піде до констебля зі скаргою на самогубство, здійснене під впливом чаклунства або самонавіювання.

Тим часом отець Браун пішов до будинку, щоб повідомити прикрі новини дружині небіжчика.

Коли через деякий час він вийшов надвір, то був блідий і сумний, але ніхто так і не довідався, що насправді відбулося під час тієї розмови, навіть тоді, коли справа набула широкого розголосу.

Фламбо, який про щось тихо балакав з лікарем, дуже здивувався, що його приятель так швидко повернувся, проте отець Браун, не звертаючи на нього уваги, відвів лікаря убік і спитав:

— То ви вже послали за поліцією, чи не так?

— Так, — відповів доктор Герріс. — Вона буде тут через десять хвилин.

— Зробіть мені одну послугу, — попросив спокійно священик. — Я колекціоную такі курйозні історії, деталі яких — як у нашому випадку з тим індусом — частіш за все не потрапляють у поліцейські звіти. Тому я хочу попросити, щоб ви написали такий звіт про цей випадок для моєї колекції. Ваше діяльність вимагає розуму, — продовжував Браун, пильно вдивляючись у лікареве обличчя, — тож я не можу позбутися думки, що вам відомі такі подробиці цієї справи, які ви, з певних причин, вирішили замовчувати. Як і ваша, моя священицька діяльність заснована на довірі, а відтак, усе, що ви напишете, залишиться у суворій таємниці. Тільки, прошу вас, опишіть усе докладно.

Лікар, вислухавши промову Брауна у якійсь задумі, з ледь похиленою набік головою, уважно подивився йому в очі й нарешті промовив:

— Гаразд, — а тоді пішов до кабінету і зачинив за собою двері.

— Фламбо, — сказав отець Браун, — під верандою є довга лава, ми можемо сісти там, перечекати дощ і покурити. Ви мій єдиний друг, і я хочу поговорити з вами або помовчати.

Обидва зручно всілися на лаві під верандою. Супроти власної звички, отець Браун не відмовився від доброї сигари і довго мовчки пахкав нею, слухаючи, як періщить і тарбанить по даху веранди дощ.

— Мій друже, — нарешті промовив він, — цей випадок — дуже незвичайний.

— Я теж так думаю, — відказав Фламбо, ледь помітно здригнувшись.

— І ви, і я називаємо його незвичайним, — вів далі священник, — проте маємо на увазі різні, якщо не протилежні, речі. Сучасний розум плутає два різні поняття — “загадкове” у значенні “дивне” і у значенні “щось надто складне”. Але вдвічі важче відрізнити загадкове від чуда. Чудо — це щось вражаюче, але дуже просте. Воно просте, бо на те воно і чудо. Його безпосередньо творить Бог (або ж диявол), воно не виникає за посередництва природних сил чи людської волі. Ви вважаєте, що наш випадок є дивним, незвичайним, тому що трапилося якесь чудо за посередництва чаклунства того злого індуса. Зауважте, — я не стверджую, що тут обійшлося без божественного чи диявольського. Лише силам небесним і пекельним відомо, які обставини доводять людей до гріховних вчинків у житті. А на цей випадок у мене такий висновок: якщо це суто магія, як ви кажете, тоді це — щось дивне, незвичайне, однак позбавлене загадковості, тому що тут немає нічого складного. Загадковим у диві є лише наслідок, а не спосіб, у який його досягнуто. А у нашому випадку, власне кажучи, саме спосіб, у який було вбито поета, зовсім не простий, а, навпаки, складний.

Гроза, що нібито почала стихати, розлютувалося знову, і було чути далекий відгомін грому. Отець Браун струсив попіл із сигари і продовжував:

— У нашому випадку ми маємо дуже обтяжений обставинами наслідок, злочинний і складний, ніяк не зумовлений ні громами неба, ні пекла. Як ми бачимо слимака за слизькою доріжкою, так я бачу гріховну стежку людини.

Сліпуча блискавка осяяла їх на мить і згасла. А священник продовжував:

— У нашому випадку з усіх ганебних речей найпідступнішою є нестандартна форма аркуша паперу з тим посмертним написом. Та форма підступніша, аніж той кинджал, яким вчинено злочин.

— Ви маєте на увазі аркуш, на якому Квінтон написав зізнання, що чинить самогубство? — запитав Фламбо.

— Я маю на увазі той аркуш, на якому Квінтон написав: “Я вмираю від власної руки”, — відказав отець Браун. Але форма того аркуша, мій друже, якась нестандартна, геть нестандартна, принаймні з того, що я бачив у цім гріховнім світі.

— У нього лише відрізана смужка в кутику, — нагадав Фламбо, — і всі Квінтонові аркуші обрізані так само.

— Це дуже дивно, — сказав отець Браун, — і дуже підозріло, як мені підказує досвід і уява. Слухайте, Фламбо, цей Квінтон — хай прийме Бог його душу — був, мабуть, добрячим недоумком, але ж він був справжнім митцем, що вправно володів як олівцем, так і пером. Його почерк — хоч і важко його читати — дуже чіткий і розбірливий. Однак я не можу це довести, бо я, мабуть, взагалі не можу нічого довести. Але я можу сказати вам цілком впевнено, що то не він відкрояв ту кляту смужку в кутику паперу. Якби він хотів так чи інакше підрізати папір задля того, щоб його було легше або запакувати, або зв'язати, або якимось інакше його скласти, то він би обрізав той папір ножицями зовсім в інший спосіб. Ви пригадуєте,

яка форма того аркуша? Вона просто зіпсована. Вона не-стандартна. Ви ж пам'ятаєте, вона — отакого типу.

І отець почав вигойдувати в повітрі своєю сигарою, роблячи колові рухи так швидко, що Фламбо справді побачив у пільмі якісь ієрогліфи — такі, про які говорив його приятель, цілком незрозумілі, але які нічого доброго не означали.

— Але ж отче, — сказав Фламбо, коли священник знову підніс сигару до рота і відкинувся на лавці, дивлячись на дах будинку, — ану ж тими ножицями насправді скористався хтось інший. Але чому тоді, той інший, хто відрізав смужку з поетових аркушів, змусив Квінтон покінчити життя самогубством?

Отець Браун, що сидів, відкинувшись на лавці й споглядаючи дах будинку, вийняв з рота сигару і промовив:

— Квінтон не покінчив життя самогубством.

Фламбо втупився в нього поглядом.

— Навіщо йому було це робити?! — вигукнув отець. — Навіщо йому було в цьому письмово зізнаватися!? — священник схилився, спершись руками на коліна, поглянув під ноги і сказав низьким чітким голосом: — То не він зізнався у самогубстві.

Фламбо поклав сигару поруч себе і сказав:

— Ви вважаєте, що передсмертний напис — підробка?

— Ні, — відповів отець Браун, — я певен, що то напис, зроблений Квінтоном власноруч.

— Тобто, ви маєте на увазі, — здогадався спохмурний Фламбо, — що Квінтон сам, власноруч, написав “Я вмираю від власної руки” на чистому аркуші паперу?!

— Так, але чому, все-таки, той папір нестандартної форми? — запитав стиха священник.

— Та до чого тут, до дідька, форма, — вигукнув Фламбо, — як вона стосується смерті поета?

— Такої ж зрізаної форми є ще двадцять три аркуші, — незворушно підсумував Браун, — але відсічених

окрайків лише двадцять два. Тобто, один з них був знищений і, ймовірно, саме той, що був відрізаний від аркуша з передсмертним написом. Чи вас не наводить ні на які роздуми?

Обличчя Фламбо немов просвітліло, і він промовив:

— Мали б бути якісь інші слова, написані Квінтоном, скажімо: “Вам скажуть, що я вмираю від власної руки”, або “Не вірте, що я вмираю від власної руки”...

— Ну, це вже, як кажуть діти, тепліше, — відказав священник. — Але напис зроблено менш ніж за дюйм до краю і навряд чи там було місце для якогось іншого слова, не кажучи вже про п'ять слів. Чи не думаєте ви, що там могла бути кома, яку той, у чиєму серці запанували пекельні сили, мусив видалити як доказ супроти себе?

— Я взагалі не можу ні про що думати, — сказав ошелешений Фламбо.

— А як щодо лапок... — сказав священник і жбурнув недопалок своєї сигари, що мигнула, як метеор, далеко в темряву. Його співбесідник, здавалось, не знав, про що ще говорити, тому отець Браун почав із самого початку:

— Леонард Квінтон був романтиком і довгий час писав роман про чаклунство і гіпнотизм Сходу. Він...

У цю мить позаду них двері поетового кабінету відчинилися і звідти вийшов лікар, як не дивно, вже з капелюхом на голові. Він вручив священникові великого конверта.

— Ось документ, про який ви мене просили, — сказав він, — а я вже мушу йти додому. На добраніч.

— На добраніч, — відповів отець Браун, а лікар, тим часом, уже поспішно відчиняв хвіртку. Він не зачинив за собою вхідні двері, й обидва приятелі опинились у темному сяйві газової лампи. Під її світлом отець Браун відкрив конверт і прочитав таке:

Шановний отче Браун! Viciſti Galilee¹. Іншими словами, щоб ти осліп, бо твої очі занадто пильні. Чи, може, ти, справді, надзвичайна, небом послана людина?

Я з дитинства вірив у природу, у всі природні функції та інстинкти, безвідносно до того, як їх називали люди — моральними чи аморальними. Задовго до того, як я вивчився на лікаря, я — ще школярем — тримав удома мишей і павуків. Я вірив у те, що найкраща річ у житті — це бути доброю твариною. Але тепер я шокований: я вірив у природу, але вона, здається, мене зрадила, якщо тільки людська природа може зрадити. Не знаю, чи врахували ви це у своїй версії? З мене досить, я, здається, смертельно захворів.

Я кохав жінку Квінтона. А що у цьому поганого? Природа підказала мені, що, зрештою, саме любов рухає цим світом. Я також гадав, що з такою чистою твариною, як я, вона буде щасливіша, аніж з тим дрібним горезвісним лунатиком. То що ж тут, справді, може бути поганого? Я, як учений, лише спостерігав факти. Вона заслужила на щасливе життя.

Тим паче, що моє кредо цілком дозволяло вбивство Квінтона, що, вважаю, було найкращим виходом із ситуації, навіть для нього самого. Але я вирішив, що ніколи цього не зроблю, аж хіба коли мені випаде унікальна нагода, за якої я буду мати повне алібі. Такий шанс випав сьогодні вранці.

Я був у Квінтона тричі, тричі я заходив до його кабінету і виходив звідти. Коли я зайшов до нього вперше, він ні про що не бажав говорити, хіба про ту свою злочасну поему “Врятування святого”, над якою саме працював і в якій йшлося про те, як аскет-індус змусив англійського полковника здійснити самогубство лише однією своєю думкою про це. Він показав мені останні аркуші з тієї

¹ Viciſti Galilee — лат. “Ти переміг, галілеянинне” (Прим. пер.).

поеми і навіть прочитав уголос останній абзац, де були, якщо я не помиляюся, такі рядки: "Завойовник Пенджабу, сухий жовтий скелет, жадливий гігант, спромігся звестися на лікті й шепнути сусідові на вухо велику таємницю: "Я вмираю від власної руки, але моя смерть — це вбивство". Так трапилося — а це буває раз на сотню нагод, — що ці слова були написані на самісінькому вершечку нового аркуша. Я покинув його в кабінеті й вийшов у сад, сп'янілий від неймовірної нагоди.

Ми прогулялися довкола будинку, та трапилися ще дві події, які були на мою користь. Ви побачили індуса і відразу запідозрили у ньому щось недобре, а ще — знайшли кинджал, який той індус міг використати за призначенням. Я заповхав кинджал у кишеню і повернувся у кабінет до Квінтонна, де, замкнувши за собою двері, дав йому сноподібне. Він не хотів відповісти Аتكінсонові, але я змусив його вигукнути пару слів до бідного молодика і заспокоїти його, бо хотів мати незаперечний доказ, що Квінтон був ще живий, коли я покидав його вдруге. Квінтон заснув на дивані в оранжереї, а я вийшов через кабінет. Я швидкий на руку і тому все, що було необхідно, зробив за півтори хвилини. Першу частину Квінтонного роману я спалив у каміні, де той згорів дотла. Але я побачив, що лапки в тім рядкові зайві, а тому я їх відрізав і для конспірації повідрізав аналогічним чином краї усіх аркушів у стосі. Тоді я вийшов з повною впевненістю, що Квінтонове зізнання у самогубстві лежить на його робочому столі, а сам Квінтон, ще живий, спить собі на дивані в кінці оранжереї.

Останній мій вчинок був справді відчайдушним. Я вдавав, що побачив Квінтонна мертвим і кинувся до нього в будинок. Вас я затримав на мить тим написом на столі та, як уже казав, будучи швидким на руку, встиг убити Квінтонна за той час, поки ви перечитували його зізнання про самогубство. Він, після дози сноподібного, був на-

півсонний, тож я взяв кинджал його ж рукою і всадив йому в бік. У леза того кинджала така нестандартна форма — воно так хитромудро вигнуте, — що тільки я, вбивця, міг приблизно розрахувати кут, під яким воно могло сягнути серця. Мені цікаво, чи ви звернули увагу на цю обставину.

Коли я все зробив, сталося непередбачуване. Моя природа мене покинула. Я відчув, що дуже хворий. Я почуваюся, немов зробив щось жахливо ганебне. Мій мозок, здається, ось-ось лусне. І мені неабияк приємно розповісти про те, що трапалося, комусь іншому, — ану ж я одружуся, матиму дітей, навіщо мені той спогад на самотині. Але що зі мною? Невже я божеволію? Невже мене, як того героя байронівських поезій, гризе каяття? Я не можу далі писати.

Джеймс Ерскін Герріс

Отець Браун акуратно склав листа і поклав до своєї нагрудної кишені. Саме в той момент пролунав дзвінок, відчинилася хвіртка, і з вулиці зайшли декілька полісменів у мокрих блискучих макінтошах.

ГРІХИ КНЯЗЯ САРАДИНА

Залишивши свій офіс у Вестмінстері на місяць, Фламбо вирушив у відпустку на маленькому човні, яким більшість часу сам веслував. Він заходив у гирла багатьох річок у районах Східної Англії, таких невеличких, що його човник виглядав справжнім чарівним кораблем, який величаво плив поміж лугів і пшеничних ланів. Те суденце було розраховане на двійко людей, які могли у ній доволі комфортно подорожувати, а решти місця ледь вистачало для найнеобхідніших припасів, з яких Фламбо взяв усе те, що йому підказала власна життєва філософія. Ті припаси були чотирьох типів: консерви з лосося — якщо він захоче їсти; заряджені пістолети — якщо йому заманеться з кимось битися; пляшка бренді — мабуть, на той випадок, якщо він знепритомніє; і — священик, якого він узяв із собою, очевидно, на той випадок, якщо йому доведеться помирати. Із цим легким вантажем він обплив усі вузьенькі річечки Норфолку, прямуючи до району Бродз, звідки зручний водоплавний шлях веде до моря. Дорогою він з насолодою оглядав прибережні гаї й луки, відбиті у воді хатини і цілі села, затримуючись де-не-де у тихих заводях, аби порибалити чи зійти на мальовничий берег.

Як справжній філософ, Фламбо не ставив собі якоїсь конкретної мети на час відпустки, бо, як і належить справжньому філософові, мав на те причину. Однак півмети у нього все ж таки було, і він серйозно до неї ставився. Фламбо сподівався, що її досягнення увінчало б усю його подорож, а в протилежному випадку невдача жодним чи-

ном не вплинула б на неї. Багато літ тому, коли він був королем злодіїв і найвідомішою персоною в Парижі, часто одержував найнесподіваніші послання, у яких йому висловлювали схвалення, осуд, ба навіть любов, і лише одне з багатьох послань він досі не забув. Це була лишень візитна картка в конверті з англійським штемпелем. На її звороті було написано зеленим чорнилом по-французьки: *“Якщо ви колись вийдете на пенсію і розпочнете чесне життя, приїжджайте і відвідайте мене. Я хочу з вами познайомитися, бо з усіма іншими великими людьми нашого часу я вже знайомий. Ваша дотепність, з якою ви змусили одного слідчого заарештувати іншого, вписала прекрасну сторінку в історію Франції”*. На лицьовому боці візитки чітко було видрукувано: *“Князь Сарадин, Очеретяний замок, Очеретяний острів, графство Норфолк”*.

Тривалий час Фламбо не дуже переймався тим запрошенням, хоча, відверто кажучи, довідався, що той князь справді був однією з найпопулярніших і наймодніших осіб вищого світу Південної Італії. Казали, — і ці чутки неабияк сполошили все товариство, — що в юності він утік із якоюсь заміжньою жінкою знатного роду і запам’ятав той факт лише завдяки одній трагічній обставині: як повідомлялося, зраджений тою жінкою чоловік учинив самогубство, кинувшись у прірву на Сицілії. Якийсь час князь мешкав у Відні, але останні роки перебував у постійних і нескінченних мандрівках. Коли ж Фламбо, як і той князь, перестав привертати увагу європейської публіки й оселився в Англії, він якось подумав, що варто було б, — звичайно, без жодного попередження, — відвідати цього славнозвісного вигнанця у Норфолку, в районі Бродз. І хоча він зовсім не був певний, що зможе відшукати маєток усіма забутого князя, однак натрапив на нього значно швидше, аніж сподівався.

Одного вечора вони пришвартувалися до якогось берега, порослого високими травами і деревами з низько підстриженим верховіттям. Після важкого веслування їх не-

вабаром здолав міцний сон, але завдяки дивному збігу обставин вони прокинулися ще вдосвіта. Точніше кажучи, вони прокинулися задовго до світанку, коли ще день не зайнявся і величезний лимонний місяць зачочувався у високотрав'я в них над головами, а небо ще зберігало нічний фіолет, хоча вже набувало світло-блакитного ранішнього відтінку. Обидва згадали дитинство, ту чарівну пору, коли над ними дрімучим лісом нависали височенні трави і довкола чекало стільки усяких пригод. На тлі величезного місяця маргаритки здавалися гігантськими фантастичними ромашками, а кульбаби — чарівними кулями. Усе було таким, як на малюнку на шпалерах у їхньому дитячому садочку. Над ними височів берег ріки, і всі кущі та трави на ньому здавалися їм велетенськими.

— Присягаюсь Юпітером, — вигукнув Фламбо, — ми неначе в зачарованому королівстві!

Отець Браун рвучко підвівся із дна човна і, сидячи, перехрестився. Рухи його були такі поспішні, що Фламбо поглянув на нього з подивом і запитав, у чому справа.

— Автори середньовічних балад, — відповів священик, — знали про чари набагато більше, ніж ми з вами. У зачарованих королівствах трапляються не лише добрі речі.

— Нісенітниця! — вигукнув Фламбо. — Під таким безневинним місяцем можуть відбуватися лише приємні речі. Я пропоную негайно вирушати, аби побачити, що там попереду! Може статися, що ми швидше помремо і зогниємо, допоки нам ще раз трапиться нагода побачити такий місяць і мати такий гарний ранковий настрій.

— Нічого не маю проти, — відповів отець Браун. — Я ж не казав, що не варто заходити у зачароване королівство, я лише нагадав, що це завжди небезпечно.

І, відштовхнувшись від берега, вони тихо попливли вгору річкою, а над ними тьмяніли яскраво-бузкове небо і блідо-золотистий місяць, аж поки всі ті кольори не зблідли перед саявом світанку. Коли перші яскраві промені пурпу-

ру, золота і срібла прорізали небо з кінця в кінець, їх знацька заслонили обриси найближчого містечка чи селища, розташованого попереду на березі невеликої річки, у гирло якої вони запливли. Світанок уже перетворився на світлий ранок, і можна було все добре роздивитися, навіть дахи та місточки того прирічкового поселення. Будинки з довгими, низькими, навислими дахами, здавалося, збіглися до води на водопій, немов череда величезних сіро-червоних корів. Світанок дедалі яскравішав і вже помалу переходив у звичайний робочий день, але ні на пристанях, ні на мостах того тихого містечка не було видно ані душі. Нарешті вони помітили якогось безтурботного чоловіка, очевидно — не з бідних, що оперся на палю над тихою водою, — у сорочці нарозхрист, з обличчям таким круглим, як той місяць перед заходом, у його нижній півкулі вигравали промінчики червоно-рудої бороди. Важко сказати, що керувало Фламбо в ту мить, але він звівся на повний зріст у хиткому човні й гучно запитав чоловіка, чи не знає той, де тут Очеретяний острів або будинок. Той лише ширше посміхнувся і мовчки вказав на вигин ріки, що виднівся попереду них, якщо рухатися проти течії. Фламбо, так само без зайвих балачок, повеслував туди.

Човен безліч разів минав трав'янисті повороти річкового берега і тихі, порослі очеретом гладі поза ними. Їм той пошук вже мало не набрид, аж тут човен, зробивши поворот під несподівано гострим кутом, зайшов у чисте, спокійне плесо, вигляд якого миттю заволодів їхньою увагою. У центрі тої заводі чи озера, звідусіль оточеного очеретяною стіною, простягнувся невисокий довгий острівець, а на ньому — така ж присадкувата і продовгувата хатина — щось наче бунгало, зроблене з бамбука чи якогось іншого міцного тропічного очерету. Вертикальні стебла, якими були вимощені стіни, виявилися блідо-жовтими, а похилі діагональні стебла даху — темно-червоними, брунатними.

Загалом хатина була досить типовою і нічим особливим не вирізнялася. Ранковий вітерець шелестів очеретяними заростями довкола острова і, дивна річ, вдихав мелодію в ту трубчасту будівлю, немов у величезну сопілку.

— Клянуся всіма святими! — вирвалося у Фламбо. — Ось де це місце! Ось він, Очеретяний острів! І на ньому, безсумнівно, — Очеретяний будинок. А той опецькуватий добряк з бородою був, мабуть, чарівником.

— Може, й так, — спокійно відказав отець Браун, — але чарівники бувають як добрі, так і злі.

Тим часом невгамовний Фламбо вже витягав човен на берег. Вони стояли перед дивовижним тихим будиночком на вузькому загадковому острові.

До річки та єдиного там причалу будинок був повернутий задньою стіною, а головний вхід, розташований з протилежного боку, виходив у довгий острівний сад. Відтак обидвом гостям довелося йти до нього вузьенькою стежкою, що огинала будинок з трьох боків, попід невисоким піддашком. Крізь кожне з вікон у трьох стінах будинку їм було видно довгу, добре освітлену кімнату, оздоблену панелями зі світлого дерева, з багатьма дзеркалами і прибрану, наче для вишуканого ланчу. З обох боків біля вхідних дверей, до яких їх, врешті, привела стежина, стояли бірюзові вази під квіти. Двері неквапом відчинив прислужник — високий, сухорлявий, сивий і апатичний. Він упівголоса проказав, що князь Сарадин у від'їзді, однак може повернутися додому з години на годину і все вже готове до приїзду його самого та гостей. Але досить йому було побачити візитку з написом, зробленим зеленим чорнилом, як сухе, мов пергамент, обличчя старого слуги вмить ожило і він з несподіваною гречністю запропонував їм залишитися:

— Його величність ось-ось над'їде і буде прикро здивований, якщо його не дочекаються запрошені ним добродії. Він розпорядився, щоб у нас завжди була напоготові

холодна закуска для нього та його друзів, і я певен, що він був би радий, якби я пригостив вас.

Зворушений і зацікавлений Фламбо люб'язно погодився, і вони пішли за старим, що церемонно провів їх у довгу кімнату зі світлими панелями. У ній не було нічого особливо примітного, за винятком, хіба, того, що її довгі низькі вікна чергувалися з продовгуватими дзеркалами, які створювали у кімнаті ефект світлості й просторості. Враження було таке, начебто сідаєш за стіл просто неба. У кутках висіли простенькі картини, одна — велика чорно-біла фотографія юнака у військовому мундирі, друга — ескіз, виконаний червоним олівцем, із зображенням двох довговолосих хлопчиків. На запитання Фламбо, чи той юний вояк, часом, не князь, лакей заперечно похитав головою і коротко пояснив, що це його молодший брат, капітан Стівен Сарадин. Тут він раптово замовк і, здавалося, втратив будь-яке бажання продовжувати розмову.

Після того як гості поснідали і випили на десерт смачної кави з лікером, їх повели оглянути сад, бібліотеку і познайомили з домоправителькою — красивою брюнеткою з величавою поставою, схожою на платонічну Мадонну. Як виявилось, вона і той старий лакей — це все, що залишилося від колишньої обслуги князя, решта ж були новобранцями, яких господар найняв у Норфолку. Її звали пані Ентоні, й вона розмовляла з легким італійським акцентом, а тому Фламбо не мав сумніву, що ім'я Ентоні було норфолкським варіантом якогось іншого латинського імені. У пана Поля, лакея, також проглядалися риси чужинця, хоча за поведженням і мовою його не можна було відрізнити від істинного англійця — останнім часом так зазвичай трапляється з вишуканою прислугою в космополітичній аристократії.

Хоча будинок був чудовий і неповторний, однак у нім відчувався смуток. Години у ньому минали повільно, немов дні. Його довгі кімнати мали достатньо вікон і завжди були

наповнені денним світлом, але воно здавалося якимось штучним. Незважаючи на усі прояви існування людини на острові — звук голосів, дзенькіт склянок, кроки слуг тощо — гості не могли позбутися відчуття, що до них звідусіль долинає меланхолійний шум ріки.

— Щось ми, здається, не туди повернули і не туди приїхали, — зауважив отець Браун, дивлячись з вікна на береги, порослі сірувато-зеленою осокою, і сріблясте плесо. — Утім хто його знає? Можна іноді зробити щось добре навіть у поганому місці.

Отець Браун, — зазвичай неговіркий, скромний, симпатичний чоловік, — упродовж останніх кількох годин, що тривали цілу вічність, підсвідомо проник у таємниці Очеретяного будинку значно глибше, ніж його друг-професіонал. Він умів зберігати дружню мовчанку, яка частенько необхідна для підтримання бесіди, і мав здатність, не промовивши і словечка, дізнатися все, про що його нові співбесідники повідали б йому, якби він їх спитав. Щоправда, лакей Поль був неговіркий від природи. У ньому відчувалася якась сувора, майже собача, відданість князеві, з котрим, якщо вірити його словам, повелися у житті дуже несправедливо. Найбільшим кривдником, як можна було зрозуміти, був брат його величності, ім'я якого старий вимовляв, старанно рухаючи кістлявими щелепами і презирливо зморщивши свій вигнутий, немов дзьоб папуги, ніс. Капітан Стівен, зі слів Поля, був невдахою, протринькав не одну сотню і тисячу грошей свого великодушного брата й змусив його полишити світське товариство і доживати свій вік у цьому будиночку. Це все, що їм розповів лакей, а він, вочевидь, був людиною надто упередженою.

Домоправителька-італійка виявилася товариськішою, але, як слушно зауважив Браун, розповідала про минуле з деякою злістю. Про князя вона говорила з якоюсь уїдливістю, хоча і не без пошани. Фламбо й отець Браун саме розглядали ескіз із зображенням двох хлопчиків у дзер-

кальній кімнаті, коли туди зненацька, наче у якійсь господарській справі, на мить забігла домоправителька. Завдяки примітній особливості тої осяйної, з блискучими панелями кімнати, кожен, хто в неї заходив, відбивався одночасно в чотирьох чи п'ятьох дзеркалах, тому отець Браун, навіть не повернувши голови, припинив розмову про княжий рід. Проте Фламбо, котрий саме нахилився, роздивляючись ескіз, голосно промовив:

— Отож, оці двоє — то брати Сарадини. В обох такий безневинний вигляд. Одразу і не скажеш, котрий з них — брат добрий, а котрий — злий.

Проте відчувши присутність дами, поспішно перевів розмову на щось інше і незабаром вийшов у сад. Але отець Браун залишився в кімнаті й продовжував роздивлятися той ескіз, намальований червоним олівцем. А пані Ентоні тим часом спинилася поруч і прискіпливо оглядала отця Брауна.

Її великі й замислені карі очі та обличчя оливкового відтінку світилися великою цікавістю, їй хотілося дізнатися, про що зараз думає гість і які висновки робить. Хтозна, може сутана і католицьке віросповідання скромного отця Брауна розбудили в ній далекі спогади про віру італійців, чи то їй здалося, що він знає більше, ніж насправді, однак раптом вона сказала йому тихо, немов спільникові:

— В одному ваш приятель має рацію. Вирізнити, хто з них добрий, а хто поганий — справді дуже важко, надзвичайно важко вибрати серед них хорошого.

— Не розумію, про що ви, — промовив отець Браун, прямуючи до виходу.

Жінка ступила крок за ним і, грізно насупивши брови та набурмосившись, як бик з опущеними рогами, просичала:

— Вони обидва — злі, жоден не кращий за іншого. З боку капітана було величезним злом брати ті гроші, а з боку князя — давати їх. Совість нечиста не лише в капітана.

На обличчі священика, який дивився в інший бік, промайнуло осяяння і з його губ нечутно злетіло слово: “Шантаж”. Але навіть цього було досить, щоб домоправителька миттю озирнулася через плече, зблідла, як полотно, і, поточившись з переляку, ледь не впала. Двері до кімнати безшумно відчинилися, і на порозі, наче привид, виріс Поль. Дзеркальні стіни відбили п'ятьох таких Полів, що з'явилися зі стількох же дверей.

— Його величність прибули, — оповістив він.

Водночас повз перше вікно, немов крізь яскраво освітлену сцену, промайнула чоловіча постать. За мить вона майнула за другим вікном, і в дзеркалах відбилися її орлиний профіль і швидкий крок. Чоловік був стрункий і жвавий, але волосся мав сиве, а обличчя — кольору потемнілої слонової кістки. Ніс римський — короткий і з горбочком, як, зазвичай, у людей з худими й довгастими щоками та підборіддям, однак їх маскували вуса з еспаньйолкою. Вуса були темнішими за бороду, і це надавало йому деякої театральності, яку ще більше підкреслював одяг, — білий циліндр, орхідея в петлиці, жовтий жилет і жовті рукавички, якими він розмахував, поплескуючи об долоні. Було чути, як він підійшов до входних дверей, як апатичний Поль відчинив їх перед ним і почув у свій бік бадьору фразу прибулого князя: “Отже, я нарешті вдома”. Поль поклонився і щось тихо відповів, їхню подальшу кількахвилинну розмову важко було розібрати. Потім лакей сказав:

— У нас все готово, чекаємо лише вашого розпорядження.

Князь Сарадин увійшов до дзеркальної кімнати і привітався, весело помахуючи своїми жовтими рукавичками. Усі знову побачили незвичайне видовище: як п'ятеро князів водночас заходять до кімнати через п'ятеро дверей.

Князь поклав білий циліндр і жовті рукавички на стіл і простягнув руку гостеві.

— Мені дуже приємно бачити вас у себе, пане Фламбо, — сказав він. — Сподіваюсь, я не ображу вас, якщо скажу, що впізнав вас лише завдяки вашій славній репутації.

— Та, що ви, князю, — відповів, посміхаючись, Фламбо. — Я не амбітний. А добрі репутації мало хто здобуває без огріхів.

Князь подивився на Фламбо пронизливим поглядом, намагаючись зрозуміти, чи у відповіді того нема чогось особистого, а тоді й сам розсміявся та, запропонувавши гостям крісла, сів поруч.

— Чудова хатина, чи не так? — промовив сухо князь. — Однак, окрім як порибалити, тут більше нічим зайнятися.

На обличчі священика, який доти не зводив із князя ясний, майже дитячий, погляд, промайнуло якесь ледь помітне враження. Він поглянув на сиві, дбайливо завиті кучері князя, на його жовтаво-блідю зовнішність і струнку, ледь франтувату поставу. В усьому його вигляді не було нічого неприродного, хіба що поводився він дещо напружено, як актор перед рампою. Найцікавішим було його обличчя — отця Брауна мучив слабенький спогад, неначе він уже десь бачив його раніше, немов то був його якийсь переодягнений старий знайомий. Раптом він згадав про дзеркала і вирішив, що те його дивне відчуття зумовлене психологічним ефектом множинності людських образів.

Тим часом князь Сарадин весело і тактовно спілкувався з гостями. Довідавшись, що Фламбо не проти спортивної риболовлі й прагне насолодитися відпусткою, він навіть сів у каное і поплив перед човном Фламбо, вказуючи найкраще рибне місце на річці. Залишивши Фламбо рибалити, князь за двадцять хвилин уже сидів з отцем Брауном у бібліотеці, поринувши у філософські інтереси священика. Здавалося, він однаково добре розумівся і на риболовлі, і на книгах, щоправда не зовсім навчального

характеру, а ще — міг розмовляти п'ятьма чи шістьма мовами, проте переважно в їх жаргонному варіанті. Як виявилось, він жив у багатьох містах і спілкувався з різними прошарками населення — у його найвеселіших історіях фігурували гральні клуби та опіумні курильні, австралійські каторжники та італійські бандити. Отець Браун знав, що князь Сарадин колись був дуже популярною особистістю, а останні роки перебував у невпинних подорожах, але він і не здогадувався, що ті подорожі були якимись дивацькими і водночас викликали безліч негативних чуток.

Завдяки великому гонору світського лева, князь створював для таких чутливих спостерігачів, як отець Браун, атмосферу вічного неспокою і загадковості. З його обличчя не сходила певна зарозумілість, у погляді проглядала первісна дикість і час від часу його переймало нервово посіпування, таке характерне для наркоманів та алкоголіків. Попри все те, він ніколи не втручався у домашні господарські справи і не претендував на це. Ними опікувалися домоправителька і старий лакей, на яких, і передусім на останньому, тримався весь будинок. Пан Поль був не звичайним лакеєм, а скоріше, дворецьким чи мажордомом, бо фактично керував усім маєтком. Обідав він окремо, але майже з таким самим розмахом, як і господар. Його побоювалася решта прислуги, а коли сам князь частенько з ним радився, він поводився дуже природно, немов був не слугою, а, щонайменше, адвокатом. Похмура домоправителька, яка, порівняно з ним, була схожа на тінь, ніби забула про свої слова і повністю підкорялася старому Полю, тож отцю Брауну не довелося більше чути її жагучого шепотіння, яким вона сповістила його про те, як молодший брат шантажував князя, свого старшого брата. Він не був певен, що зникнення капітана надто засмутило князя, але Сарадин таїв щось непевне і загадкове, тому ця історія не здавалася йому вірогідною.

Коли обидва знову зайшли у довгу залу з вікнами і дзеркалами, на плеса і вербисті береги спадав золотий вечір, а десь далеко в очеретах дуднів водяний бугай, немов ельф у дуду гнома. У священика знову виникло відчуття, що вони перебувають у якійсь сумній і зачарованій країні.

— Як прикро, що Фламбо ще нема, — пробубонів він.

— Отче, чи вірите ви у долю? — несподівано запитав його князь Сарадин.

— Ні, — відповів гість, — я вірю у Судний день.

Князь повернувся від вікна і якось дивно поглянув на священика; обличчя його невиразно тьмяніло на тлі заходу сонця.

— А що, скажіть, ви під цим розумієте? — запитав він.

— Те, що всі ми — на звороті вишивки, — алегорично відказав отець Браун. — Усі речі, що їх ми чинимо тут, очевидно, позбавлені сенсу, але вони значущі з протилежного боку. Там на достеменного злочинця чекає справжня кара. Тут же, зазвичай, карають тих, хто не винен.

Князь виказав якийсь незрозумілий звук, немов вискнула тварина, а очі на його затіненому обличчі якось дивно загорілися. У його співбесідника з'явилася нова, зовсім інша лиховісна думка: невже чудова і жвава поведінка князя Сарадина має інший сенс? Невже князь... А чи справді він при своєму розумі? Тим часом він автоматично повторяв слова "хто не винен, хто не винен...", і то набагато більше разів, ніж можна було б дозволити собі у порядному товаристві.

Тут отець Браун із запізненням відкрив для себе дещо інше. У дзеркалах навпроти він побачив, що двері до зали безшумно відчинилися, і на порозі зі звичним мервотно-блідим обличчям застиг пан Поль.

— Мабуть, мені варто вам одразу повідомити, що до причалу підійшов човен із шістьма веслярами, а за його

стерном сидить поважний джентльмен, — промовив він з гідністю сімейного адвоката:

— Човен? — здивувався князь. — І джентльмен?

Він миттю схопився на ноги.

Настала полохлива тиша, яку час від часу порушувало дудіння водяного бугая в очереті, й ніхто не встиг промовити жодного слова, як у вікнах замиготіла інша постать з іншим обличчям, так само як декілька годин тому — постать князя. Але якщо не зважати на той збіг, що в обох чоловіків були схожі орлині носи, жодних інших подібностей між ними не було. Замість нового білого циліндра князя Сарадина, на голові незнайомця був чорний капелюх застарілого або, може, чужоземного фасону, з-під якого проглядалося юне і дуже строге обличчя, гладко виголене, з майже безбарвним рішучим підборіддям, — уся його постать віддалено нагадувала молодого Наполеона. Враження підсилювало застаріле і чудернацьке вбрання, немов незнайомиць ніколи не замислювався над тим, аби змінити одяг предків. Він був одягнений у старий синій фрак, червоний жилет, схожий на військовий, та грубі білі панталони, які носили на початку епохи королеви Вікторії. Порівняно з тим безглуздим одягом, наче узятим напрокат у крамниці лахмітника, обличчя його здавалося на диво юним і неймовірно щирим.

— Дідько! — вигукнув князь, поспішно одягнув свій білий циліндр і рушив до дверей, широко відчинив їх, вирнувши у залитий призахідним сонцем сад.

Тим часом незнайомиць і його супутники вишикувалися на галявині саду, мов маленька армія на театральній сцені. Шестеро веслярів витягнули човен на берег і стали насторожі обіч нього із загрозливо піднятими веслами, наче списами. Усі були смагляві, а в декого у вухах виблискували сережки. Один з них, тримаючи в руках великий чорний футляр незвичайної форми, став попереду, поруч із юнаком з оливковим обличчям.

— Вас звуть Сарадин? — запитав юнак.

Сарадин, з неохотою, погідливо кивнув.

На відміну від сірих і неспокійних очей князя, очі незнайомця були карі й невиразні, як у того пса. Отця Брауна знову охопило хворобливе відчуття, начебто він уже десь бачив це обличчя, але він укотре згадав про безкінечні повтори облич у дзеркальній залі й знову вирішив, що то — їх ефект.

— Що за клятий кришталевий палац! — пробубонів він. — Усе в ньому бачиш безліч разів!

— Якщо ваше ім'я — князь Сарадин, — промовив юнак, — то я вам скажу своє: я — Антонеллі.

— Антонеллі, — повільно повторив князь. — Здається, я пригадую, хто ви.

— З вашого дозволу, я відрекомендуюся, — сказав молодий італієць.

Лівою рукою він поштиво злегка підняв свій старомодний циліндр, а правою так відчутно ляснув Сарадина по обличчю, що його білий циліндр покотився сходами, а одна з бірюзових ваз захиталася на підставці.

Князь виявився не з лякливих. Миттю схопив свого супротивника за горло і ледь не повалив його навznak. Але той швидко вивільнився з рук князя, демонструючи при цьому аж надто неадекватну стриманість.

— Спокійно, о'кей, — промовив він, важко дихаючи і добираючи англійські слова. — Я вас образив... Тож пропоную вам сатисфакцію... Марку, відкрий-но футляр.

Італієць із сережками у вухах, що стояв поруч нього з великим чорним футляром, заходився відкривати його. Діставши звідти дві довгі італійські рапіри з чудовими сталевими руків'ями і лезами, він устроїв їх вістрями в землю. Юний жовтолиций незнайомиць з виглядом месника дивився на шпаги, встромлені у зелений дерен перед ним, наче два могильні хрести на тлі силуетів віддалених міських веж. Вони надавали усій сцені дивного вигляду якогось

суду варварської доби. Але все це відбувалося у теперішній час. Призахідна золотавість осявала галявину саду, а водяний бугай натужно дуднів, наче пророкуючи комусь сумну долю.

— Князю Сарадин, — сказав той, хто назвався Антонеллі, — коли я був немовлям і лежав у колисці, ви вбили мого батька і викрали матір, причому, як виявляється, батькові поталанило більше. Ви вбили його не у чесному двобої, як я збираюся вбити вас. Ви з моєю лихою матір'ю запропонували, аби батько вивіз вас на якийсь пустельний перевал у Сицилії і там зіштовхнули його зі скелі, а самі сіли в його автомобіль і поїхали геть. Я міг так само вчинити з вами, але вважаю це занадто підлим. Я переслідував вас по всьому світі, проте вам завжди вдавалося вислизнути від мене. Тепер вам кінець, настав ваш Судний день... Нарешті ви у моїх руках, і я даю вам той шанс, у якому ви відмовили моему батькові. Вибирайте, котрою з оцих шпаг ви будете битися.

Князь Сарадин, спохмурнівши, на якусь мить, здавалось, завагався, але в нього у вухах так гуло від суперникового ляпасу, що він поспішно нахилився і навмання вхопив за руків'я одну зі шпаг. Зі свого боку, отець Браун кинувся до нього і спробував запобігти сутичці, проте зрозумів, що його присутність між дуелянтами, на жаль, ніяк не покращить ситуації. Сарадин, французький масон, був затятим атеїстом, тому втручання священника його лише дратувало. Що ж до суперника, то його, здавалось, ніхто не зміг би зупинити — ані священник, ані пересічний прихожанин. Той кароокій молодик з наполеонівським виглядом був гіршим за найсуворішого пуританина — він був язичником. То був природжений убивця, нащадок кам'яного періоду, який мав, мабуть, і серце з каменю.

В останній надії отець Браун кинувся до будинку, щоб скликати всіх домочадців. Однак з'ясувалося, що за розпорядженням "головнокомандувача" Поля усіх слуг відпусти-

ли на вихідний, і лише похмура пані Ентоні блукала, як примара, довгими кімнатами. І в ту мить, коли вона повернула до отця своє тьмяне обличчя, Браун розгадав одну із загадок дзеркальної хатини. Великі карі очі Антонеллі були точною копією очей пані Ентоні, що розкрило отцеві половину таємниці.

— Ваш син тут, надворі, — спішно сказав він їй, — і от-от або його, або князя буде вбито. Де пан Поль?

— Він на причалі, — відповіла жінка ледь чутно. — Він..., він... кличе на допомогу.

— Пані Ентоні, — схвильовано промовив отець Браун, — не меліть дурниці, у нас немає часу. Мій друг на човні рибалить униз за течією. Човен вашого сина охороняють його люди. Залишилося лише каное. Куди поплив у ньому пан Поль?

— Свята Маріє! Та чи я знаю? — промовила вона і знепритомніла, упавши горілиць на застелену килимками підлогу.

Отець Браун підняв її й поклав на диван, вихлюпнув на неї дзбан води і, щосили заволавши про допомогу, кинувся до причалу. Але каное було вже на середині річки, і старий Поль гнав його проти течії з неймовірною потугою, яка, здавалося, була зовсім невластива людині його віку.

— Я врятую свого пана, — кричав він, божевільно блискаючи очима. — Я встигну його врятувати!

Отцеві Брауну нічого більше не залишалося, як тільки спостерігати за маленьким каное, що долало течію посередині річки, і сподіватися, що старому пощастить розбудити містечко і вчасно повернутися з порятунком.

— Дуель — річ погана, — казав він про себе, почухуючи на потилиці шорстке запилене волосся, — але у цій дуелі все якось не так, це ж навіть не дуель, я це відчуваю нутром. Що ж це таке?

Так роздумуючи, він стояв на березі річки і дивився на сліпучу воду, що віддзеркалювала сяйво сонячного заходу. І в цей час почув з протилежного кінця острівного саду приглушений, але промовистий звук — холодне бряжання сталі. Він повернув голову в той бік.

Там, на найвіддаленішому мисі острова, на зеленій смужці дерну, за крайнім рядом троянд, обидва дуелянти схрестили шпаги. Над ними мирно золотився вечір і, хоча вони були досить далеко, можна було роздивитися деталі. Обидва скинули верхній одяг, але сивоволосий князь Сарадин, у жовтому жакеті, та авантюрист Антонеллі, у рудому жилеті й світлих штанах, здавалися у призахідному сонці ляльками, що танцювали, обертаючись за годинниковою стрілкою. Їхні шпаги виблискували від кінцівок до руків'я, наче діамантові. Жах витав над постатями двох людей, які здалеку уподібнювалися маленьким жвавим ліліпутам, осам, які намагаються вжалити одна одну.

Отець Браун чимшвидше побіг до місця дуелі. Його невеличкі ноги замиготіли, неначе спиці в колесі. Однак, добігши до галявини, він побачив, що прибіг надто пізно — і водночас трохи зарано: запізно, щоб запобігти дуелі, яка відбувалася в тіні нещадних сицилійських хлопців, що оточили дуелянтів, а зарано, бо до трагічної розв'язки ще не дійшло. Обидва дуелянти були чудовими фехтувальниками: князь бився з цинічною самовпевненістю, а сицилієць — з переконанням убивці. Навряд чи коли-небудь заповнений вщент амфітеатр бачив подібний двобій на шпагах, що видзенькували і виблискували на невеличкому острівці, загубленому між очеретяними заростями річки. Божевільний двобій рівних за силою суперників тривав так довго, що в отця Брауна, котрий категорично протестував проти такого способу вирішення справ, з'явилася слабка надія на мирну розв'язку. Натомість Поль мав би вже повернутися з поліцією. Так само, було б непогано, щоб повернувся зі своєї чудової риболовлі Фламбо, бо його фізичні параметри

дозволяли присадити тих чотирьох веслярів. Але про Фламбо, як, між іншим, і про Поля з поліцією, можна було забути. На річці не було видно ані човна, ані плота, навіть колоди, і на цьому Богом забутому острові вони були відрізані від усього світу, наче на скелі посеред Тихого океану.

Так міркуючи, отець, раптом, почув, що дзенькіт рапів перейшов у деренчання, а потім пролунав глухий удар — і князь упав, відкинувши руки, бо вістря шпаги юного сицилійця прошило йому груди. Князь похилився всім тілом убік, немов хотів, як хлопчик, пройтися колесом, але, не зміг і повалився на траву. Шпага вилетіла в нього з руки, мов метеор, і впала у прибережну воду. А сам він так сильно гупнув об землю, що зламав тілом великий рожевий куш і здійняв хмару рудуватого земляного пилу, що скидався на дим, яким зазвичай обкурювали язичницький вівтар. Сицилієць приніс криваву жертву духові свого батька.

Священик упав на коліна перед бездиханним тілом, однак, на жаль, лише для того, аби переконатися, що князь справді був мертвим. У цілковитій безнадії отець Браун намагався всіма способами повернути тіло до життя, але марно. Водночас з боку річки, нарешті, долинули голоси, і він побачив, як до причалу стрімко підійшов і пришвартувався поліцейський катер, наповнений констеблями та іншими надто поважними людьми, а разом із ними був схвилований Поль. Скромний священик звівся на ноги з виглядом розчарування.

— Чому, заради всіх святих, — про себе промовив він, — чому ж, сили небесні, він не приплив раніше?

За якихось сім хвилин увесь острівець заповнили містияни і поліцейські, які негайно арештували дуелянта-переможця, з ритуальною урочистістю нагадавши йому, що все, що він скаже, може бути використане проти нього.

— Я нічого не скажу, — люб'язно і миролюбно відповів юний месник. — Я більше ніколи нічого не скажу. Я дуже щасливий і хочу лише, щоб мене повісили.

Він замовк, і його повели геть у кайданках, і, як не дивно, він, справді, не вимовив нічого, крім єдиного слова на суді — “винен”.

Отець Браун довго дивився на те, як сад раптово заповнився людьми, як заарештували виконавця кровної помсти, як винесли небіжчика після того, коли його оглянув лікар і засвідчив смерть, — усе це йому здавалося жахливим кошмаром, і він, з переляку, не мав навіть сили поворухнутися. Він, як свідок злочину, повідомив поліцейським своє ім'я та адресу, але відхилив пропозицію поплисти з ними у човні до міста і був полишений на самотині у саду споглядати зламаний рожевий кущ і зелену галявину, на якій так миттєво розгорнулася ця таємнича трагедія. Над річкою навис вечір, з лугів здійнявся туман, декілька спізнілих птахів поспішно перелетіли на той берег.

Не маючи змоги позбутися переосмислення пережитих подій (а вони усе ще поставали, наче живі, перед його очима), отець підсвідомо, з мовчазною певністю, відчував, що не все ще зрозуміло в тім злочині. Те відчуття не давало йому спокою весь день, його не могли затьмарити навіть згадки про ефекти “дзеркального будинку”. Наче він не на власні очі бачив усе, а то була якась гра чи маскарад. Однак через загадки людей не вбивають шпагою і не вішають на шибениці...

Так міркуючи, він сидів на сходах біля причалу, коли краєм ока помітив високу щоглу з парусом, яку тихо несла до нього блискітлива течія річки. Схопившись на ноги у такому припливі почуттів, він ледь не просльозився.

— Фламбо! — закричав він і так емоційно потискав руки приятелеві, що рибалка, який саме ступив на берег і поклав на нього свої хитромудрі рибальські снасті, аж остовпів від здивування.

— Фламбо, слава Богу, то вас не вбили?

— Як це, чи мене не вбили? — відповів той у неймовірному здивуванні. — Чого б це мене мали вбити?

— Бо майже всіх решту тут повбивали, — розпачливо відповів отець Браун. — Сарадина закололи шпагою, Антонеллі мають повісити, його матір — неприємна, а я тут сам і, слово честі, не розумію, чи я ще на цьому світі, чи, може, вже в потойбічному. Але, слава Богу, де б я не був, ви тепер зі мною! — І він схопив геть розгубленого Фламбо під руку.

Повернувши стежкою від причалу, вони пішли попід низеньким карнизом бамбукової хатини і поглянули, як і першого разу, у найближче з вікон. У добре освітленій лампами кімнаті їхню увагу привернула незвичайна сцена: на стіл у дзеркальній кімнаті обід було подано ще до блискавичної появи на острові убивці Сарадина, але зараз тут преспокійно обідали пан Поль і пані Ентоні! Остання, як завжди набурмосена, сиділа наприкінці столу, а навпроти, на покутті, розсівся князів мажордом — пан Поль, він їв та пив, наче справжній пан, позираючи на даму своїми голубими очима і всією своєю худорлявою поставою виявляючи помітне вдовolenня.

Страшенно здивований, Фламбо не витримав і постукав у шибку вікна, далі — силою — навстіж розчинив його і зазирнув усередину освітленої лампами кімнати, не приховуючи обурливого виразу на обличчі.

— Гей, ви, я розумію, що ви зголодніли і вам потрібно підкріпитися, — вигукнув він, — але ж навіщо красти обід господаря, знаючи, що він лежить мертвий у саду...

— Знаєте, — спокійно відповів пан Поль, — за своє довге і не без приємностей життя я вчинив багато різних крадіжок, але цей обід — один з небагатьох винятків. Цей обід, як і весь цей сад і будинок, по праву належить мені.

В очах Фламбо промайнув здогад:

— Ви хочете сказати, — почав він, — що в заповіті князя Сарадина...

— Князь Сарадин — це я, — перебив його старий, дожовуючи солону мигдалину.

Отець Браун, що у цю мить спостерігав за птахами в саду, аж підскочив, немов ужалений, і просунув у вікно своє бліде, мов ріпа, обличчя.

— Хто ви такий? — різко перепитав він.

— Князь Поль Сарадин, — шанобливо промовив старий, піднімаючи келих шеррі, — і я п'ю за ваше здоров'я. Я проживаю в цьому будинку на старості літ, бо за характером я — людина домашня. Я скромний чоловік на ймення Поль, а мій нещасний брат, якого нещодавно вбито у саду, то Стівен. І не моя провина, що вбивці знайшли його тут. Адже це все через його неправильне життя. Брат, на відміну від мене, не був схильний до осілості.

Він занурився в мовчанку, уп'явшись у протилежну стіну над сумно похиленою головою місіс Ентоні. Обом приятелям нарешті впала в очі їхня разюча сімейна схожість з небіжчиком. Зненацька плечі старого Сарадина затремтіли і засіпалися, немов від приступу задухи, але, на диво, його лице було незворушним.

— О Боже! — за мить вигукнув Фламбо, — та він з нас кепкує!

— Ходімо, — промовив зблідлий отець Браун, — ходімо геть з цього гріховного притулку. Повертаймося до нашого чесного човника.

На довколишні очерети і ріку вже спускалася ніч, коли їх, після того, як вони відштовхнулися від острівного берега, понесло течією вниз по річці, замислених і з великими сигарами, вогники яких світилися, як запалені ліхтарі. Отець Браун вийняв сигару з рота і промовив:

— То що, тепер ви вже розгадали всю цю історію? Адже вона, здається, примітивна. Хтось мав двох ворогів. Але, будучи кмітливим, зметикував, що два вороги — краще, ніж один.

— Щось я не дуже розумію, — відповів Фламбо.

— Та все дуже просто, — сказав його приятель. — Проте ніхто в цій історії не безневинний. Обидва брати Сарадини — негідники, але старший зумів порятуватися, а молодший пішов на дно. Цей безчесний офіцер спершу випрошував гроші у брата, а потім став його шантажувати і якось цілковито заволодів його майном. Справа, звісно, була серйозна, бо Поль мав підстави хвилюватися за свою репутацію в загрузлому у світських гріхах суспільстві. За свої подвиги він міг потрапити і на шибеницю, тож Стівен буквально накинув мотузку на шию брата. Якось він розвідав правду про ту сицилійську трагедію і, ймовірно, мав докази причетності Поля до вбивства Антонеллі-старшого десь у горах. Десять років капітан смітив грошима, які йому — за мовчанку — дарував брат, але, врешті-решт, навіть багатющий статок князя почав стрімко танути.

З іншого боку, окрім брата-кровопивці, князю Сарадину не давав спокою інший тягар. Він знав, що сина Антонеллі-старшого, який був ще немовлям під час убивства батька, виховано у традиціях лютої сицилійської помсти і що він жив єдиною думкою — помститися убивці за смерть батька. Не шибеницею — Антонеллі-син, на відміну від Стівена, не мав достатніх доказів, тому обрав перевірений спосіб — двобій на шпагах. Підлітка навчали фехтуванню, і він досконало опанував це смертельне мистецтво, а коли виріс і був готовий випробувати шпагу, князь Сарадин, як писали тоді світські газети, рушив у довготривалі мандри. Насправді, він лише рятував своє життя, переїжджаючи з місця на місце, наче загнаний злочинець, а у нього “на хвості” постійно був невтомний месник. Така ситуація геть вимучила князя Сарадина. Що більше грошей він витрачав на мандри, аби уникнути зустрічі з Антонеллі, то менше їх залишалося у нього на те, щоб змушувати Стівена мовчати. Що більше грошей він віддавав Стівену, то менше залишалося в нього шансів уникнути неминучої зустрічі з моло-

дим Антонеллі. І тоді він виявив неабияку винахідливість, властиву великим людям, геніям, таким як Наполеон.

Замість того, щоб продовжувати боротьбу з обома ворогами, він несподівано здався, раптово відступив, наче борець бушидо, і суперники, мимоволі, попадали перед ним. Він відмовився від мандрів, які були втечею від Антонеллі, й, зрештою, від свого маєтку та імені, які перейняв його брат. Він переслав братові Стівену суму, достатню для придбання порядного гардеробу і переїзду на острів, а також супровідного листа, в якому писав: "Це все, що в мене залишилося. Ти мене обібрав. Я ще маю невеликий будинок у Норфолку з прислугою і винним погребом, тож, якщо хочеш, то можеш забрати у мене і це. Тому приїжджай і володарюй, а я буду скромно жити біля тебе, наче друг, чи агент, чи лакей, чи будь-хто інший..." Він чудово знав, що месник-сицилієць ніколи не бачив жодного з них, братів, наживо, хіба що на фотографіях, до того ж вони з братом були схожі, обидва мали сиві еспаньйолки. Відтак князь поголив бороду і почав чекати. Капкан спрацював. Злощасний капітан прибув у новому вбранні й урочисто вступив у будинок як князь Сарадин, але натрапив на шпагу сицилійця-месника.

У цьому хитрому плані була лише одна непередбачувана обставина і вона, тим не менше, робить честь людській природі. Такі злі натури, як Сарадин, часто помиляються, забуваючи про чесноти. Він був певен, що помста італійця буде прихованою, безжалісною і безіменною, як і належить помсті, що жертву заколюють ножом серед ночі, застрелять із засідки за кущем чи вб'ють ще якимось чином так, що вона помре, не промовивши ані слова. На превелике нещастя для князя Поля, Антонеллі по-лицарськи запропонував чесну дуель, пояснивши її мотивацію. Тоді-то я і побачив, як він, з розширеними від жаху зіницями, поспішно відчалює від берега у своєму каное. Простоволосий, у маленькому човнику, він намагався чимскоріш утекти, боячись, що Антонеллі довідається, ким він є насправді.

Але, незважаючи на хвилювання, він ще зберігав надію на вдалий розв'язок. Він чудово знав обох — і авантюриста, і фанатика. Тож міркував, найімовірніше, що перший, Стівен, буде тримати язик за зубами, намагаючись із суто акторським азартом показати, який він боець, та маючи непереборне бажання зберегти за собою затишний острівний будинок і переконання, що його суперник — відчайдух, що сподівається на удачу, а також будучи упевненим у власній майстерності у фехтуванні. Також, розсудливо міркував він, той фанатик Антонеллі не встигне щось розповісти про сімейну таємницю, бо його скоренько повісять на шибениці. Поль плавав у каное по річці доти, доки не зрозумів, що дуель закінчена. Тоді він підняв на ноги все місто, повернувся з поліцейськими, побачив, що обидва його вороги назавжди переможені й навіки відійшли з його життя, і спокійно сів пообідати, сміючись з усього.

— Сміючись з усього? — повторив Фламбо, здригнувшись. — Боже! Чи не сам сатана навів йому цю думку?

— Ні, цю думку навіяли йому ви, — відповів Браун.

— Я!? Боронь Боже! — вигукнув Фламбо. — Як так!? Що ви хочете цим сказати?

Священик вийняв з кишені візитку і підніс до тьмяніючого жару сигари: на ній ще можна було розгледіти напис зеленим чорнилом.

— Невже ви забули про це незвичайне запрошення князя? — запитав він. — І про його похвалу вашому злочинному подвигу? Вашій дотепності, з якою ви змусили одного слідчого заарештувати іншого? Він лише повторив ваш трюк — ось і все. Оточений з обох боків ворогами, він лише відступив і дав їм можливість знищити один одного.

Фламбо вирвав з рук священика візитну картку Сарадина і з люттю порвав її на дрібні клаптики.

— Годі, забудьмо про того старого скелета, — гучно промовив він, викинувши ті клаптики у темні, ледь видимі хвилі річки, — хоча, боюся, що ними може отруїтися риба.

Останній клаптик білого паперу, пописаний зеленим чорнилом, набряк і зник під водою. А навколо вже сіріло, перші світлі барви неба нагадали про світанок, а місяць за високими травами дедалі бліднів. Обидва приятелі мовчки сиділи в човні, якого тихо зносило течією.

— Отче, — раптом запитав Фламбо, — може, це все було лише сном?

Священик не відповів, тільки невизначено похитав головою. Із темряви долинули пахощі квітучого глоду і фруктових садів, сповіщаючи, що повіяв ранковий вітерець. Його порив хитнув човен, надув вітрило і погнав за звивистою течією до радісніших місцин, де живуть чесні люди.

БОЖИЙ МОЛОТ

Невелике село Богун-Бікон розляглося на такому крутому схилі, що стрімкий шпиль сільської церкви здавався вершиною суміжного пагорба. Біля її підніжжя виднілася кузня, у якій зазвичай палахкотів вогонь і подвір'я якої було усіяне молотами та обрізками заліза. Навпроти кузні, за перехрестям шляхів, згруба посипаних каменем, була єдина на всю округу корчма “Блакитний вепр”. Так трапилося, що на світанку, який видався сірим і вогким, на цьому перехресті зустрілися два брати і розговорилися, хоча один поспішав на роботу, а другий, навпаки, барився йти додому. Вельмишановний і всечесний Вілфред Богун, чоловік дуже набожний, саме прямував до церкви на утрєню, готовий до ревних молитов і медитацій. Його старший брат, полковник Норман Богун, набожним не був і сидів собі у вечірньому костюмі на лаві під “Блакитним вепром” і вихиляв, як сказав би спостережливий філософ, або останню чарку вівторка, або першу середи. Полковникові, очевидно, до того було байдуже.

Богуни належали до дуже давнього аристократичного роду, відомого ще у середні віки, а їхнє фамільне знамено під час хрестових походів побувало навіть у Палестині. Але було б великою помилкою вважати, що такі відомі династії мають визначні лицарські традиції. Традицій мало хто дотримується, найбільше — люди бідні. Аристократи живуть не традиціями, а віяннями моди. Богуни — це ті ж могоки за королеви Анни і машери¹ за королеви

¹ Могоки — молоді аристократи, що в XVIII ст. розважались, нападаючи вночі на перехожих; машери — невинуваті джигуни та донжуани.

Вікторії. Але, як багато справді давніх династій, за останні два століття вони виродилися у п'яниць та гульвіс. У вовчій обжерливості полковника мало було людинолюбного, а хронічна звичка до ранку не приходити додому свідчила про приховане хворобливе безсоння. Це був високий, з брутальним виразом обличчя чоловік, уже в літах, але з позбавленим сивини жовтавим волоссям. Якби його дуже близько посажені блакитні очі не запали так глибоко, що здавалися майже чорними, то можна було б його описати як блондина з лев'ячою гривною. Він носив довгі жовті вуса, повз які від ніздрів до низу вилиць тягнулися, як борозни, зморшки, що під час усмішки краяли обличчя. Поверх вечірнього костюма він одягнув химерне солом'яного кольору пальто, більше схоже на легкий халат, а не на зовнішній одяг, а на голові мав яскраво-зеленого капелюха з широченними крисами — очевидно, предмет східної екзотики. Він полюбляв одягатися без смаку, гордий з того, що, як гадав, йому пасує будь-який одяг.

Його молодший брат був вікарієм. Так само жовтоволосий, але в застібнутій до підборіддя сутані, завжди елегантний, свіжовиголений, з гарними манерами і дещо нервозний. Здавалося, він присвятив усе життя релігії, але були такі (зокрема коваль, який був пресвітеріанином), які казали, що він любить Бога так само, як готичну архітектуру, і що його нездоланна відданість церкві — це така ж хвороблива пристрасть, як у його брата до краси, жінок і вина, хіба що виражена в інший, інтелектуальніший спосіб. Однак цей закид навряд чи був справедливим, бо те, що в реальному житті він дотримувався благочестя, було фактом незаперечним. Насправді, цей закид був не що інше, як прикре непорозуміння, зумовлене схильністю вікарія до самотності й молитви і тим, що його часто бачили вкляклим не лише перед вів-

тарем, а й в інших, зовсім несподіваних місцях, як-то у склепах, на хорах і навіть у дзвіниці. Він саме збирався перейти через подвір'я кузні до церкви, але зупинився й насупився, побачивши брата, запалі очі якого також дивилися у напрямку церкви. Добре знаючи ставлення свого брата до церкви, вікарій не став марнувати час на гіпотези. Між ними і церквою ще виднілася кузня і, незважаючи на те, що коваль був пуританином і не належав до парафіян його церкви, Вілфред Богун не раз чув про скандали з його вродливою і примітною жіночкою. Він кинув погляд на хату коваля і в цей момент полковник, посміхаючись, підвівся на розмову.

— Доброго ранку, Вілфреде, — привітався він до брата. — Я не сплю і пильную своїх людей як справжній господар. Оце збираюся провідати коваля.

Вілфред поглянув собі під ноги і сказав:

— Коваля нема вдома. Він у Гринфорді.

— А хіба ж я не знаю, — відказав його брат, стримуючи сміх, — саме тому я і хочу завітати до нього додому.

— Нормане, — сказав вікарій, не зводячи погляду з гальки на дорозі, — а ти не боїшся грому з ясного неба?

— Що ти маєш на увазі? — запитав полковник. — Адже метеорологія — не твоє хобі, чи не так?

— Я маю на увазі, що Бог може вразити тебе блискавкою десь посеред вулиці?

— О, перепрошую, — сказав полковник. — То твоє улюблене заняття — народні повір'я? Відколи ти став фольклористом?

— Я знаю, що твоє улюблене заняття — святотатство, — гостро відповів представник релігії, бо той зачепив його за живе. — Але якщо ти не боїшся Бога, то, здається, маєш усі підстави боятися людини.

Старший брат поштиво звів брови.

— Боятися людини? — повторив він.

— Ковалю Барнса — найздоровеннішого і найсильнішого чоловіка на сорок миль довкіл, — суворо відповів вікарій. — Звичайно, ти теж не слабак і не боягуз, але він здатен перекинути тебе через огорожу.

Це подіяло, бо було чистою правдою, і борозни повз ніс і вуса полковника поглибшали. Деякий час він мовчав і зневажливо посміхався. Але швидко оговтався і за мить знову взявся за свій грубуватий гумор.

— У такому випадку, любий мій Вілфреде, — полковник блиснув з-під жовтавих вусів двома великими, наче вовчі ікла, передніми зубами, — можна вважати, що останній з Богунів учинив дуже мудро, уживши необхідних для перебування поза домом заходів безпеки.

Він зняв свого химерного зеленого капелюха і показав, що зсередини той мав сталеву підкладку. Вілфред упізнав легкий китайський чи японський шолом, відірваний від якогось трофею, що висів у їхній старій родинній вітальні.

— Я завжди беру те, що потрапляє під руку, — легко-важно пояснив старший брат, — чи капелюх, чи жіночку...

— Ковалю немає вдома, — спокійно промовив Вілфред, — і невідомо, скільки ще він пробуде у Гринфорді.

З цими словами він повернувся і пішов до церкви з похиленою головою і хрестячись, мов проганяючи злого духа. Він намагався забути братові непристойні фіглі-міглі у прохолодному сутінку своєї високої, збудованої в готичному стилі церкви. Але, за іронією долі, того ранку усі його релігійні заняття супроводжувалися всілякими конфузами. Не встиг він зайти до церкви, що, зазвичай, була порожньою в цю пору дня, як побачив укляклу постать, що поспішно підвелася і вийшла до відчинених ним дверей на денне світло. Придивившись, вікарій упізнав у ранковому прихожаніні місцевого бевзя, ковалевого племянника, який ніколи не виявляв поваги не те, що до церкви, а й ні до кого взагалі. Люди називали його Дурнуватий

Джо, і, схоже, він звик до цього. Це був смуглявий, кремезний і дещо сутулий чоловік із грубими рисами блідого обличчя, темним прямим волоссям і завжди відкритим ротом. Коли він проходив повз священнослужителя, той не міг через його дурнуватий вираз обличчя зрозуміти, що робив чи збирався робити у церкві цей парубок. Ще ніхто жодного разу не заставляв його за молитвою. Яку ж молитву він міг щойно казати? Очевидно, якусь не зовсім звичайну.

Вілфред Богун мов скам'янів на місці, спостерігаючи, як Дурнуватий Джо вийшов повз нього на світ Божий і як полковник запанібратськи з ним привітався. Останнє, що йому вистачило терпіння побачити, було те, як його старший брат кинув у відкритого рота Джо кілька монет, причому, дуже прагнучи влучити.

Та потворна алегорія глупоти і жорстокості змусила благочесного нарешті помолитися за очищення і праведні думки. Він зійшов на хори і сів на лаву під блакитного кольору вікном із зображенням ангела з ліліями, яке так любив і яке завжди навіювало йому душевний спокій. Священик почав забувати про дурня з відкритим, як у риби, ротом, про свого злого брата, що у русі нагадував розлюченого голодного лева. Холодні барви, срібні квіти і сапфірові небеса помалу виявляли заспокійливий ефект.

Тут його через годину і застав місцевий чоботар Гібс, котрий повідомив, що необхідна його присутність. Вікарій швидко звівся на ноги, бо добре розумів, що через якусь дрібницю Гібс не кине роботу, щоб піти по нього аж до церкви. Сільський чоботар, як це нерідко буває, до його пастви не належав, і тому поява цього чоловіка тут вразила вікарія ще більше, аніж візит Дурнуватого Джо. Справді, цей ранок приніс багато богословських загадок.

— Що там таке? — сухо запитав Вілфред Богун, намацуючи тремтячою рукою шапку.

Атеїст Гібс хрипко відповів таким ввічливим, майже співчутливим тоном, що вікарій аж стривожився:

— Пробачте мені, пане, але ми не знали, чи варто вам про це так відразу повідомляти... Боюсь, що трапилася дуже страшна річ, пане... Боюся, що ваш брат...

Вілфред стиснувши свої тонкі руки і в щирому розпачі вигукнув:

— Яке паскудство він зробив цього разу?

— Ні, пане, — кашлянувши, відказав чоботар, — він не зробив нічого, і я боюсь, що він взагалі нічого більше не зможе зробити... Боюсь, що його вже... Пане, краще б ви самі пішли туди.

Вікарій, услід за чоботарем, зійшов звивистими сходами до виходу, що височів над шляхом. Богун з першого погляду зрозумів, що сталася трагедія, бо міг бачити кузню, як на долоні. На її подвір'ї перебувало п'ятеро чи шестеро людей, одягнених у чорне, і серед них він помітив уніформу інспектора поліції. Також там був лікар і два священники — пресвітеріанської та римо-католицької церков. Останній щось емоційно і швидко впівголоса говорив ковалевій дружині — вродливій парафіянці з рудо-золотим волоссям, яка гірко ридала на лаві. Між тими двома групами, неподалік купи ковальських молотів, лежав ниць, розкинувши руки, як орел у леті — крила, чоловік у вечірньому вбранні. Згори Вілфред міг добре розгледіти деталі його костюма та зовнішності, навіть фамільні персні на пальцях, і, на свій жах, замість голови він побачив сплющене криваве місиво.

Відтак Вілфред поспішно збіг сходами на подвір'я. Лікар, який водночас був і їхнім сімейним лікарем, привітався з ним, але вікарієві було не до вітань. Він лише спромігся вимовити:

— Мій брат — мертвий. Що з ним сталося? Хто мені розкриє таємницю його смерті?

Серед незручної тиші пролунав голос чоботаря, — очевидно, найщирішої душі з усіх присутніх:

— Пане, це справді дуже страшний випадок, але жодної таємниці тут немає.

— Що ви хочете цим сказати? — запитав його Вілфред, обличчя якого помітно зблідло.

— Усе досить просто, — відповів Гібс. — На сорок миль довкіл є лише один чоловік, який міг нанести такий удар по голові жертви, і, до того ж, у нього було для цього більш ніж достатньо підстав.

— Це має встановити суд, — втрутився лікар, високий чоловік з чорною борідкою, і було відчутно, що він нервує. — Але я можу, як особа компетентна, підтвердити слова пана Гібса про силу того удару, яка справді була неймовірна. Щоправда, пан Гібс стверджує, що є лише одна людина в усій окрузі, здатна здійснити такої сили удар, але, гадаю, ніхто з тих людей, яких я знаю, на таке не спроможний.

На обличчі вікарія ледь помітно промайнув забобонний страх.

— Я не зовсім розумію, що тут сталося, — сказав він.

— Пане Богун, — промовив лікар низьким голосом, — я не можу підібрати порівняння. Я не можу навіть офіційно констатувати діагноз, бо череп розколото на друзки, немов шкаралупу від яйця. Уламки кістки встромилися і в тіло, і в землю, наче кулі у глиняну стіну. Таке могла вчинити лише рука велетня.

Він на мить замовк, спохмурніло дивлячись на вікарія через окуляри, а тоді додав:

— Однак у цієї справи є одна перевага: вона знімає підозру з більшості мешканців, бо удар був надзвичайної сили. Якби вас, мене чи будь-кого з мешканців нашого краю звинуватили у цьому злочині, то суд виправдав би нас так само, як хлопчика, звинуваченого у крадіжці пам'ятника адміралові Нельсону.

— І я кажу, — вперто повторив чоботар, — це могла зробити лише одна людина, яка мала на те підстави. Де зараз коваль Симеон Барнс?

— Він десь у Гринфорді, — невпевнено сказав вікарій.
— Хтозна, скоріш за все, він зараз десь у Франції, — буркнув чоботар.

— Ні там, ні там, — почувся тихий і спокійний голос людини, яка щойно підійшла до громади. — Погляньте на шлях, он він піднімається сюди.

Це сказав католицький священик — непоказного вигляду, скромної статури, з брунатним їжакуватим волоссям на великій голові й виразом незворушності на круглому обличчі. Щоправда, навіть якби він був такий прекрасний, як Аполлон, на нього ніхто б не звернув зараз уваги. Кожен уп'явся поглядом у шлях, що повертав з долини у село, яким справді наближався до них коваль Симеон, рухаючись звичними великими кроками і несучи на плечі ковальський молот. Це був незграбний височений чоловік з глибокими, темними і зловісними очима та чорнявою бородою. З ним було ще двійко людей, і всі спокійно про щось балакали. Хоча коваль ніколи не був надто веселим, зараз він, можна сказати, почувався цілком у настрої.

— Боже мій! — вигукнув чоботар-атеїст. — У нього той молот, яким він вчинив цей злочин.

— Ні, це інший, — уперше промовив слово інспектор поліції, на вигляд — метикуватий чоловік з вусами піщаного кольору. — Той молот, яким він це зробив, лежить під стіною церкви. Ми не рухали ані тіло, ані знаряддя, залишивши все, як було.

Всі оглянулися, а скромний священик перетнув подвір'я і ретельно оглянув інструмент, що там лежав. Це був чи не найменший і найлегший з купи ковальських молотів, між якими він був би зовсім малопомітним, але його залізна поверхня була закривавлена і до неї прилипли жовті волосини.

Після мовчанки, він, не відводячи погляду від молота, голосно і вже жвавіше промовив:

— Пане Гібс, ви, мабуть, помиляєтеся, — принаймні у тому, що вважаєте, ніби у цій справі немає жодної таємниці. Але як міг гігантський злочинець нанести удар такої сили невеликим молоточком. Це, воістину, справжня таємниця.

— Та облиште той молот, — збуджено гукнув Гібс. — Краще скажіть, що будемо робити з Симеоном Барнсом?

— Він тут ні до чого, — спокійно сказав священник. — Чоловік добровільно, нічого не підозрюючи, повертається додому. Я знаю обох його супутників. Це добропорядні люди з Гринфорда, які йдуть до пресвітеріанської церкви.

Він ще говорив, а із-за рогу церкви вийшов високий коваль й, ступивши на власне подвір'я, зупинився, як вкопаний, і випустив з рук молот на землю. Інспектор, обличчя якого виражало непроникну строгість, негайно підійшов до коваля.

— Я не запитуватиму вас, пане Барнс, — сказав він, — що ви знаєте про ту трагедію, яка трапилася на вашому подвір'ї. Можете не відповідати. Я сподіваюся, що не знаєте і зможете нас у цьому переконати. Але я мушу виконати свій обов'язок: іменем короля, я арештую вас за вбивство полковника Нормана Богуна.

— Ти маєш право мовчати, — сказав чоботар офіційним тоном. — Це ще мають довести. Ще навіть не доведено, що те тіло з розчавленою головою — це тіло полковника Богуна.

— Це зробити неважко, — сказав лікар, що стояв поруч вікарія. — Тут детективу не вийде. Я був приватним лікарем полковника і знаю його тіло краще, ніж він сам. У нього були гарні руки, але з особливостями: другий і третій пальці були однакової довжини. Так що не може бути жодних сумнівів, що це — тіло полковника.

Лікар знову поглянув на трупа з розтровошеною головою, що лежав під стіною. Остовпілий коваль теж не зводив з нього свого залізного погляду.

— То що, полковник Богун мертвий? — промовив він.
— Ну й дідько з ним.

— Замовкни! Не кажи нічого, — вигукнув чоботар-атеїст, аж підстрибнувши в екстазі від того, що в Англії таке прекрасне законодавство. Адже переконаний атеїст — це найбільш законослухняний громадянин.

Коваль поглянув на нього через плече з лютим виразом обличчя.

— Послухай, безбожнику, ти б не гавкав, як та лисиця, коли б світ не підтримував, таких як ти, — сказав він, — але Бог все бачить, і незабаром ти сам у цьому переконаєшся.

Вказавши правицею на труп, він запитав:

— Коли той пес здох за свої гріхи?

— Стежте за тим, що кажете, — докорив йому лікар.

— Стежте за тим, що пише Біблія, тоді я теж стежитиму за тим, що кажу. Коли його вбито?

— Я бачив його ще о шостій ранку, — несміливо промовив Вілфред Богун.

— Бог добрий, — сказав коваль. — Пане інспектор, я не маю нічого проти того, щоб ви мене заарештували. Навпаки, то ви можете бути проти мого арешту. Мені байдуже, що суд зіпсує мою репутацію, але ж вам не все одно, коли ви почнете свою кар'єру з провалу?

Солідний інспектор уперше глянув на коваля з живим інтересом, і так зробили всі присутні, окрім невисокого дивного священика, який продовжував розглядати той невеликий молот, яким було завдано смертельного удару.

— Отам, біля кузні, стоять двоє людей, — вів далі коваль з переконливою ясністю в голосі. — Це добрі майстри з Гринфорда, яких тут всі знають, і вони готові присягтися перед ким завгодно, що ми разом усю ніч до світанку і ще довгий час потому перебували в одній кімнаті, де відбувалося засідання нашого комітету відродження віри. Так що наші чесні душі врятовані. Крім того,

у самому Гринфорді ще із двадцятіро людей можуть під присягою підтвердити моє перебування там. Якби я був поганцем-язичником, я б не попереджав вас, що попереду — провалля, але я — християнин, тому я дам вам шанс і запитаю, чи ви зважите на моє алібі зараз, чи хочете почути його вже в суді?

Інспектор, що досі був безпристрасним, виявив помітну стурбованість і сказав:

— Звичайно, я не проти, якщо матиму досить переконливих доказів, щоб зняти з вас підозру вже зараз.

Коваль звичними великими кроками вийшов з подвір'я і підійшов до своїх супутників із Гринфорда, які насправді були у дружніх стосунках майже з усіма тут присутніми. Кожен сказав кілька слів на виправдання коваля, і ніхто навіть не подумав у них засумніватися. Після їхніх свідчень невинуватість Симеона стала такою ж очевидною, як і осайний шпиль церкви, що височіла над ними.

Після цього на ковалевому подвір'ї запанувала тиша, яка, однак, була промовистішою за будь-які слова. У нестримному бажанні зав'язати розмову вікарій звернувся до католицького священика:

— Чим той молот вас так сильно зацікавив, отче?

— Таки неабияк зацікавив, — відповів отець Браун, — зокрема тим, що це один із найменших молотів у кузні.

Почувши це, лікар мерщій підбіг до отця Брауна.

— Присягаюся святим Георгієм, це правда, — схвилювано вигукнув він, — хто б обрав такий невеличкий молот, коли поряд лежало з десяток молотів більших і важчих? — А тоді, вже тихішим голосом, сказав на вухо вікарію: — Тільки така людина, яка не мала сили підняти ті більші молоти. Я маю на увазі не різницю у силі та відвазі між чоловіком та жінкою, а, скоріше, у силі й здатності рук звести такий молот над головою. Спритна жінка може легким молотом, не кліпнувши, убити десятох чоловіків, але великим і важким — не зможе вбити навіть таргана.

Вілфред Богун витрішкувато дивився на лікаря, немов у гіпнотичному переляці, але отець Браун, натомість, ледь нахиливши голову, слухав лікаря уважно і з неприхованим інтересом. Лікаря це заохотило, і він продовжив ще емоційніше:

— Чому є такі недоумки, які вважають, що єдиний, хто ненавидить коханця жінки, — це її чоловік? Але ж у дев'яти випадках з десяти саме жінка найбільше ненавидить свого коханця. Погляньте на неї, — лікар зробив рух у напрямку ковалевої жінки, — хтозна, чи він їй зрадив, чи якось ще образив, але довів аж до сліз.

Рудоволоса ковалиха, сидючи на лавці, нарешті підвела голову. На її красивому обличчі ще не висохли сльози. Труп притягував її розосереджену увагу, немов магніт, і вона втупилася у нього беззмистовним поглядом.

Вельмишановний Вілфред Богун зробив такий жест, ніби відмахнувся від лікаря, не бажаючи більше його слухати, але отець Браун, струсивши попіл, що впав на його рукав з ковальської печі, звернувся до нього, як звичайно, у своїй спокійній манері:

— Ви схожі на багатьох лікарів, — сказав він. — Ваша теорія медицини, як розумію, багато в чому базується на припущеннях. Але я не можу погодитися з вашим трактуванням певних моментів фізіології людини. Я визнаю, що жінка іноді має набагато більше мотивів убити свого коханця, ніж її чоловік. І я можу погодитися, що вона завжди вхопить меншого молота, а не більшого. Але тут справа доходить до фізичної нездатності. Жодна жінка, народжена на цій землі, не могла б так понівечити голову чоловіка.

Він хвилину помовчав, а тоді додав:

— Люди чомусь не зрозуміли усієї суті справи. Той чоловік мав на голові сталевий шолом, а молот розбив його з такою легкістю, ніби він був зі скла. А тепер погляньте на ковалеву жінку: які в неї тендітні руки!

Серед громади знову запала тривала мовчанка, аж доки лікар не спромігся на безрадісну заувагу:

— Звичайно, я можу помилятися, усе можна заперечити. Але я думаю, що лише ідіот міг ухопити малий молот, коли мав чудову нагоду скористатися великим.

При цих словах тонкі й тремтячі руки Вілфреда Богун потягнулися до голови і, здавалося, вчепилися у рідке жовтаве волосся. За якусь мить вони опустилися, а їхній власник вигукнув:

— Ось, ось що я хотів почути, ви сказали саме те, що я хотів почути, — а потім менш емоційно продовжив: — Лікарю, ви сказали, що лише ідіот міг вхопити малий молот, коли мав нагоду скористатися великим?

— Так, саме це я сказав, — підтвердив лікар. — А в чому, власне, справа?

— А в тому, — відказав йому вікарій, — що це зробив не хто інший, як справжнісінький ідіот.

Присутні втупили у нього зацікавлені погляди, і він, заохочений, продовжив фальцетом:

— Я — священик, а священик не може пролити кров. Я маю на увазі, що священик не може довести чоловіка до шибениці. І я, дякуючи Богу, можу тепер зрозуміти, хто це зробив: це зробив той злочинець, якого, за законом, не можна притягнути до кримінальної відповідальності.

— То ви його так і не назвете? — поцікавився лікар.

— Його не повісять, навіть якщо я оголошу, хто він, — відповів Вілфред Богун, розпачливо, але, водночас, вдоволено посміхаючись. — Коли я вранці зайшов до церкви, то застав там божевільного, який, вочевидь, молився, — це той бідолашний Джо, що юродивий від народження. Бог його знає, про що він там молився, але він такий дивний, що, мабуть, усі його молитви просто химерні... Цілком ймовірно, що той лунатик молився перед тим, як убити людину. Востаннє я бачив його біля мого брата, який, здається, якось кепкував з нього.

— Присягаюсь Юпітером, — вигукнув лікар, — на-
решті щось прояснюється. Але як ви можете пояснити...

Вельмишановний Вілфред Богун аж тремтів, так йому
кортіло знайти ключ до правди.

— Хіба ж не бачите, не бачите, — з гарячковістю ви-
гукував він, — що це єдина гіпотеза, яка пояснює всі див-
ні речі й дає відповідь на всі загадкові запитання. Зокре-
ма, на ті дві загадки, що стосуються малого молота і
сильного удару. Коваль міг би завдати такого удару, але
навряд чи він обрав би для цього малий молот. Його жін-
ка взяла б саме малого молота, але вона не могла завдати
такого приголомшливого удару. Відтак той дурний ідіот
міг зробити і те, й інше. Адже божевільному все одно, що
вхопити... А такий удар, — ну, лікарю, невже ви не чули,
що маніяк у пароксизмі може виявити силу, удесятеро
більшу, ніж властиво нормальній людині?

Лікар глибоко вдихнув повітря і промовив:

— Присягаю всіма святими, ви вийшли на правильну
розгадку цієї справи.

Отець Браун слухав промовця і не відводив від нього
погляду, його великі сірі волячі очі затьмарювали решту
обличчя. Коли лікар замовк, отець Браун розважливо про-
мовив:

— Пане Богун, ваша версія — єдина з досі запропо-
нованих, що є дуже вірогідною і, мушу визнати, абсолют-
но незаперечною. Тому я вважаю, що вам краще відмови-
тися від неї і визнати, що це лише припущення.

І скромний священник знову відійшов від гурту і про-
довжив огляд речового доказу — малого молота.

— Той чоловік, здається, знає більше, ніж треба, —
роздратовано прошепотів лікар отцю Вілфреду. — Усі ці
папські священники — до дідька скрупульозні.

— Ні, ні, він помиляється, — втомлено мовив Вілфред
Богун. — Це зробив той лунатик, той маніяк-лунатик.

Гурт, де був лікар і два священники, відійшов на задній план, натомість головні події відбувалися у більшому гурті, очолюваному інспектором і підозрюваним, якого він збирався арештувати. Почувши їхню розмову, отець Браун спокійно підвів голову і знову задумливо опустил погляд. Коваль, тим часом, громовим голосом мовив:

— Сподіваюся, що переконав вас, пане інспекторе. Я чоловік сильний, це правда, але навіть я не міг би докинути свого молота сюди з Гринфорда. Мій молот не має крил, аби долетіти за півмилі понад хащами й полями.

Інспектор по-дружньому засміявся і відказав:

— Ні, звичайно, і я маю підстави вважати, що ви вибуваєте з кола підозрюваних, хоча, правду кажучи, це один з найдивовижніших випадків у моїй практиці. Єдине, про що я вас прошитиму, це допомогти нам знайти іншого такого велетня і силача, як ви. Присягаюсь святим Георгієм, тоді б ви стали нам у великій пригоді, бо, окрім вас, хто б його зміг утримати, якби ми його упіймали. Чи нема у вас на прикметі такої особи?

— Як на мене, це справа не чоловічих рук, — сказав зблідлий коваль. Помітивши, що інспектор перевів перелякані очі на ковалиху, яка сумно сиділа на лаві, коваль поклав своє ручисько на її плече і докінчив:

— Ні, і жінка тут ні при чому.

— Ви про що, — напівжартома поцікавився інспектор. — Адже корови не здатні тримати молота, чи не так?

— Я гадаю, що взагалі жодне створіння з плоті й крові той молот не піднімало, — відказав коваль з напруженням у голосі, — а щодо трупа, то я схильний припускати, що той чоловік помер сам унаслідок нещасного випадку.

Вілфред раптом підскочив до коваля і вп'явся у того палаючими очима. А чоботар тим часом з різкою інтонацією в голосі запитав:

— То ти, Барнсе, хочеш сказати, що молот сам здійнявся у повітря та оглушив жертву?

— Ви, джентльмени, можете кпити з мене скільки завгодно, — вигукнув Симеон Барнс, — але священники нам щонеділі розказують, як Господь у тиші храму покарав Сенахерива¹. Я вірю, що Господь, який невидимо перебуває в кожній оселі, захистив честь мого дому й полишив під порогом бездиханне тіло нападника. Я вірю, що сила того смертельного удару була така потужна, що земля здригнулася, як під час землетрусу, не інакше.

Вілфред, голос якого дивно змінився, сказав:

— А я попереджав Нормана, щоб остерігався грому і кари небесної!

— Ну, знаєте, той підозрюваний — поза межами моїх повноважень, — промовив інспектор, ледь посміхнувшись.

— Так, але ви — у межах його повноважень, тож майте це на увазі, — відповів коваль і, повернувшись до того широченною спиною, зайшов у свій дім.

Отець Браун відвів схвильованого Вілфреда убік і дружельно завів з ним розмову.

— Ходімо з цього жахливого місця, містере Богун. Чи не міг би я оглянути вашу церкву зсередини, бо, кажуть, що вона одна з найдревніших у всій Англії. Нам, священникам, старі англійські церкви зовсім не байдужі, як самі розумієте, — жартівливо сказав він.

У відповідь Вілфред Богун не посміхнувся, бо почуттям гумору особливо не вирізнявся. Але з готовністю кивнув, волюючи описувати принади готичної архітектури людині значно симпатичнішій, аніж пресвітеріанин-коваль чи атеїст-чоботар.

— Звичайно, з радістю, — сказав вікарій, — можемо зайти з цього боку. І він повів отця Брауна сходами до бічного входу. Йдучи за вікарієм, отець Браун саме поставив ногу на сходинку і в цей момент відчув, як хтось по-

¹ Сенахерив — асирійський цар, що пішов війною на юдеїв за царя Єзекиї, але Господь покарав його (*Прим. пер.*).

клав руку на його плече. Повернувшись, він опинився віч-на-віч з худорлявим і смаглявим лікарем, обличчя котрого не полишала якась підозра.

— Пане, — хрипко сказав лікар, — вам, схоже, відомі якісь деталі у цій чорній справі. Чи міг би я попросити вас не дуже їх розбалакувати?

— Бачите, лікарю, — відповів священик, приємно посміхаючись, — є одна чудова причина, чому священикові варто мовчати про речі, у правдивості яких він не певен, — це його обов'язок: мовчати навіть про ті речі, у правдивості яких він не сумнівається. Проте коли ви думаєте, що я від вас чи будь-кого іншого нишком утаїв щось важливе, то докладу всіх зусиль, аби виправити стан речей. Скажімо, я можу зробити вам два дуже прозорі натяки.

— І які ж вони, пане, — спитав насуплений лікар.

— Перший, — сказав отець Браун спокійно, — стосується вашої царини, зокрема фізики, природознавчої науки. Коваль помиляється, але не в тому, що приписує той удар молота силам природи, а в тому, що сприймає його як чудо, кару Божу. Лікарю, тут нема жодного чуда, якщо тільки не вважати саму людину карою Божою, бо серце її сповнене дивацтвом, лукавством і безнадією. Сила, з якою було розплющено той череп, науковцям добре відома як прояв одного із законів природи, який аж надто часто обговорюється останнім часом.

Лікар, який не зводив з нього гострого, похмурого погляду, лише сказав:

— А який другий натяк?

— Другий натяк ось який, — мовив священик. — Пригадуєте, як коваль, хоча він людина, що вірить у дива, скептично, як до народної казки, поставився до вигадки, немов у молотка вирости крила і він полетів півмилі через поля?

— Авжеж, — сказав лікар, — я це пригадую.

— Ну, тоді, — додав отець Браун, широко посміхнувшись, — ця народна казка — найближча до правди, при-

наймні з усього того, що нині було сказано про цей випадок. Він повернувся і став підійматися сходами до вікарія.

Вельмишановний Вілфред чекав на нього, блідий і нетерплячий, ніби кожна хвилина затримки дратувала його. Він повів гостя прямо до свого улюбленого місця в церкві — на хорах під різьбленим дахом, — що освітлювалося прекрасним вікном з ангелом. Скромний римо-католицький священник усе оглянув і оцінив, як слід, весь час підтримуючи розмову тихим низьким голосом. Виявивши під час того огляду, що звідти є бічний вихід з виткими сходами, якими Вілфред спускався, поспішаючи до місця трагедії, отець Браун раптом з мавпячою жвавистю побіг сходами не вниз, а догори, до майданчика, що виступав високо над подвір'ям, і незабаром з нього долинув його чіткий голос.

— Пане Богун, ходіть-но сюди, — покликав він вікарія, — свіже повітря вам не зашкодить.

Богун піднявся до нього і вийшов на зовнішній кам'яний балкон, звідки відкривався чудовий вигляд безмежної рівнини, серед якої — пагорб та їхнє село, ліси до багряного виднокола з подекуди вкрапленими поселеннями і пасовищами. Далеко під ними виднілися охайне і чотирикутне подвір'я коваля, інспектор, який щось довго записував, і труп, немов розчавлена муха.

— Чисто як на карті, правда ж? — сказав отець Браун.

— Так, справді, — відказав серйозним тоном Богун і кивнув головою.

І під ними, і над ними простягалися прямовисні контури готичного собору, такі стрімкі й різкі, що мимохідь навіювали страхітливу думку про стрибок-самогубство. Збудована з титанічною енергією, ця середньовічна архітектурна споруда, з якого боку її не розглядай, схожа на могутнього розлюченого жеребця, що без упину намагається мчати ввись. Церква була висічена з якогось старого безмовного каменю, що взявся мохом та грибком; на ній

виднілися пташині гнізда. Якщо подивитися на будівлю знизу, то вона, мов водограй, ринула до небес, до зір, але якщо подивитися на неї зверху вниз, то враження водограю щезало і все скидалося на мутний водоспад, що розтікався рівчаками у безвість. Обидва священики на балконі бачили саме цей непривабливий вигляд готичної архітектури: її страхітливі ракурси і диспропорції, карколомні перспективи, великі конструкції здавалися їм малими і, навпаки, малі — великими. Це була справжнісінька кам'яна химера між землею і небом. Деталі кам'яних конструкцій, такі велетенські зблизька, на тлі далеких полів і дворів здавалися карликовими. Вирізьблений птах чи звір на розі скидався на дракона у леті над пасовищами і селами унизу. Навіть у повітрі відчувалася якась небезпека, мов невидимі духи-велетні витали довкола і створювали атмосферні круговерті, які ось-ось втягнуть у себе спостерігачів. Уся ця давня церква, висока і багато оздоблена, як собор, справляла гнітюче враження дощової хмари над залитим сонцем селом.

— Таке враження, що на такій висоті небезпечно навіть молитися, — сказав отець Браун. — Висоти створено, щоб на них дивитися, а не з них споглядати.

— Ви маєте на увазі можливість падіння з балкона? — запитав Вілфред.

— Так, і насамперед — падіння духовне, яке можливе навіть за відсутності тілесного.

— Боюсь, що я вас не зовсім розумію, — невизначено мовив Богун.

— Погляньте-но, он коваль, — продовжував спокійно отець Браун, — він ніби й чоловік добрий, але християнин поганий: він брутальний, деспотичний і злопам'ятний. Зразу видно, що його предки-шотландці молилися на пагорбах і скелях, тому в них виробилася звичка зазвичай дивитися на світ згори, а не навпаки — знизу в небеса.

Покірливість — матір гігантів: з долини все здається великим, а з вершини — дрібним.

— Але ж то зробив не він, чи не так? — тремтячим голосом запитав Богун.

— Ні, не він, — зі щемом відповів Браун, — і ми це добре знаємо.

Після миті мовчання він продовжив, задумливо дивлячись ясно-сірими очима на далекі поля:

— Колись я знав одну людину, яка спершу молилася разом з усіма перед вітварем, але згодом почала віддавати перевагу самотнім місцям десь на підвищеннях — балконах, нішах на дахах дзвіниць або на шпилях церков. І одного разу, коли він перебував у такому запаморочливому місці й увесь світ, здавалося, обертався у нього під ногами, щось зрушилося у його психіці — він раптом уявив себе Богом. Тоді сталося так, що він — на загал, людина добра — вчинив дуже тяжкий злочин.

Вілфред зблід і змінився на обличчі, його кістляві руки вкрила синюшність, бо він до болю стиснув кам'яний парпет балкона.

— Він почав уявляти, що йому надано право судити цей світ і карати грішника. Очевидно, що йому б ніколи не прийшли до голови такі думки, якби він уклінно молився перед вітварем разом з усіма. Але він дивився на людей, як на мурашок. І коли він побачив під балконом гордовиту постать одинака в яскраво-зеленому капелюсі, щось підказало йому вбити ту отруйну комаху.

Із-за рогу дзвіниці пролунали голоси круків, і отець Браун на мить замовк, але одразу ж продовжив:

— Його спонукала до злочину ще й та обставина, що він міг зручно скористатися одним з найдавніших законів природи. Я маю на увазі силу тяжіння, те невловиме прискорення, з яким усі земні істоти падають у материнське лоно, якщо впустити їх з висоти. Он, погляньте, тепер під нами гордовито походить інспектор. Якби я скинув ка-

мінчика із висоти цього парапету, то на мить удару він би набрав швидкості кулі. А якби я звідси скинув молота — навіть маленького...

Вілфред Богун вже перекинув одну ногу через парпет, але отець Браун вчасно вхопив його за комір.

— Це не вихід, — лагідно сказав він, — звідси дорога — тільки до пекла.

Богун відкинувся до стіни з витріщеними від переляку очима.

— Звідки ви все це знаєте? — вигукнув він. — Чи, може, ви — сам диявол?

— Я людина, — спохмурнівши, відповів отець Браун, — а людина, як звісно, носить усіх дияволів у серці. А тепер послухайте мене, — сказав він після нетривалої паузи. — Мені відомо, що саме ви зробили, — принаймні мені неважко здогадатися про більшу частину вашого вчинку. Коли ви покинули брата, то були так — і небезпідставно — розлючені, що автоматично вхопили з-під ніг малого молота з наміром убити його за непристойні висловлювання. Дещо заспокоївшись, ви запхали молот за свою тісно застібнуту сутану і зайшли до церкви. Ви молилися ревно і неодноразово: під вікном з ангелом, на балконі, на майданчику під дахом, звідки екзотичний капелюх полковника здався вам спиною саранчі, що лазить довкола. Тоді-то, мов грім з ясного неба, упущений вами з рук молот полетів на його голову.

Вілфред притулив до скроні ослаблену руку і тихо запитав:

— А як ви дізналися, що його капелюх нагадав мені велику зелену комаху?

— Та це було неважко. Рішення підказав здоровий глузд, — відповів Браун, намагаючись посміхнутися. — Але я хочу вам ще щось сказати. Я про це знаю, але навіщо це знати іншим? Зараз усе залежить тільки від вас, бо відтепер я утримуватимуся від будь-яких дій і мовчатиму, як

під печаттю сповіді. Не питайте, чому я це роблю, бо причин багато, а вас стосується лише одна: я полишаю на вас подальший хід справи, бо ви ще не повністю зіпсована людина, не безсовісний убивця. Ви, маючи таку можливість, не переклали всю вину на коваля або на його жінку. Щоправда, ви спробували звинуватити в усьому бідолашного недоумка, але ви знали, що він — особа непідступна. Мій обов'язок як священика — добачати прояви совісті й не допускати, щоб згас останній проблиск надії на те, що вбивця покається і навернеться до праведного життя. Тож ходімо вниз, у село. Я сказав своє останнє слово: ви вільні, як вітер, наша розмова хай залишиться між нами.

Вони зішли гвинтовими сходами у цілковитій мовчанці й вийшли на осоння біля ковалевої оселі. Вілфред Богун старанно відсунув дерев'яний засув хвіртки, зайшов на подвір'я і, підійшовши до інспектора, сказав:

— Я вирішив здатися правосуддю, бо це я убив свого брата.

ОКО АПОЛЛОНА

Іскристий серпанок, що буває лише на Темзі, щільний і прозорий водночас, прояснювався і виблискував усе більше в міру того, як сонце підіймалося над Вестмінстером. Вестмінстерським мостом йшло двоє людей. Один із них був високим, інший — низеньким, і ми, підкоряючись примхам уяви, могли б порівняти їх із гордовитою вежею парламенту та смиренным, зсутуленим абатством, тим паче що низькорослий був у сутані. За документами високого звали М. Еркюль Фламбо, був він приватним детективом і прямував у свою нову контору, розташовану в новому багатоквартирному будинку навпроти абатства; маленький же за документами іменувався превелебним Дж. Брауном, приписаним до церкви святого Франциска Ксаверія у Камберуелі; причастивши вмираючого, він заїхав дорогою, аби поглянути на нову контору свого приятеля.

Будинок, у якому розташовувалася контора, був високим, наче американський хмарочос, і по-американськи нашпигованим ліфтами й телефонами. Його щойно добудували, тож зайняті були лише три приміщення — над Фламбо, під Фламбо і його власне; два верхніх і три нижніх поверхи ще пустували. Однак увагу того, хто вперше дивився на нещодавно зведену вежу, привертало зовсім не це. Поміж ще не до кінця прибраного риштування на стіні, просто над вікнами Фламбо, виднілося величезне,

величиною на два чи навіть три вікна, позолочене око, облямоване золотистими променями.

— Що це, на Бога, таке? — запитав отець Браун і зупинився.

— А, це нова релігія! — засміявся Фламбо. — На кшталт тих, що відпускають нам гріхи, кажучи, що ми безгрішні. Щось на зразок “Християнської науки”, я так гадаю. Якийсь Калон (це він себе так називає, хоч таких прізвищ і не буває) винаймає помешкання наді мною. Я маю за сусідів двох друкарок унизу і цього жвавого пустомола нагорі. Він іменує себе новим жерцем Аполлона і поклоняється сонцю.

— Йому видніше... — зауважив отець Браун. — Сонце було найжорстокішим з усіх божеств. А що має значити це страхітливе око?

— Наскільки я розумію, у цьому суть їхньої доктрини, — відповів Фламбо, — по-справжньому сильні духом здатні витримати що завгодно. Їхні символи — сонце і величезне око. Вони стверджують, що цілком здорова людина може прямо дивитися навіть на сонце.

— Цілком здоровій людині, — зауважив отець Браун, — таке й на думку не спаде.

— Ну, це те, що я знаю про їхню релігію, — безтурботно продовжував Фламбо. — Ну і звісно ж, вони вважають, що їхня віра лікує всі тілесні хвороби.

— А чи лікує вона головну духовну хворобу? — серйозно і схвильовано запитав отець Браун.

— Це ж ще яку? — з усмішкою поцікавився Фламбо.

— Самовпевненість, — відповів священик.

Тиха маленька контора більше приваблювала Фламбо, ніж яскраве святилище нагорі. Він був справжнім уродженцем півдня і не міг уявити себе ніким іншим, окрім як католиком чи атеїстом; до нових релігій був

байдужим, а до модних чи маргінальних — жодних симпатій не мав. Натомість він мав симпатії до людей, особливо до вродливих, а панянки, що оселилися внизу, були до того ж ще й своєрідними. Отож, поверхом нижче мешкали дві сестри, обидві худі й темноволосі, одна з них до того ж — висока і неймовірно красива. Профіль у неї був чіткий, орлиний; таких, як вона, завжди згадуєш у профіль, яким вони, немов відточеним клинком, торують собі шлях крізь життя. Її очі сяяли радше сталевим, аніж діамантовим, блиском і трималася вона прямо, так прямо, що, незважаючи на худорлявість, виглядала витонченою. Молодша сестра, вкорочена тінь старшої, видавалася тьмянішою, блідішою і непомітнішою. Обидві вдягали строгі чорні сукні з чоловічими манжетами та комірцями. У лондонських конторах є тисячі таких різкувато енергійних жінок; але цих двох дівчат вирізняло не зовнішнє, відоме всім, а справжнє їхнє становище.

Поліна Стейсі, старша сестра, успадкувала герб і добрячу половину графства з купою грошей на додачу. Вона зростала у замках і садах до того, як у холодному запалі (притаманному сучасним жінкам) відмовилася від усього цього задля, як їй видалося, змістовнішого життя. Вона, однак, не погребувала грошима — такий вчинок, гідний ченців і романтиків, суперечив її прагматичній натурі. Вона вирішила, що гроші стануть їй у пригоді для того, щоб служити суспільству. На частину з них вона відкрила друкарське бюро, а решту розподілила між різноманітними лігами і комітетами, що борються за право жінок займатися такою роботою. Ніхто достеменно не знав, наскільки повно молодша сестра, Джоан, поділяє цей дещо діловитий ідеалізм. Однак у будь-якому випадку вона підтримувала свою сестру і начальницю з соба-

чою відданістю, більш приємною, аніж твердість і прямолінійність Поліни, що межували з трагізмом. Однак старша сестра трагедій не знала і, вочевидь, заперечувала сам факт їхнього існування.

Коли Фламбо вперше зустрів Поліну Стейсі, ідучи до свого офісу, то невгамовна стрімкість і холодний запал дівчини сильно потішили його. Біля входу в хол він саме чекав хлопця-ліфтера, який розвозив мешканців та відвідувачів по поверхах. Але дівчина з пронизливим поглядом чекати не збиралася. Вона різко заявила, що сама розуміється на ліфтах і не бажає залежати від якихось хлопчиків, як і загалом від чоловіків. Хоч вона мешкала лише на третьому поверсі, однак за лічені секунди підйому встигла детально викласти Фламбо свої погляди на тему того, що сучасна прагматична жінка має бути на "ти" із сучасною прагматичною технікою. Її чорні очі пломеніли шляхетною зневагою до тих, хто не цінує науковий прогрес і тужить за романтикою минулого. Кожен, сказала вона, повинен уміти упоратися з будь-якою машиною так, як вона дає собі раду з ліфтом. Вона ледь не спалахнула, коли Фламбо відчинив перед нею дверцята, а він піднявся до себе, з усміхом згадуючи цей спалах самостійності.

Справді, характер у неї був палкий, владний, дратівливий, а худі тонкі руки рухалися так різко, наче вона намагалася все зруйнувати.

Якось Фламбо, якому потрібно було щось надрукувати, зайшов до неї й побачив, як вона жбурнула на підлогу сестрині окуляри і розстрошила їх ногою. При цьому вона таврувала "дурну медицину" та слабких жалюгідних людей, які до неї вдаються. Вона вигукувала, щоб сестра і не думала більше тягати додому усіляку погань, і запитувала, чи не придбати їй перуку або дерев'яну ногу чи

скляне око; її ж власні очі при цьому яскріли скляним блиском.

Уражений такою нетерпимістю, Фламбо не втримався і з притаманною усім французам розсудливістю поцікавився в панни Поліни Стейсі, чому окуляри — ознака слабкості, якщо ліфт — ознака сили. Якщо наука вправі допомагати нам в одному випадку, то чому б їй не допомогти в іншому?

— Що тут спільного! — гордовито відповіла Поліна. — Так, пане Фламбо, акумулятори, машини та інші речі такого ж характеру — ознака сили. З допомогою різних двигунів ми можемо долати великі відстані й кидати виклик часу. Усі люди — і ми, жінки, також — опановують її. Це піднесено, це прекрасно, це справжня наука. А всілякі підпірки і припарки — ознака малодушності! Лікарі підсувають нам милиці, наче ми народилися каліками або рабами. Я не рабиня, пане Фламбо. Люди вважають, що все це потрібно, тому що їх навчають страху, а не сміливості й силі. Дурні няньки не дозволяють дітям дивитися на сонце, а потім ніхто й не може вільно дивитися на нього. Я дивлюся на інші зірки, буду дивитися і на цю. Сонце мені не володар, хочу — і дивлюся!

— Ваші очі засліплюють сонце, — сказав Фламбо, вклоняючись із чужоземною гречністю. Йому подобалося говорити компліменти цій дивній колючій красуні почасти тому, що вона при цьому трохи губилася. Але, піднімаючись на свій поверх, він глибоко зітхнув і подумав: “Отож і вона потрапила до лап цього знахаря із золотим оком...” І хоча він мало знав про нову релігію та майже не цікавився нею, про те, що її адепти дивляться на сонце, він усе ж чув.

Незабаром він помітив, що духовні зв’язки між верхньою і нижньою конторою стають дедалі міцнішими.

Той, хто іменував себе Калоном, був справді величним, як і належить жерцеві сонячного бога. Він був не набагато нижчим від Фламбо, однак значно вродливішим. Із золотистою бородою, блакитними очима та відкинутою назад левиною гривою він вражає скдався на біляву бестію, оспівану Ніцше¹, але тваринну його красу пом'якшували та возвеличували потужний розум і сила духу. Він скдався на саксонського короля, але такого, який прославився святістю. Цьому не заважала ділова, буденна обстановка — контора в багатоповерховому будинку на Вікторія-стрит, охайний і нудний клерк у приймальні, мідна табличка, позолочене око, що нагадувало рекламу окуліста. Його тіло і душа сяяли крізь вульгарність владною, натхненною силою. У його присутності кожен відчував, що перед ним — не шахрай, а мудрець. Навіть у звичайному діловому костюмі, який носив упродовж дня, Калон виглядав незвичайним і величним. Коли ж він славословив сонце у білих шатах із золотим обручем на голові, то був настільки прекрасний, що натовп, який збирався, аби подивитися на нього, раптово замовкав.

Кожного дня новий сонцепоклонник тричі виходив на невеликий балкон і перед усім Вестмінстером молився своєму блискучому володареві — на світанку, ополудні й на заході. Годинники ще не пробили дванадцять разів на вежі парламенту, а дзвони ще не віддзвонили, коли отець Браун сам, без Фламбо, вперше побачив білого жерця, що поклонявся Аполлону.

¹ Білява бестія (нім. die blonde Bestie) — зі статті німецького філософа Фрідріха Ніцше "До питання про походження моралі". У переносному значенні мається на увазі гарячий послідовник (німець) теорії расової та національної зверхності, що ґрунтується на вульгарному трактуванні ідей Ф. Ніцше.

Фламбо бачив це не вперше, тож зник у високому будинку, не озирнувшись, чи йде за ним священик; а той — з професійного інтересу до обрядів або ж із особистої, надзвичайної цікавості до шарлатанства — задивився на балкон сонцепоклонника так, як задивився б на ляльковий театр. Пророк, що іменував себе Калонем, стояв у сліпучо-білих шатах, звівши догори руки, і його напручуд владний голос, яким він читав літанію, заповнював метушливу, діловиту вулицю. Очевидно, це була середина молитви; його очі дивилися на розжарену зірку. Навряд чи сонячний жрець бачив що-небудь чи кого-небудь унизу, і у будь-якому випадку він не помітив маленького круглолицього священика, який, кліпаючи, дивився на нього із натовпу. Напевно, це була найбільш різюча відмінність між цими двома такими несхожими людьми: отець Браун кліпав завжди, на що б не дивився; служитель Аполлона дивився, не кліпаючи, на полуденне сонце.

— О, сонце! — виголошував пророк. — Зірко, найбільша з усіх зірок! О, джерело, що безупинно струменіє у таємничу невідомість, що зветься простором! Ти, що породило усіляку білизну — біле полум'я, білу квітку, білий гребінь хвилі! Батько, чия невинність у стократ перевищує невинність найневинніших і найбезтурботніших дітей, первозданна чистота, у чиему спокої...

Щось страшенно затріщало, немов вибухнула ракета, і одразу ж пролунали пронизливі крики. П'ятеро людей кинулися до будинку, троє з них вибігли звідти і, зіштовхнувшись, оглушили один одного гучними плутаними тирадами. Над вулицею нависло невимовне жахіття, моторошна звістка, особливо страшна від того, що ніхто не знав, що насправді трапилося. Усі бігали і кричали, і лише двоє чоловіків залишалися нерухомими в

цій метушні: нагорі — прекрасний жрець Аполлона, унизу — непримітний служитель Христа.

Нарешті у дверях з'явився Фламбо, могутній велетень, що випромінював титанічну енергію, і невелика юрба припинила. Голосно, як сирена у тумані, він наказав комусь (чи то пак, кому завгодно) бігти за лікарем і знову зник у темному, заповненому людьми проході, а його приятель, отець Браун, непомітно прослизнув за ним. Коли вони просувалися крізь натовп, то він усе ще чув глибокий пронизливий голос священнослужителя, що звертався до радісного бога, покровителя квітів і струмків.

Діставшись до місця трагедії, священник побачив, що Фламбо і ще чоловік шість стоять біля огороженого майданчика, в якій зазвичай переміщався ліфт. Але його там не було. Там була та, яка послуговувалася ліфтом.

Фламбо останні чотири хвилини дивився вниз на розтрощену голову і закривавлене тіло красуні, що не визнавала трагедій. Він був переконаний, що це Поліна Стейсі, й хоча послав по лікаря, не мав жодного сумніву, що вона мертва.

Йому ніяк не вдавалося пригадати, подобалася вона йому чи, навпаки, не подобалася; скоріше за все вона і приваблювала його, і дратувала. Але вона була для нього особистістю; нестерпно зворушливі спогади про її образ і звички пронизали його серце невидимими кинджалами втрати. Він згадав її ніжне обличчя і впевнену мову, і в тому спогаді була вражаюча чіткість, у якій кристалізується вся гіркота смерті. За одну мить, мов грім з ясного неба, неначе блискавка з висоти, прекрасна, горда жінка кинулася у шахту ліфта і розбилася. Що це — самогубство? Вона занадто палко любила життя, це було немож-

ливо. Убивство? Однак хто ж міг хбити у цьому напівпорожньому будинку? Хрипко і плутано він заходився розпитувати, де ж цей Калон, і раптом усвідомив, що слова його не грізні, а жалібні. Тихий, рівний, глибокий голос відповів йому, що Калон уже чверть години славить сонце у себе на балконі. Коли Фламбо почув цей голос і відчув на своєму плечі руку отця Брауна, він повернув до свого супутника потьмяніле обличчя і різко запитав:

— Якщо за увесь цей час він тут не з'являвся, то хто ж це зробив?

— Ходімо нагору, — сказав отець Браун. — Може, там довідаємося. У нас є півгодини, перш ніж прибуде поліція.

Доручивши лікарям тіло вбитої спадкоємиці, Фламбо кинувся сходами в її контору, проте нікого там не застав і побіг назад до себе. Коли він повернувся, то був дуже блідий.

— Її сестра, — промовив він зі зловісною значущістю, — пішла погуляти.

Отець Браун кивнув.

— Або вона піднялася в кабінет до цього "сонячного" чоловіка, — припустив він. — Я, будучи на вашому місці, спершу перевірів би це, а вже потім ми все обговоримо тут, у вашій конторі. Ні! — схаменувся він, немовби щось пригадавши. — Коли ж я нарешті порозумнішаю? Звісно ж, там, у них.

Фламбо нічого не зрозумів, але покійно супроводив невеличкого священика вниз до порожньої контори Стейсі. Загадковий пастир сів у червоне шкіряне крісло біля самого входу, звідки видно було і сходи, і всі три сходові майданчики, і заходився чекати. Незабаром сходами спустилися троє, всі — різні й всі однаково важли-

ві. Першою йшла Джоан, сестра покійної; отже, вона і справді була нагорі, у тимчасовому святилищі сонця. Другим йшов сонячний жрець, який завершив славо-слів'я і спускався порожніми східцями у всій своїй красі; білим убранням, бородою і розчесаною на два боки гривою він нагадував Христа, що виходить від Понтія Пілата, з картини Доре. Третім йшов похмурий спантеличений Фламбо.

Джоан Стейсі — смаглява, зі стурбованим обличчям та передчасною сивиною у волоссі, попрямувала до свого столу і діловито переклала на ньому стос паперу. Цей її рух неначе повернув усім розсудливість. Якщо панна Джоан і була вбивцею, то холоднокровність їй не зрадила. Отець Браун поглянув на неї з дивною легкою посмішкою й, не відводячи очей, звернувся до Калона.

— Пане пророку, — сказав він, мабуть, Калону, — я волів, аби ви детальніше розповіли мені про своє вчення.

— Я зроблю це з превеликою гордістю, — відповів Калон, схиляючи увінчану голову. — Але я не зовсім вас розумію...

— Справа ось у чому, — простодушно і сором'язливо почав священик. — Нас учать: якщо хтось нехтує моральними принципами, то певною мірою у цьому є його власна вина. Але все ж ми менш суворо ставимося до тих, чий розум введений в оману софізмами. Чи вважаєте ви, що вбивство — гріх?

— Це звинувачення? — дуже спокійно перепитав Калон.

— Ні, — лагідно відповів Браун, — це захист.

Усі здивовано мовчали. Жрець Аполлона підвівся — повільно, як саме сонце. Він заповнив кімнату світлом і силою, здавалося, що точнісінько так само він міг би за-

повнити собою й Солсбері-Плейн¹. Усю кімнату прикрасили білі складки його одягу, рука величаво простяглася вдалину, і маленька чорна постать священика у старій вицвілій сутані виглядала безглуздо і недоречно, наче чорна кругла пляма на білому мармурі Давньої Елади.

— Нарешті ми зустрілися, Каяфо², — сказав пророк. — Крім вашої церкви і моєї, на світі немає нічого. Я поклоняюся сонцю, ви — мороку. Ви служите вмираючому, я — живому богу. Ви підозрюєте мене, вистежуєте, як і велить вам ваша віра. Усі ви — шукачі й нишпорки, злі шпигуни, які прагнуть тортурами або підлістю вирвати у нас покаяння. Ви звинувачуєте людину в злочинності, я ж звинувачую її у невинності. Ви закидаєте їй гріх, я — чесноту.

І ще одне скажу я вам, читачу диявольських книг, перш ніж спростувати ваші безпідставні мерзенні домісли. Вам ані найменшою мірою не збагнути, наскільки байдужий мені ваш вирок. Те, що ви називаєте бідою і стратою, для мене не більше, аніж чудовисько з дитячої казки для дорослої людини. Ви сказали, що пропонуєте

¹ Солсбері-Плейн — одне з найбільш відомих крейдяних плато в південній Англії у графстві Вілтшир площею у 780 км². Тут розташований Стоунхендж та багато інших давніх пам'яток-мегалітів. Нині тут створено одну з головних тренувальних баз британської армії.

² Каяфа — юдейський первосвященик з 18 до 36 року, відомий своєю участю в суді над Ісусом Христом. Його призначив на цю посаду Валерій Грат, попередник Понтія Пілата. Він був зятем первосвященика Анни і слухняним знаряддям у руках свого тестя. На думку істориків, саме Анна через свого зятя прийняв рішення про страту Ісуса як бунтаря, якими була наповнена в той час Іудея, та як одного з тих борців проти влади римлян, які передбачали прихід Месії та оновлення світу. Згадується в Євангеліях та Діяннях Апостолів.

мені захист. Мені настільки байдуже марево цього життя, що я сам можу себе звинуватити. Проти мене в цій справі є лише одне свідчення — і я назву його. Жінка, котра нині померла, була мені подругою і коханою — не за законами ваших іграшкових капличок, а за законом, який настільки чистий і суворий, що ви неспроможні його зрозуміти. Ми перебували з нею в іншому, не вашому світі, походжали сяючими палатами, поки ви блукали тісними заплутаними провулками. Я знаю, охоронці закону — світські та церковні — вважають, що немає любові без ненависті. Ось вам перший привід для звинувачення. Але є і другий, серйозніший, і я не приховую його від вас. Поліна не лише кохала мене — сьогодні вранці, перед смертю, вона за цим самим столом заповіла моїй церкві півмільйона. Ну, де ж кайданки? Вам не збагнути, наскільки байдужі мені ваші безглузді звинувачення. У в'язниці я лише чекатиму, немов на станції, швидкого потягу до неї. Шибениця доправить мене ще швидше.

Він говорив з ораторською владністю, Фламбо і Джоан Стейсі із німим захопленням дивилися на нього. Обличчя отця Брауна віддзеркалювало лише глибокий сум; він опустив очі додолу, і чоло його прорізала зморшка. Пророк, злегка спершись на стіл, завершував свою промову:

— Я виклав свою справу коротко, більше не маю що сказати. Ще менше слів знадобиться мені, аби спростувати звинувачення. Щодо того, чи здійснив я цей злочин, правда проста: вбити я не міг. Поліна Стейсі впала з цього поверху п'ять хвилин на першу. Людей зі сто підтвердять під присягою, що я стояв на своєму балконі, починаючи з дванадцятої, рівно чверть години. Я завжди молюся у цей час на очах у всього світу. Мій клерк, про-

ста і чесна людина, жодним чином зі мною не пов'язана, підтвердить, що сидів у приймальні весь ранок, і ніхто за цей час від мене не виходив. Він скаже, що я прийшов за чверть дванадцята, коли про нещастя ніхто ще не думав, і відтоді не виходив з контори. Такого повного алібі не було ще ніколи ні в кого: показання на мою користь дасть увесь Вестмінстер. Отже, кайданків не потрібно. Справу завершено.

І, нарешті, я скажу вам усе, що ви хочете вивідати, і розжену останні хмаринки безглуздої підозри. Мені здається, я знаю, як померла моя нещасна кохана. Воля ваша, звинувачуйте в цьому мене, моє вчення чи мою віру. Але звинуватити мене у суді не можна. Усі, хто дотичний до вищих істин, знають, що люди, котрі досягли вищих ступенів утаємниченості, іноді набували дару левітації, вміли здійматися у повітря. Це лише частина тієї перемоги над матерією, на якій ґрунтується наша потаємна мудрість. Бідолашна Поліна була рвучка і горда. По правді кажучи, вона досягла таємниці не так глибоко, як думала. Коли ми спускалися ліфтом, вона часто повторювала мені: якщо воля твоя сильна, ти полетиш донизу, як пір'їнка. Я щиро переконаний, що, піднявшись духом, вона сміливо повірила у диво. Але воля чи віра зрадили їй, і нижчий закон, страшний закон матерії, узяв гору. От і все, панове. Це сумно, а по-вашому — і самовпевнено, і погано, але злочину в цьому немає, і я тут ні при чому. У звіті для поліції краще назвати це самогубством. Я ж завжди вважатиму це помилкою подвижниці, яка прагнула більшого знання і вищого, небесного життя.

Фламбо вперше бачив свого друга переможеним. Отець Браун сидів тихо і дивився в підлогу, болісно накупившись, немов соромився чогось. Важко було боротися з відчуттям, яке так владно підтримали крилаті

слова пророка: той, кому належить підозрювати людей, переможений гордим, чистим духом свободи і здоров'я. Нарешті священник сказав, кліпаючи очима часто, наче від болю:

— Ну, якщо так, пане, то вам нічого не залишається як узяти цей заповіт і піти звідси. Цікаво, де ж вона, бідолашна, його залишила?

— На столі, біля дверей, — сказав Калон з тією вагомою простотою, яка сама по собі виправдовувала його. — Вона казала мені, що напише його сьогодні вранці, та я й сам бачив, як вона починала це робити, коли піднімався ліфтом до себе.

— Двері були відчинені? — запитав священник, дивлячись на куточок килима.

— Так, — спокійно відповів Калон.

— Так їх і не зачинили... — сказав отець Браун, зосереджено вивчаючи килим.

— Ось якийсь папірець, — промовила незрозумілим голосом похмура Джоан Стейсі. Вона підійшла до столу сестри і взяла листок блакитного паперу. Її бридлива посмішка зовсім не пасувала до ситуації, й Фламбо насупився, глянувши на неї.

Пророк стояв осторонь з тією царственою байдужістю, яка завжди його виручала. Фламбо взяв папір і почав його читати, усе більше дивуючись. Спочатку все було написано, як треба, але після слів “віддаю і заповідаю все, чим володію в день смерті” літери раптово змінювалися подряпинами, а підпису взагалі не було. Фламбо в повному здивуванні простягнув це священникові, той поглянув і мовчки передав аркуш служителю сонця.

За якусь мить жрець, завихривши білий одяг, двома стрибками підскочив до Джоан Стейсі. Його блакитні очі вилізли з орбіт.

— Що це за жарти? — вигукнув він. — Поліна написала більше!

Страшно було чути його нову, по-американськи різку вимову. Велич і велемовність спали з нього, наче пелерина.

— На столі нічого іншого немає, — сказала Джоан, і все з тією ж поблажливо-уїдливою посмішкою прямо поглянула на нього.

Він вибухнув мерзенною, брудною лайкою. Страшно і соромно було споглядати, як спадала з нього маска, немов відвалилося обличчя.

— Гей, ви, слухайте сюди! — закричав він, закінчивши лаятись. — Може, я і шахрай, однак я здогадуюся, що ви — вбивця! Ось вам і розгадка, шановні джентльмени, без усіляких там левітацій! Дівчинка писала заповіт... залишала все мені... ця мерзотниця увійшла... вирвала руку... потягла її до шахти і штовхнула! Так, без кайданків не обійдемося!

— Як ви слушно зауважили, — з недобрим спокоєм промовила панна Джоан, — ваш клерк — людина чесна і вірить у присягу. Він у будь-якому суді підтвердить, що я була у вашій конторі та виконувала свої обов'язки за п'ять хвилин до смерті сестри і через п'ять хвилин після її смерті. Пан Фламбо також підтвердить, що застав мене там, у вас.

Усі мовчали.

— Отже, Поліна була сама! — вигукнув Фламбо. — Вона вчинила самогубство!

— Вона була сама, — сказав отець Браун, — але самогубства не вчиняла.

— Як же вона померла? — з нетерпінням запитав Фламбо.

— Її вбили.

— Так вона ж була сама! — заперечив детектив.

— Її вбили, коли вона була сама, — відповів священик.

Усі дивилися на нього, але він сидів так само тихо, відчужено. Його кругле обличчя насупилось, наче він тужив за кимось або когось соромився. Голос його був рівний і сумний.

— Ні, ви скажіть, — почав кричати Калон, не добираючи слів, — коли прийдуть за цією кровожерною гадиною? Убила рідну сестру, вкрала в мене півмільйона...

— Гаразд, гаразд, пророче, — посміхнувся Фламбо, — чого вже там, все одно цей світ — лише марево...

Служитель сонячного бога спробував знову вилізти на п'єдестал.

— Не в грошах справа! — проголосив він. — Звичайно, маючи їх, я поширив би своє вчення по всьому світу. Але головне — воля моєї коханої. Для неї це було святинею. Поліна бачила...

Отець Браун схопився, крісло захиталося. Він був страшенно блідий, але весь світився надією, і очі його сяяли.

— Ось! — дзвінко вигукнув він. — З цього і почнемо! Поліна бачила...

Високий жрець поквапливо, як божевільний, позадукував перед маленьким священиком.

— Що таке? — верескливо забелькотів він. — Та як ви смієте?

— Поліна бачила... — повторив священик, і очі його засяяли ще яскравіше. — Говоріть... заради Бога, розкажіть усе! Наймерзеннішому злочинцеві, спокушеному дияволом, стає легше після сповіді. Покайтеся, благаю вас! Як бачила Поліна?

— Пустіть мене, дідько вас забирай! — кричав Калон, немов пов'язаний велетень. — Що вам до того? Нишпорка! Павук! Що ви мене плутаєте?

— Схопити його? — запитав Фламбо, кидаючись до виходу, бо Калон широко відчинив двері.

— Ні, нехай іде, — сказав отець Браун і зітхнув так глибоко, немов його скорбота сколихнула глибини Всесвіту. — Нехай іде Каїн, Бог йому суддя.

Коли він ішов, усі мовчали, і швидкий розум Фламбо губився у здогадах. Панна Джоан з превеликим спокоєм прибирала папери на своєму столі.

— Отче, — сказав нарешті Фламбо, — це мій обов'язок, а не лише цікавість... Я повинен довідатися, якщо можна, хто скоїв злочин.

— Який? — перепитав священик.

— Той, що стався сьогодні, — відповів його поривчастий друг.

— Сьогодні сталося два злочини, — сказав отець Браун. — Вони дуже різні й скоїли їх різні люди.

Панна Джоан посклала папери, відсунула їх і стала замикати шафу. Отець Браун вів далі, звертаючи на неї не більше уваги, ніж вона на нього.

— Обидва злочинці, — говорив він, — скористалися однією і тією самою вадою однієї й тієї ж людини, і боролися вони за ті ж самі гроші. Серйозніший злочинець перечебився через дрібнішого злочинця, і той отримав гроші.

— Та не тягніть ви, як на проповіді, — благав Фламбо. — Скажіть кількома словами.

— Я можу сказати й одним словом, — погодився його друг.

Панна Джоан, діловито й строго насупившись, надягла перед люстерком строгий, діловитий капелюшок,

неквапливо взяла сумочку та парасольку і вийшла з кімнати.

— Правда дуже проста, — сказав отець Браун. — Поліна Стейсі сліпнула.

— Сліпнула... — повторив Фламбо, повільно підвівся і випростався на весь свій велетенський зріст.

— Це у них родинне, — вів далі отець Браун. — Молодша сестра носила б окуляри, але Поліна не дозволяла їй це робити. У неї була своя особлива філософія чи то своє марновірство... Вона вважала, що людина повинна долати слабкість, а не потурати їй. Вона не визнавала, що туман довкола неї згущується, і хотіла розігнати його зусиллям волі. Постійно напружуючи зір, вона сліпнула ще більше, але найважче було попереду. З'явився цей несамовитий, знавіснілий пророк, чи як він там себе називає, і змушував її дивитися на палюче сонце неозброєним оком. Вони це називали "смакувати Аполлона". О, Господи, якби ж ці нові язичники були трохи мудріші та просто наслідували давніх! Ті хоча б знали, що в чистому, беззастережному поклонінні природі чимало жорстокого. Вони знали, що око Аполлона може погубити й осліпити.

Священик помовчав, потім почав знову, тихо і навіть через силу:

— Не знаю, чи свідомо засліпив її цей диявол, але сліпотю він скористався свідомо. Убив він її так просто, що навіть неможливо про це подумати. Ви знаєте, вони обидвоє спускалися і піднімалися на ліфті самі, без допомоги ліфтера; знаєте ви і те, як тихо ці ліфти ковзають. Калон піднявся до її поверху і побачив у відчинені двері, що вона повільно, виводячи букви по пам'яті, щось пише, можливо, саме те, що пообіцяла йому напередодні. Він весело гукнув, що ліфт її чекає, і покликав, коли вона

допише, піднятися до себе. А сам натиснув кнопку, беззвучно піднявся вище і цілком безтурботно пішов молитися на свій балкон на очах у багатолюдної вулиці, коли вона, бідолашна, закінчивши писати, побігла до ліфта, щоб чимшвидше потрапити до коханого, і ступила...

— Не треба! — скрикнув Фламбо.

— За те, що він натиснув кнопку, він отримав би півмільйона, — продовжував приземкуватий священик тим рівним голосом, яким він завжди говорив про страшні речі. — Але нічого з того не вийшло. Нічого не вийшло тому, що ще одна людина прагнула цих грошей і знала про Полінину хворобу. У заповіті була одна деталь, якої, мені здається, ніхто не помітив: він не дописаний і не підписаний, а підписи свідків — Джоан і служниці — там стоять. Джоан підписалася першою і з суто жіночою зневагою до формальностей сказала сестрі, що вона може підписатися згодом. Отже, Джоан хотіла, щоб сестра підписалася без справжніх, сторонніх свідків. З чого б це? Я згадав, що Поліна сліпнула, і зрозумів: Джоан хотіла, щоб сестра, залишившись на самоті, взагалі не змогла поставити свій підпис.

Такі жінки завжди пишуть ручками, а Поліна Стейсі і не могла писати інакше. Звичка, воля і пам'ять допомагали їй писати зовсім добре, але вона не знала, чи є у ручці чорнило. Ручки їй наповнювала сестра — усі, окрім цієї. Чорнила вистачило на кілька рядків, потім воно закінчилося. Пророк втратив п'ятсот тисяч фунтів та даремно скоїв найстрашніший і найгеніальніший у світі злочин. Фламбо підійшов до відчинених дверей і почув, що сходами піднімається поліція. Він обернувся і сказав:

— Ви повинні були дуже уважно до всього придивитися, щоб за десять хвилин його викрити.

Отець Браун здивувався.

— Його? — перепитав він. — Та ні! Мені було важко з цією ручкою і з панною Джоан. Те ж, що Калон — злочинець, я знав ще там, на вулиці.

— Ви жартуєте? — перепитав Фламбо.

— Зовсім ні, — відповів священник. — Я знав, що він злочинець, раніше, аніж довідався, у чому полягав його злочин.

— Як це? — здивувався Фламбо.

— Язичницьких стоїків, — задумливо сказав отець Браун, — завжди підводила їхня сила. Пролунав гуркіт, здійнявся крик, а жрець Аполлона не замовк і не обернувся. Я не знав, що трапилося, але зрозумів — він цього чекав.

ПІД ЗНАКОМ ЗЛАМАНОЇ ШАБЛІ

Ліс простягав тисячі сірих рук з мільйоном срібних відінею пальців. Об тьмянний, блакитно-зеленого кольору сланець неба неначе хтось розбив крижану бурульку, що розпалася на безліч холодних діамантових зірок. Усе в цій густо залісненій і слабо освітленій місцині закоцюбло від лютого, тріскучого морозу. Чорні порожнини поміж стовбурами здавалися бездонними печерами описаного в скандинавських сагах пекла, де панує льодяний холод. Навіть прямокутна кам'яна башта церкви виглядала як капище північних поганських народів, що височіло над прибережними скелями десь в Ісландії. То була справді люта ніч, особливо для тих, кому заманулося б у ту пору оглядати кладовище на церковному подвір'ї. Проте, з іншого боку, можливо, цей огляд вартував того, щоб його здійснювали саме у такий час.

Цвинтар добре проглядався на тлі попелястого лісового масиву, як пасмо чи віднога зеленого дерну, що у зоряному світлі мав сіруватий відтінок. Могили лежали переважно на схилі; навіть стежка, що вела до церкви, була така крута і звивиста, як гвинтові сходи. На вершині пагорба, у доволі рівному і добре помітному місці, стояв пам'ятник, що робив усю цю місцину відомою. Він різуче вирізнявся з-поміж непримітних довколишніх могил своєю формою, бо був твором одного з найвидатніших скульпторів сучасної Європи, ім'я якого, однак, швидко відійшло у тінь слави тієї людини, пам'ятник якій він створив. Під штрихами тонкого срібного олівця на тлі зір

вимальовувалася масивна металева постать розпростертого горілиць солдата, сильні руки якого складені у вічній молитві, а голова спочиває на рушниці. Його величне обличчя окантовувала борода чи, радше, бакенбарди у стилі старого суворого полковника Ньюкома. Але уніформа, проста і зручна, свідчила про її застосування у сучасній війні. Праворуч від вояка лежала шабля з відламаним вістрям, а ліворуч — Біблія. У сонячні літні дні пополудні сюди приїжджали фургони, переповнені американцями і місцевими мешканцями, які бажали відвідати могилу героя, але навіть тоді вони відчували, що тут, біля журної й занедбаної церковки, у глушині безкрайого лісу, йому не місце. Відтак можна було сподіватися, що темної морозної ночі, у розпал зими, це кладовище полишать наодинці із зорями. Однак серед тиші змерзлого лісу рипнула дерев'яна хвіртка, впустивши дві невиразні постаті у чорному, які подерлися догори стежкою, що вела до пам'ятника.

Зоряне світло було надто слабким і не дозволяло детальніше роздивитися риси прибульців. Можна було лише зауважити, що обидва були одягнені у чорне і один був чоловіком надзвичайно високим, а інший — навпаки, на диво низеньким. Вони підійшли до висіченого з каменю пам'ятника історичному герою і кілька хвилин мовчки розглядали його. Навколо панувала мертва тиша і можна було уявити, що й вони самі — не люди, а примари. Принаймні початок їхньої розмови був аж надто незвичайним. Першим лянчу німоту порушив невисокий:

— То де мудра людина ховатиме камінець? — запитав він напарника.

Велетень відповів низьким голосом:

— На узбережжі.

Невисокий схвально кивнув і, знову помовчавши, спитав:

— А де мудра людина ховатиме листок?

— У лісі, — відповів його напарник.

Настала мовчанка, а тоді запитав уже високий:

— То ви маєте на увазі, що коли мудра людина захоче сховати справжній діамант, то зробить це поміж фальшивих?

— Та ні, — посміхнувся невисокий, — забудьте про те, що було.

Він потупав ногами з холоду, а тоді промовив:

— Я думаю не про це, а про зовсім інше, значно дивовижніше. Ану, запаліть сірника, будь ласка.

Велетень понишпорив у кишені, й незабаром у полум'ї сірника вся поверхня пам'ятника засяяла золотом. На пласкому боці чорними літерами було викарбувано пам'ятні слова, які американці читають з такою шанобою:

Вічна пам'ять генералові пану Артуру Сен-Клеру, героєві й мученикові, котрий завжди перемагав своїх ворогів і щадив їх, але був ними, врешті, зраджений і вбитий. Хай Бог, у якого він вірив, винагородить його і помститься за нього.

Сірник догорів і, обпікши високому пальці, упав додолу. Високий збирався вже запалити іншого сірника, але невисокий напарник спинив його:

— Не треба, Фламбо, дякую, друже. Що я хотів, те побачив. Точніше, чого я не хотів, того я й не побачив. А тепер нам доведеться пройти ще півтори милі до найближчого заїзду, і я спробую вам усе детально розповісти. Бог свідок, для цієї історії необхідне вогнище і трохи елю.

Вони зішли обривистою стежкою до заржавілої хвіртки, зачинили її й попрямували униз лісовою замерзлою дорогою. Добру чверть милі йшли мовчки, аж тоді невисокий промовив:

— Так, мудра людина ховає гальку на узбережжі, серед інших таких самих камінців. Але що їй робити, якщо

поблизу немає узбережжя? Що вам відомо про трагедію того великого Сен-Клера?

— Я нічого не знаю про англійських генералів, отче Браун, — зізнався велетень, посміхаючись, — натомість я більше поінформований про англійських полісменів. Не розумію, навіщо вам було тягнути мене в таку далечинь до мощей цього воєводи, як його там? Можна подумати, що його поховали у шістьох різних місцях. Я бачив меморіал, присвячений генералові Сен-Клеру, у Вестмінстерському абатстві, статую його на здібленому коні на Набережній, меморіальну дошку з його портретом на вулиці, де він народився, і ще одну — там, де він мешкав, а тепер ви потягнули мене серед ночі ще й до його могили на подвір'ї сільської церкви. Мене вже починає втомлювати ця велична особистість, тим паче, що я й гадки не маю, хто ця людина. То за чим ви полюєте у всіх цих гробівцях і пам'ятних місцях?

— Я шукаю лише одне-єдине слово, — сказав отець Браун. — Те, якого там бракує.

— То ви збираєтеся розповісти мені ту історію, чи ні? — запитав Фламбо.

— Передусім я маю розділити її на дві частини, — зауважив священик, — на ту, яка відома кожному, і на ту, що зрозуміла лише мені. До речі, та, що відома кожному, — коротка і виразна, але цілком помилкова.

— Отже, — весело продовжив велетень Фламбо, — почнімо з неправильної частини, а саме з того, що усім відоме, але неправдиве.

— Не так, щоб аж цілком неправдиве, — вів далі Браун, — але принаймні дуже неадекватно відображає правду, бо майже все, що відомо загалу, виглядає приблизно так. Артур Сен-Клер був видатним і талановитим англійським генералом, якого — після його успішних і продуманих операцій в Індії та Африці — було призначено головнокомандувачем у війні з Бразилією в той час, коли знаме-

нитий бразильський патріот Олів'єр проголосив свій ультиматум. Генерал Сен-Клер був змушений на чолі невеликого війська атакувати величезну Олів'єрову армію і, після героїчної битви, потрапив у полон. Попри обурення всього цивілізованого світу полоненого Сен-Клера повісили на найближчому дереві, де він висів зі своєю поламаною шаблею на шиї, поки його не знайшли після відступу бразильських військ.

— І ви гадаєте, що вся ця популярна в народі історія неправдива? — поцікавився Фламбо.

— Навпаки, до цього місця вона, можна вважати, правдива, — спокійно відповів його приятель.

— Ого, то вона справді довга, — сказав Фламбо, — але якщо вона правдива, то в чому її загадка?

Їм довелося проминути не одну сотню сірих примарних дерев, перш ніж невисокий священник спромігся на відповідь. Він прикусив собі пальця і замислено сказав:

— Бачите, загадка — це продукт психологічний. Точніше, це продукт двох відмінних психологій. У тій бразильській справі дві найвідоміші постаті сучасної історії дуже примітивно діяли одна супроти одної. Зверніть увагу, що і Олів'єр, і Сен-Клер — герої, а їхня битва, з історичного погляду, нічим не відрізняється від поєдинку Гектора з Ахіллом. А тепер подумайте, що мало б трапитися, якби Ахіл виявився боягузом, а Гектор — зрадником?

— Далі, далі! — нетерпляче промовив велетень, коли Браун знову застромив пальця між зуби.

— Пан Артур Сен-Клер був офіцером старого, релігійного штиму — із тих, що врятували нас під час повстання сипаїв¹, — продовжував Браун. — Він надавав перевагу розумному виконанню обов'язку, а не сліпій силі запалу, був мужнім та рішучим командиром і дуже обурювався, коли мали місце невинуваті втрати у живій силі.

¹ Повстання сипаїв — повстання індійських солдатів проти жорстокої колоніальної політики англійців в 1857—1859 роках.

Водночас останню свою битву він провів так невдало, що й дитина могла вказати на абсурдність його дій. Не треба бути великим стратегом, щоб зрозуміти, що битва буде лютою і її варто уникнути так само, як перехожому — вантажівки. Отже, перша загадка — що сталося з розумом англійського генерала? Друга загадка — що сталося із серцем бразильського генерала? Президента Олів'єра можна вважати провидцем чи дурнем, але навіть його вороги визнавали, що він був великодушний, мов справжній лицар. Майже половину полонених бранців він згодом відпускав на волю або ще й винагороджував. Ті, хто ненавидів його, йшли від нього зворушені його простотою і щирістю. Який же дідько вселився в нього, коли він — єдиний раз у житті — наніс той смертельний удар, ще й тому, хто жодним чином йому не загрожував? Ось і вся історія. Один із наймудріших чоловіків зробив ідіотський вчинок, мотивація якого невідома до нинішнього дня. Один з найдобріших чоловіків безпідставно здійснив по-диявольськи жорстоке вбивство. Ось вам початок і кінець цієї історії, тепер, мій друже, робіть висновки самі.

— О, ні, — невдоволено пирхнув Фламбо, — я полишаю її вам і сподіваюся, що про висновки ви мені розкажете так само цікаво.

— Гаразд, — погодився отець Браун. — Мушу визнати, що змальована мною громадська думка буде спрощеною, якщо не врахувати двох подій, які сталися пізніше. На жаль, я не переконаний, що вони відтворюють усю цю історію у новому світлі, оскільки ніхто не може збагнути їх смисл. Зате вони висвітлюють нові темні місця у цій справі, до того ж, із цілком несподіваного боку. Перша подія. Сімейний лікар Сен-Клерів посварився з ними й опублікував низку пасквілів, у яких змальовував генерала релігійним маніяком, хоча насправді той був звичайною набожною людиною. Як би там не було, але тим публікаціям не надали ваги.

Хоча, з іншого боку, кожному було відомо, що Сен-Клер був дещо ексцентричним у своєму пуританському благочесті. Друга подія, очевидно, значно важливіша. У тому злощасному і недоукомплектованому полку, що так необачно здійснив напад на Чорній річці, служив такий собі капітан Кейт, він тоді був заручений з дочкою Сен-Клера і згодом одружився з нею. Капітан був серед полонених, захоплених Олів'єром. Він добре з ними повівся і, окрім генерала, усіх відпустив на волю. Через якихось двадцять літ той чоловік, уже в ранзі підполковника, опублікував свою автобіографію під назвою "Британський офіцер у Бірмі та Бразилії". У тому місці, де заангажований читач шукав розгадки таємничої загибелі Сен-Клера, були такі слова: "На кожній сторінці своєї книжки я подав події так, як вони відбувалися насправді, дотримуючись, щоправда, тієї старомодної думки, що слава Англії досить давня і каже сама за себе. Єдиним винятком у цій справі є трактування поразки англійців у битві біля Чорної річки, я навів власне бачення її причин, але ці причини — вагомі й переконливі. Гадаю, що в пам'ять про тих обох видатних командирів варто сказати ще й таке. Генерала Сен-Клера безпідставно звинувачують у неспроможності здійснення тої останньої атаки — принаймні я особисто був свідком, що у ній генерал усе передбачив і та атака була однією з найбільш доблесних і майстерних у його житті. Так само, марно звинувачують президента Олів'єра у жахливій несправедливості. Вважаю своїм обов'язком підтвердити, до честі ворога, що він діяв навіть з кращими намірами, аніж йому зазвичай притаманні. Отже, я хочу запевнити співвітчизників, що генерал Сен-Клер — зовсім не недоумок, а президент Олів'єр — зовсім не нелюд, як про них кажуть. Це все, що я маю повідомити, і жодні міркування не змусять мене додати до вже сказаного ні слова більше.

Попереду, наче сяюча снігова куля, зійшов великий холодний місяць і прозирнув крізь плетиво лісових віт, давши досить світла оповідачеві, щоб той, змилюючись над власною пам'яттю, зміг прочитати текст капітана Кейта з клаптика газети. Але щойно отець Браун склав його і сховав назад у кишеню, як Фламбо підняв догори руку, як це роблять французи на знак уваги.

— Заждіть-но хвилиночку, — збуджено вигукнув він, — я відчуваю, що ось-ось розгадаю ту історію, яку ви мені щойно розповіли.

Він спрямував погляд у пільму і продовжував крокувати, важко дихаючи, немов переможець у змаганні зі спортивної ходьби. Невеликому священикові важко було дріботіти за ним, але його підігрівав інтерес до приятелевої думки. Перед ними дерева трохи розступилися, дорога пішла донизу, поперек добре освітленої місяцем долини, і десь попереду знову зчезала у пільмі іншого лісу. Вхід до того лісу здавався малим і округлим, як чорний отвір віддаленого залізничного тунелю. До нього залишалося якихось пару сотень ярдів, і він уже з'явив, наче вхід у печеру, коли Фламбо нарешті заговорив.

— Добре, зрозуміло, — вигукнув він, ляснувши себе по стегні. — Якихось чотири хвилини подумати — і я готовий переповісти вашу історію від початку до кінця.

— Гаразд, — вдоволено відповів Браун. — Починайте. Фламбо звів голову і сказав низьким голосом:

— Генерал Сен-Клер походив із сім'ї, де божевілля було спадковою хворобою, і його основним завданням було вберегти від неї доньку, а також, можливо, свого майбутнього зятя. Мав він рацію чи ні, але вирішив, що трагічний кінець близько і хотів покінчити життя самогубством. Однак звичайне самогубство лише додало б розголосу родинному секретові, чого він так боявся. Із початком воєнних дій розум його ще більше потьмянів, і в нападі безумства він поступився своїм громадським обов'язком заради особисто-

го інтересу. Генерал Сен-Клер кинувся у бій в надії впасти від першої ж кулі. Опинившись у полоні, дискредитований, він геть збожеволів і, зламавши шаблю у нестямі, повісився на найближчому дереві.

Фламбо замовк і незворушно втупився у сірий фасад лісу попереду, в якому чорнів прохід і до якого, наче до входу в могилу, вела їх дорога. Мабуть, не побачивши нічого страшного на тій дорозі, він подумки знову повернувся до власної версії трагедії й, здригнувшись, підсумував:

— Це, справді, жахлива історія.

— Справді, жахлива, — погідливо кивнувши, повторив священик. — Однак вона вигадана, а не правдива. — А тоді закинув голову, немов у розпачі, й вигукнув:

— Як шкода, що вона не є правдивою.

Високий Фламбо роззирнувся на всі боки і пильно поглянув на священика.

— Ваша версія — чудова і зрозуміла, — зворушливим голосом сказав отець Браун. — Гарна, дотепна, щира історія, така ж ясна, як оцей місяць. Проте божевілля і відчай, порівняно з правдивою історією, здадуться невинними речами. У ній справи набагато страшніші, Фламбо.

Фламбо люто поглянув на щойно згадуваний місяць і на його тлі помітив чорну скривлену галузку, що виглядала, немов справжній ріг диявола.

— Отче, отче! — закричав Фламбо, рвонувшись до неї і вказуючи на неї рукою. — Ви маєте на увазі справи ще страшніші, ніж оце?

— Ще страшніші, — відлунив низький голос маленького священика. Обидва приятелі зчезли у чорній пащі лісу і пішли фантастичним коридором між тьмяного плевива стовбурів.

Незабаром вони дісталися густих нетрів і відчули під ногами листяний покрив. Тоді священик відновив розмову:

— Мудра людина сховає листок у лісі, але що їй робити, коли поблизу немає лісу?

— Справді, то що ж, по-вашому, їй тоді робити? — вигукнув Фламбо.

— Їй доведеться посадити і виростити ліс, аби сховати листок, — задумливо сказав священик. — Але те, що він вчинив, то страшний гріх.

— Послухайте, — з нетерпінням вигукнув його супутник, якому темрява і загадкові вислови священика почали діяти на нерви, — то ви, нарешті, поясните мені, що шукаєте, чи ні? Чи, може, у вас є ще якісь свідчення, про які ви не згадали?

— Так, є ще три невеликі свідчення, — сказав Браун, — на які я натрапив у різних побічних джерелах, але перед тим, як відновити їх хронологію, я мушу спершу дати їм логічне пояснення. По-перше, ми віддаємо перевагу викладу подій і висновкам про битву, які випливають із розпоряджень і наказів самого Олів'єра, вони однозначні, а отже, зрозумілі. Кілька його полків окопалися на висотах поблизу Чорної річки, по той бік якої простягалися низини і болота. Далі знову починався підйом, де і розташовувався перший англійський аванпост, якого з тилу — щоправда дуже глибокого — підтримували ще кілька інших. Британські війська кількісно значно переважали суперника, але той перший аванпост був таким віддаленим від основних сил, що Олів'єр вирішив перебрести ріку і відрізати його від решти війська. Отже, до ночі він займався укріпленням власної позиції, яка була дуже вигідною. А вдосвіта наступного дня його, мов грім з ясного неба, вразила звістка, що невеликий гарнізон того англійського аванпосту, не маючи жодного прикриття з тилу, перейшов річку де мостом, де убрид і зосередився на мочаруватому березі просто недалеко від укріплення.

Неймовірно, що вони ризикнули напасти такими малими силами, але Олів'єр помітив ще курйознішу річ. Замість того, щоб вибратися на твердіший ґрунт, той божевільний англійський підрозділ, який щойно одним махом

форсував річку, не придумав нічого мудрішого, як скупчитися на болоті, де усі солдати застрягли, як мухи в па-тоці. Що й казати, бразильці відчутно спустошили їхні ряди артилерійським вогнем, на який ті спромоглися відповісти хіба що стріляниною з рушниць, щоправда досить прицільною. Проте вони не здалися, і стислий звіт Олів'єра закінчується високою оцінкою незбагненої мужності тих англійських недоумків. “Урешті-решт на них пішла наша шеренга і скинула їх у річку”, — записав Олів'єр. — Ми захопили в полон генерала Сен-Клера та кількох інших офіцерів. Полковник і майор — обидва полягли у бою. Не можу втриматися, щоб не зізнатися, що в історії мало таких захопливих видовищ, як останній бій того незвичайного підрозділу: поранені офіцери брали до рук рушниці убитих солдат, а сам генерал виступив супроти нас на коні, з непокритою головою і зламанною шаблею”. Про те, що сталося з генералом потім, Олів'єр замовчує так само, як і капітан Кейт.

— Зрозуміло, — пробубонів Фламбо, — продовжуйте, якими ще свідченнями ви послуговуєтеся?

— Пошуки наступного свідчення забрали в мене чимало часу, — сказав отець Браун, — але розповідь про нього буде короткою. Зрештою в богадільні Лінкольн-шер-Фенс я знайшов старого солдата, який був поранений у тім бою біля Чорної річки і навіть стояв навколішки над полковником, коли він помирав. Виявляється, що полковник Кленсі, велетенський ірландець з бичачою шиєю, помер не від ворожих куль, а зі злості. У будь-якому випадку він не ніс жодної відповідальності за той рейд, бо до цього його спонукав генерал. Перед смертю він, за свідченням мого інформатора, промовив: “Он їде той клятий дурний осел з шаблюкою, в якій відбито кінець. Краще б йому відбили голову”. Як ви помітили, всі звертають увагу на цю деталь — зламане лезо його шаб-

лі, хіба що здебільшого роблять це з більшою повагою, ніж небіжчик полковник Кленсі. А тепер щодо третього свідчення.

Лісова дорога пішла вгору, і отець Браун змушений був перевести дух. Незабаром він продовжив розповідь:

— Приблизно місяць-другий тому в Англії помер бразильський урядовець, котрий змушений був покинути батьківщину через сварку з Олів'єром. Це добре відома постать у нас і на континенті — іспанець на ймення Еспадо. Я особисто знав того жовтолицього літнього дженджика з гачкуватим носом. Із різних причин я мав доступ до документів, які лишилися після нього. Звичайно, він був католиком, і я не відходив від нього до самої його кончини. У нього не було нічого, що пролило б хоч якесь світло на чорні справи Сен-Клера. Усе, що я знайшов, це щоденник якогось англійського солдата, що займає п'ять чи шість загальних зошитів... Я лише можу запідозрити, що їх підібрали бразильці коло якогось убитого англійця. Так чи інакше, але останній запис зроблено у ніч перед битвою.

Звіт того бідолахи про останній день свого життя, безперечно, варто прочитати. Я маю той щоденник коло себе, але тут занадто темно, тому я стисло передам його зміст. Перша половина звіту заповнена анекдотами про якогось Грифа, очевидно, записаними з уст однополчан. Навряд чи той Гриф був одним із них; можливо, він не англієць; з тексту також не зрозуміло, чи він ворог. Схоже, то якась місцева цивільна особа — журналіст або провідник. Він бесідує зі старим полковником Кленсі, але частіше — з майором. Майора автор змальовує як видатну людину, худорлявого шатена на ймення Мюрей, уродженця Північної Ірландії й пуританина. Багато жартів ґрунтується на протиставленні аскетизму того уродженця Ольстера масному гумору полковника Кленсі. Один жарт присвя-

чений звичці Грифа виряджатися у яскраво-барвистий одяг.

Але ці дотепи зникають, як тільки звучить бойова сурма. Поза англійським табором, уздовж річки, пролягала одна з найбільших доріг округу. Далі на захід вона звертала до річки, і там, як уже згадувалося, був міст. У східному напрямку дорога зникала у лісовій гушавині, у якій на відстані двох-трьох миль був інший англійський аванпост. Того вечора звідти примчав, брязкаючи і блискаючи упряжжю, загін легкої кавалерії, у якому навіть рядовий щоденникар миттю упізнав генерала і його штаб. Він їхав на великому білому жеребці, якого незмінно зображають в американських журналах і кінофільмах, і можна собі уявити, що привітання на його честь було не лише задля виявлення обов'язку. Зрештою, він ніколи не марнував час на церемоніальності, а тому швидко зіскочив з коня, підійшов до офіцерів і розпочав з ними емоційну довірливу розмову. Найбільше вразило нашого щоденникаря те, що генерал під час обговорення справ максимум уваги приділяв майорові Мюрею — хоча такий вибір, принаймні в діловій розмові, виглядав цілком природно. Джентльмени симпатизували один одному, читали Біблію — кожен свою, обоє були офіцерами старшого покоління, вихованого на Євангеліях. У будь-якому разі, коли генерал знову осідлав коня, то продовжував про щось люб'язно розмовляти з Мюреєм, і навіть коли спрямував коня повільною ходою униз, до річки, високий ірландець продовжував крокувати поряд із вуздечкою, щось палко обговорюючи з вершником. Солдати не зводили з них очей доти, доки вони не зникли за деревами на повороті до ріки. Полковник повернувся у свій намет, солдати — на свої позиції, але наш щоденникар, просидівши з пером у руці ще чотири хвилини, став свідком дивовижної події.

Великий білий жеребець, який повільним кроком, як звук це робити у численних процесіях, щойно віз генерала дорогою до повороту, таким галопом летів дорогою до гори до табору, немов неодмінно хотів виграти перегони. Усі було подумали, що конем керує вершник, але генерал, добрий кавалерист, сам щодуху біг до них. І кінь, і людина вихором увірвалися в табір. Генерал, припнувши коня, повернув до солдат своє розчервоніле, як вогонь, обличчя і таким громовим голосом гукнув полковника, що збудив би мертвого.

Гадаю, що всі шокуючі події накопичувалися одна за одною, аж поки не переросли у справжню катастрофу, яка у головах щоденникаря та його однополчан набула масштабу землетрусу. Піднесений настрій в усіх миттю упав, коли вони дізналися, що негайно мусять переходити річку. Генерал та майор, як вони зрозуміли, виявили на мосту щось таке жахливе, що у них тільки й залишалося часу, щоб приготуватися до бою не на життя, а на смерть. Майор поспіхом виїхав у тил по допомогу, хоча всі сумнівалися, що вона встигне прибути вчасно. А наказ був таким: за ніч перейти річку і до ранку захопити висоти на протилежному боці. І на цьому переживанні про романтичний нічний марш-кидок щоденниковий запис раптом обривається.

Отець Браун з приятелем зійшли на добрячу висоту, бо лісова стежка стала вужчою, крутішою і звивистішою, у них складалося враження, що вони піднімаються гвинтовими сходами. Голос священника лунав у темряві десь угорі:

— Мало не забув про одну цікаву дрібничку: коли генерал віддавав наказ про лицарський обов'язок, то наполовину вийняв з піхов шаблю і, немов засоромившись мелодраматизму ситуації, застромив її назад. Отже, шабля знову привертає увагу.

Легке саяво пробивалося крізь мереживо віт над ними, кидаючи напівтінь під ноги, бо вони знову виходили до вершини, залитої несміливим світлом безхмарного нічного неба.

Фламбо розумів правду не як ідею, а як реалію довкілля. Дещо зніяковівши, він спитав:

— Гаразд, але що особливого у тій шаблі? Адже зазвичай усі офіцери мають таку при собі, хіба ні?

— У сучасних війнах про шаблі воліють не згадувати, — байдуже відказав священник, — але у цій справі зіштовхуєшся з тою шаблею на кожному кроці.

— Ну, і що ж тут такого? — буркнув Фламбо. — Та особливість шаблі — копійчана сенсація: старий вояка зламав лезо в останньому бої, і все. А газети роздули цей випадок, як їм це властиво. На всіх могилах і пам'ятниках його зображено без вістря. Сподіваюся, ви втягнули мене у цю полярну експедицію не тому, що двоє чоловіків, що знаються на мистецтві, побачили зламану шаблю генерала Сен-Клера?

— Ні, звісно, — з різкістю пістоletного пострілу вигукнув отець, — але поясніть мені, чому ніхто не бачив його шаблю неушкодженою?

— Про що це ви? — запитав Фламбо і зупинився під зоряними просторами: вони, нарешті, вийшли з дрімучого сірого лісу.

— Я стверджую, що ніхто не бачив шаблю генерала неушкодженою, — вперто повторив отець Браун. — Навіть той щоденникар, бо, очевидно, генерал вчасно загнав її у піхви, так і не виинявши всю.

Фламбо дивився на його постать у місячному саяві, як сліпий на сонце, а його приятель продовжував:

— Фламбо, я не можу це довести, навіть після стількох полювань на кладовищах. Але я впевнений у цьому. Дозвольте, я додам ще один маленький факт, що увінчує мою гіпотезу. Полковник, насправді, був одним з перших, кого

було поранено кулями. Це трапилося задовго до того, як війська зішлися у рукопашному бою. Тим не менше, він ще перед цим боєм побачив, що у Сен-Клера зламана шабля. От я й питаю: чому вона була вже зламана? Як і коли він її зламав? Друже, як можна зламати шаблю ще до бою?

— Гаразд, — сказав Фламбо, до якого повернувся звичний гумор, — і де ж подівся той зламаний вершок?

— Він тепер — у північно-східному кутку кладовища протестантського собору в Белфасті, — з готовністю відповів отець Браун.

— Справді? — перепитав здивований Фламбо. — А ви його там шукали?

— На жаль, я не мав такої змоги, — щиросердо відповів Браун. — Там, на підвищенні, височить мармуровий пам'ятник славному майорові Мюрею, який загинув смертю героя у відомому бою біля Чорної річки.

Фламбо, здавалося, сидів як загіпнотизований.

— Невже, — хрипко вигукнув він, — невже ви маєте на увазі, що генерал Сен-Клер так ненавидів Мюрея, що вбив його на полі бою через те, що...

— У вас, як і колись, прекрасне і чітке мислення, — сказав священник. — Але все значно жахливіше.

— Що ж, — пробубонів велетень, — мій запас злої уяви вичерпано.

Священника, здавалося, обсіли сумніви, з чого почати пояснення, але, урешті, він сказав:

— То де мудра людина заховає листок? Звичайно, що у лісі.

Його приятель промовчав.

— А якщо не було б лісу, то він би його посадив. А якби він хотів заховати сухий листок, то зробив би зимовий ліс.

Приятель мовчав і слухав, тому священник продовжив уже чіткіше і лагідніше:

— А якби довелося ховати мертве тіло, то він би зробив ціле поле з мерцями і заховав би його серед них.

Фламбо лише тупнув ногою з нетерплячки, відчуваючи, що марнує свій час, але отець Браун спокійно продовжив:

— Пан Артур Сен-Клер, як я вже сказав, був людиною, котра читала свою Біблію. Ось у чім його біда. Коли люди, нарешті, зрозуміють, що марно читати лише те видання Біблії, яке у них під рукою, — варто читати й інші видання, якими користуються інші люди? Видавець перечитує Біблію у пошуках друкарських помилок. Мормон, читаючи свою редакцію Біблії, особливо звертає увагу на полігамію. Прибічник християнського вчення, читаючи своє видання, з'ясовує, що наші руки й ноги — видимість. Сен-Клер був англо-індійським солдатом-протестантом. Тепер поміркуйте, що це означає, але, заради Бога, не надто фантазуйте. А це означає, що фізично сильна людина, яка жила під тропічним сонцем в одному із суспільств Сходу, начиталася некритичного для того суспільства видання Біблії. Безумовно, він надавав перевагу Старому, а не Новому Заповіту. Адже у Старому Заповіті він знайшов усе, що могло його зацікавити: пристрасть, тиранію, зраду тощо. Мушу сказати, він був чесним, відвертим, у нашому розумінні. А що буде з людиною чесною, якщо вона поклоняється нечесності?

У кожній з екзотичних і спекотних країн, де він побував, чоловік тримає гарем, катує свідків, нагромаджує нечесне золото, але запевняє, що все це робить на славу Бога. А моє, вичерпно зрозуміле, богослів'я спонукає до запитання: а на славу якого Бога? Адже тут приховане добро і зло, від цієї відповіді залежить, чи не відчиняться віруючому двері на шляху до пекла, причому двері щоразу потаємніші та менші. Ось де справжня причина злочинів: з часом людина стає не так злішою, як ницішою. Сен-Клер незабаром відчув, що задихається від хабарів та шантажів і потребує щоразу більше грошей. А на час бою

біля Чорної річки він уже скотився до тих грішників, які в Данте перебувають на найнижчому пекельному колі.

— Що ви маєте на увазі? — знову поцікавився його приятель.

— Я маю на увазі те, — гостро почав священник, але зненацька вказав на заточену в крижаний полон калюжу, у якій відбивалося місячне сяйво. — Ви пригадуєте, кого Данте помістив у останнє, крижане, коло?

— Так, зрадників, — відповів Фламбо і здригнувся. Оглянувшись довкола і побачивши позбавлений життя пейзаж, замерзлі дерева і химерні силуети, він уявив, що він — Данте, а священник з протяжним голосом — справжній Вергілій, що веде його через край вічних гріхів.

Протяжний голос продовжував:

— Олів'єр, як відомо, був ідеалістом, донкіхотом, і не потерпів би таємних агентів та шпигунів. Проте все, як завжди, відбулося поза його спиною. Мій давній друг Еспадо користувався у нього неабияким авторитетом. Саме його, чепуруна у яскравому вбранні, нарекли Грифом за його гачкуватий ніс. Займаючись благодійницькою діяльністю на фронті, він намацав доступ до англійської армії і, врешті, схопив за горло корупціонера — та ще якого? — самого верховнокомандувача! Сен-Клерові конче бракувало грошей, гори грошей. Дискредитований сімейний лікар розпочав було газетну кампанію проти Сен-Клерових махінацій, але вона не набрала розмаху. Так само зазнали невдачі розповіді про таємничі доісторичні об'єкти на Парк-Лейн і про вчинки англійського євангеліста, що трохи тхнули людськими жертвами і натовпами рабів. Сен-Клер потребував грошей ще з однієї причини — на посаг своїй доньці, для нього запах грошей був таким солодким, як і власне гроші. Він схопився за останню соломинку, шепнув слівце кому треба у Бразилії, й гроші потоками потекли від ворогів Англії. Але був ще хтось, окрім генерала, хто мав розмову з Еспадо Грифом. Якимось чином жахливу правду дізнався

молодий і строгий майор-пуританин з Ольстеру: тоді, коли вони разом повільно йшли дорогою до моста, Мюрей саме радив генералові або негайно подати у відставку, або по-стати перед військовим трибуналом і бути страченим. Генерал тягнув час доти, доки вони не дійшли до тропічних заростей біля моста, і там, під шум течії й шелест залитих сонцем пальм (такою я бачу цю сцену), він вихопив шаблю і встромив її у майора.

Зледеніла дорога повернула за виступ, порослий кущами і чагарями, але Фламбо, якого пробирав пронизливий мороз, угледів за ним ледь помітний краєчок ореолу, що був витвором не зоряного чи місячного сяйва, а вогником, запаленим людьми. І він не зводив з нього очей до кінця священникової розповіді.

— Сен-Клер виявився собакою з пекла, але собакою породистою. Ніколи в житті він не відчував у собі стільки упевненості й сили, ніж коли побачив, що у нього під ногами лежить холодний труп бідолашного Мюрея. Ніколи у жодних своїх тріумфах, як слушно зауважив капітан Кейт, великий полководець не здавався таким непереможним, як у мить своєї останньої поразки. Він байдуже стер зі своєї шаблі кров і побачив, що її вістря, яке він встромив жертві між лопаток, відламалося і застрягло в тілі. Тоді він холоднокровно, наче на екрані, побачив усі жахливі наслідки свого вчинку. Люди натраплять на чийсь труп, витягнуть вістря чиеїсь шаблі, помітять зламану шаблю або ж її відсутність на місці злочину, почнуть її шукати... Він убив людину, але не змусив її замовчати. Його владний розум повстав проти непередбаченої ситуації та обрав єдино можливий вихід з неї. Він зробить багато, гору трупів, аби заховати у ній оцей. І через двадцять хвилин вісім сотень англійських солдат крокували назустріч вірній смерті.

Нижній ореол за чорним зимовим лісом збільшувався та яскравішав, і Фламбо щораз бадьоріше рухався у його

напрямку. Отець Браун також прискорив ходу, але усе ще був заглиблений у свою розповідь:

— Доблесті тої англійської тисячі і геній її командира були такими, що якби вони одразу пішли в атаку на ті висоти, то, навіть за умови повної її тактичної безглуздості, могли сподіватися на певну перемогу. Але злий розум, що використовував їх як пішаків у шахах, мав інші цілі й замисли. Він наказав їм залишатися серед боліт біля моста доти, доки не побачать головний корпус британських військ. А в останній вражаючій сцені того фарсу срібно-волосий вояка-святий зі своєю зламаною зброєю бере і здається — ніби-то щоб уникнути подальших жертв. Справді, як на імпровізацію, усе було організовано чудово. Але я думаю (бо не можу це довести), що коли ще вони застрягли в тому клятому болоті, дехто уже почав сумніватися, а дехто — й здогадуватися.

На мить він замовк, а тоді сказав:

— Внутрішній голос підказує мені, що першим мав би запідозрити недобре той коханець..., капітан, який збирався одружитися з генераловою донькою.

— А як щодо Олів'єра і повішання? — спитав Фламбо.

— Олів'єр, частково з лицарських мотивів, частково з політичних, рідко коли обтяжував свої переходи полоненими, — пояснив оповідач. — Зазвичай він усіх просто відпускав. Так само він вчинив і в цьому випадку.

— Усіх, за винятком генерала, — впевнено сказав високий слухач.

— Усіх, без винятку, — уточнив священик.

Фламбо потер свої чорні брови:

— Так я до кінця всього і не зрозумів, — сказав він.

— Змалюю вам ще одну картину, Фламбо, — промовив отець Браун із загадковою інтонацією в голосі. — Знову ж, я не в силі цього довести, але можу зробити щось більше — побачити це. Ось табір бразильців на голих сухих пагорбах, цього ранку переможці вишикувалися у

колони, готові до маршу. Ось червона сорочка і чорна борода Олів'єра, котрий, тримаючи капелюха з широкими крисами, дає сигнал рушати. Він прощається зі своїм великим ворогом, якого відпускає на волю, — непоказного, сивоголового англійського ветерана, котрий дякує йому від імені своїх солдат. Їх залишки виструнчилися позаду командира, поруч них — припаси і фургони. Б'ють барабани і бразильці вирушають у похід, а англійці — завмерли, мов статуї. Так вони стоять, доки останній звук і відблиск ворога не зникає за тропічним краєвидом. А тоді вони всі, як один, починають рухатися, наче мерці, що ожили. Обличчя усіх п'ятдесяти тепер звернені до генерала, на них — вираз, який забути неможливо.

Фламбо аж підскочив від несподіванки:

— Гей, приятелю, то ви хочете сказати, що...

— Так, — підтвердив отець Браун низьким схвильованим голосом. — Петлю на шию Сен-Клерові заклала англійська рука, і я здогадуюся чия: то була та сама рука, яка одягла обручку на палець його доньки. Англійські руки підтягнули його до дерева ганьби — руки тих, хто шанував його і йшов за ним у переможний бій. І англійські душі (хай Бог простить і спасе всіх нас!), дивлячись, як він гойдається під чужим сонцем на зеленій пальмовій гілці, люто молилися, щоб він, коли впаде з неї, потрапив до пекла.

Дві постаті, оминувши виступ, побачили яскраво-червоне світло англійського заїзду. Він був розташований боком до дороги, ніби попереджаючи про скромне, але якісне обслуговування. Усі трое його дверей були гостинно відчинені, й навіть туди, де стояли два приятелі, долітав гамір і регіт товариства, яке весело проводило час.

— Мені більше нічого вам розповісти, — сказав отець Браун. — Так, над ним вчинили самосуд у дикій місцевості й стратили, а тоді, на честь Англії та його доньки, присяглися повік мовчати про грошові махінації того зрадника і про таємницю його зламаной шаблі. Можливо,

з Божою допомогою, їм вдасться все те забути. Давайте і ми забудемо про це, бо ось наш готель.

— Цілком з вами погоджуюся, — весело сказав Фламбо, але не встиг зайти у яскравий і гамірливий бар, як оступився і позадкував, ледве не впавши на дорогу.

— Погляньте, що це за маячня! — невдоволено вигукнув він, вказуючи рукою на прямокутну дерев'яну вивіску над дорогою. На ній було незграбно намальовано руків'я шаблі з уламком леза, а під ним архаїчна помилкова назва: "Знак зламаної шаблі".

— Чого це вас дивує? — добродушно запитав отець Браун. — Генерала обожнюють у цім краї, половина заїздів, парків і вулиць названі на його честь.

— Я гадав, що ми вже покінчили з тим прокаженим, — буркнув Фламбо і сплюнув на дорогу.

— Ні, в Англії з ним ніколи не розпрощаються, — сказав священник, опустивши голову, — бо латунні меморіальні дошки не ржавіють, а камінь не тліє. Його мармурові статуї століттями надихатимуть душі гордих і наївних юнаків, а його могила на сільському кладовищі ароматом лілій ще довго нагадуватиме про відданість і чесність. Мільйони людей, які його ніколи не бачили, любитимуть його як батька — і це того, до якого останні, котрі бачили його живим, ставилися як до покидька. Його піднесуть до рангу святих, і ніхто ніколи не дізнається всієї правди про нього, бо я мовчатиму. У розкритті секретів так багато і доброго, і злого, що я полишив цю справу на перевірку часом. Газети незабаром підуть в небуття, антибразильський бум уже завершився, Олів'єра повсюдно шанують. А я присягнув, що тільки-но де-небудь почнуть паплюжити чесні імена полковника Кленсі, капітана Кейта, президента Олів'єра чи іншої безневинної людини або їхні пам'ятники з металу чи мармуру, що стоятимуть вічно, як піраміди, тоді я скажу всю правду. На жаль, це не єдине марнословне ім'я, тож я мовчатиму. Я, справді, не хочу більше про це говорити.

Вони зайшли до їдальні з червоними шторами, затишним і розкішним інтер'єром. На одному столику вони побачили срібну модель пам'ятника Сен-Клерові, з похилою головою і зламанною шаблею. На стінах висіли кольорові фотографії з тим самим сюжетом на тлі безлічі екіпажів з туристами, що розглядають його. Приятелі всілися на зручні, м'які лави.

— Послухайте, ми змерзли, — вигукнув отець Браун, — дайте нам якогось вина чи пива.

— Або бренді, — додав Фламбо.

ТРИ ЗНАРЯДДЯ СМЕРТІ

Як за покликанням, так і за переконанням отець Браун знав краще за всіх, що про мертвого кажуть або добре, або нічого. Але навіть він болісно сприйняв раптову звістку про вбивство пана Аарона Армстронга, яку йому повідомили вдосвіта, зірвавши з ліжка стукотом у двері. У тому загадковому злочині було щось абсурдне і незрозуміле, бо жертвою стала людина популярна і життєрадісна. Пан Аарон Армстронг був життєрадісним, аж до смішного, і без перебільшення легендарно популярним. Звістка про його смерть сприймалася так само, якби сказали, що Сонячний Джим повісився або пан Піквік помер у Генвелі. Хоча пан Аарон був філантропом і мав справу з темними сферами суспільного життя, він неймовірно тим пишався. Його політичні й публічні промови були суцільним потоком анекдотів і гомеричного реготу. Він був у чудовій фізичній формі, висловлював лише оптимістичні думки і знаходив такі способи вирішення проблеми пияцтва (це була його улюблена тема), що навіки запам'ятовувалися завдяки дотепному гумору та незмінним веселощам, цим частим супутникам успішної непитущої людини.

У пуританських колах поширювали історію його безтурботного життя: як він, ще хлопцем, від шотландської теології навернувся до шотландського віскі, а потім, облишивши і одне, і друге, став — як скромно зізнавався — самим собою. Але його широка сива борода,

янгольське обличчя і блискучі жарти на незліченних обідах та зібраннях не давали змоги повірити у те, що він колись був психічно неврівноваженим кальвіністом і пияком та справляв враження найуспішнішого веселуна на землі.

Пан Аарон Армстронг мешкав на окраїні Гемпстеда¹ у гарному високому, але неширокому особняку — прозаїчному замку сучасного типу. Найвужча його частина височіла прямо над крутим зеленим залізничним насипом і здригалася від кожного потяга, що проїжджав униз. За його власними словами, він був людиною без нервів. Але якщо здебільшого потяг був потрясінням для будинку, то цього ранку все перевернулося догори дригом і будинок став потрясінням для потяга.

Потяг уповільнив рух і зупинився саме перед тим місцем, де край будинку здіймався над крутим дернистим схилом. Зазвичай для зупинки рухомої техніки потрібен час, проте в цьому випадку її екстрено спричинив людський фактор, і потяг став як укопаний. Зі слів машиніста, перед потягом на насипу зненацька з'явився чоловік в усьому чорному, враховуючи рукавиці (цю страхітливую пам'ятну деталь), і, наче вітряк, став розмахувати руками. Той сигнал навряд чи зупинив навіть повільний потяг, але чоловік так гучно горлав, що, як згадували пізніше пасажери, такого крику вони ще в житті не чули. Слово, яке він вигукував, дуже легко вгадується по губах навіть тоді, коли його покриває гуркіт локомотива. Чоловік вигукував слово “вбивство”.

Так чи інакше, але машиніст присягався, що й так потягнув би усі гальма, навіть не розуміючи того слова, а лише почувши різкий і жахливий голос.

¹ Гемпстед — район на півночі Лондона з елітними будинками, де мешкають відомі письменники та інтелектуали (*Прим. пер.*).

Після того, як потяг зупинився, навіть поверховий огляд місця події дав змогу з'ясувати чимало подробиць трагедії. Чоловік у чорному, що вискочив на зелений на-сип, виявився прислугою пана Аарона Армстронґа на ймення Магнус. Баронет-веселун часто насміхався з чор-них рукавиць насупленого прислужника, але зараз ніхто б не ризикнув цього зробити.

Коли кілька цікавих вийшли з вагонів і перейшли по той бік затягнутої димом потяга огорожі, то побачили біля підніжжя схилу тіло літнього чоловіка у жовтому домаш-ньому халаті з вогняно-червоною підкладкою. На його но-зі був обривок мотузки, дуже заплутаної, — очевидно, ре-зультат передсмертної боротьби жертви. Було видно всього кілька мазків крові, хоча тіло було жахливо поніве-чене. Воно належало Аарону Армстронґу. Не встигли свід-ки прийти до тями від побаченого, як із будинку вийшов рослий світлобородий чолов'яга, з яким дехто з пасажирів привітався, упізнавши Патрика Ройса, секретаря небіжчи-ка, котрий свого часу користувався популярністю у сере-довищі лондонської богемі і навіть вважався видатним митцем. Він був у такому ж схвильованому стані, як і служ-ник. А коли з будинку вибігла у сад, махаючи до них, третя особа — Аліса Армстронґ, дочка покійного, машиніст зру-шив потяг із місця. Пронизливо свиснувши і чмихнувши димом, потяг поїхав по допомогу до найближчої станції.

Отця Брауна так раптово викликали на місце події на прохання Патрика Ройса, кремезного секретаря і пред-ставника богемі. Ройс був ірландцем за походженням і належав до того рідкісного типу католиків, про яких ка-жуть: не перехреститься, доки грім не гряне. Але отець Браун не зважив би так швидко на прохання Ройса, якби один із поліцейських детективів не був другом і шану-вальником приватного детектива Фламбо, від якого він стільки наслухався про отця Брауна. Тому, поки той мо-лодий детектив, якого звали Мертон, супроводив свяще-

ника через поля до залізниці, їхня розмова мала не той сухий діловий характер, який був би цілком сподіваним для двох незнайомих людей.

— Наскільки я розумію, — щиро зізнався містер Мертон, — у цій справі абсолютно нічого не ясно. Нема кого підозрювати у злочині. Магнус — набундючений старий дурень, занадто дурний як на вбивцю. Ройс — найкращий друг баронета впродовж багатьох років, і його кохає дочка небіжчика, це безсумнівно. Попри те, усе в цій справі доведено до абсурду. Кому потрібно було вбивати такого веселуна, як старий Армстронг? Хто б хотів бруднити собі руки і репутацію кров'ю цього відомого публічного промовця і жартівника? Це — наче вбити Діда Мороза.

— Справді, це був веселий будинок, — погодився отець Браун. — Тобто був тоді, коли ще був живий господар. Як гадаєте, він залишиться таким, після його смерті?

Мертон, здавалося, насторожився і поглянув на співбесідника ніби з пожвавленням.

— Чи залишиться таким після смерті господаря? — перепитав він.

— Саме так, — флегматично продовжував священник, — господар був веселуном. Але хто в будинку міг розділити з ним його веселий оптимізм? Скажіть відверто, хто ще у будинку був веселим, окрім господаря?

У Мертоні з'явилося відчуття того несподіваного здивування, коли бачиш щось добре знайоме у цілком новому світі. Йому доводилося часто відвідувати будинок Армстронгів у тих дрібних справах, що виникали між філантропом і поліцією, але аж зараз йому спало на думку, що, насправді, у тому будинку панувала якась гнітюча атмосфера. Його кімнати були високі й холодні, меблі — бідні та провінційні, у коридорах завжди були протяги, а електричне освітлення — слабше за місячне сяйво. І хоча срібнобродий дідуган з червоним обличчям звеселяв, наче святкове вогнище, кожну кімнату, у котру заходив, але його

веселість була позбавлена тепла. Без сумніву, ця очевидна суперечність у будинку частково згладжувалася життєрадісністю і достатком його власника: навіщо мені каміни і лампи, казав він, коли я сам запальний і гарячий. Мертон, пригадавши інших мешканців будинку, змушений був визнати, що вони були блідими тінями свого господаря. Непривітний слуга у чорних рукавицях взагалі мав кошмарний вигляд, а секретар Ройс — солідний, здоровий, як бик, чоловік у сірому твідовому костюмі, з короткою борідкою, помереженою — під колір костюма — сивиною, і широким чолом, на якому чітко вирізнялися передчасні зморшки. Він був чоловіком, назагал, добродушним, але таким сумним, мов із розбитим серцем, мов людина, у якої щось не склалося у житті. Що ж до Армстронгової доньки, то вона була така блідолиця і тендітна, що аж не вірилося, що це — його дитина; граціозна, але така вразлива, що, хвилюючись, вона тремтіла, мов осика. Мертон іноді задумувався, чи гуркіт потягів за вікном теж змушує її тремтіти.

— Бачите, — сказав отець Браун, ледь примруживши очі, — я не певен, що веселість Армстронга не була, насправді, показною, що вона звеселяла ще когось, окрім нього самого. Ви кажете, що смерть щасливого дідугана нікому не була потрібна, але я, знову-таки, не поділяю вашої впевненості, бо, знаєте, *ne nos inducas in tentationem*¹. Якби я когось убив, — докінчив він зі святою простотою, — то хіба не все одно кого: веселуна чи журливого?

— Та що ви! — вражено вигукнув Мертон. — Ви що, гадаєте, людям не подобаються веселуни?

— Людям подобається той, хто часто сміється, а не той, у кого вічно на губах посмішка, — відповів отець Браун. — Веселість без гумору — річ така ж нестерпна, як і сміх без причини.

¹ *ne nos inducas in tentationem* — латиною фраза з молитви "Отче наш" "і не введи нас у спокусу" (Вульгата, Євангеліє від Матвія, VI: 13).

Деякий час вони мовчки йшли вздовж залізничного насипу, на якому вітер гнув трави, і, коли зайшли у довгу тінь Армстронгового високого будинку, отець Браун різко, немов прагнучи чимшвидше позбутися якоїсь нав'язливої думки, сказав:

— Сам по собі, алкоголь ані добрий, ані поганий. Але мені щось підказує, такі особистості, як Армстронг, іноді мали потребу перехилити чарку вина, щоб заспокоїтися.

Начальник Мертон, злегка посивілий і меткий детектив на прізвище Гілдер, стояв на зеленому насипі в очікуванні головного слідчого і про щось розмовляв з Патриком Ройсом, чоловіком зі здоровенними плечима, колючою бородою та їжакуватим волоссям. Його велетенська постать майже нависла над слідчим, бо він мав звичку дуже нахилятися, коли щось робив: виконуючи дрібні буденні обов'язки в такий спосіб, він нагадував бика, що тягне дитячого візка.

Підвівши голову і побачивши священика, Ройс радо привітався і відвів його на кілька кроків убік. Мертон, тим часом, спілкувався зі своїм літнім начальником, виявляючи шанобливість і, водночас, якусь юнацьку нетерплячість.

— То що, містере Гілдер, наскільки ви просунулися вперед у з'ясуванні цієї головоломки?

— І зовсім це не головоломка, — відказав Гілдер, спостерігаючи замисленим поглядом з-під примружених повік за круками угорі.

— Ну, принаймні такою ця справа є для мене, — усміхнувся Мертон.

— Годі, мій хлопче, — зауважив старший слідчий, погладжуючи свою сіру гостру бороду. — Через кілька хвилин після того, як ви пішли за тим Ройсовим священиком, усе вплигло назовні. Ви знаєте того одутлого прислужника у чорних рукавицях, що зупинив потяг?

— Я його впізнаю будь-де. Від нього мене аж дрижаки хапають.

— Виявляється, — вів далі Гілдер, — коли потяг знову рушив, він кудись пропав. От хитрий злочинець: утік тим самим потягом, який поїхав за поліцією!

— Тобто ви, як розумію, справді впевнені в тому, що саме він убив свого господаря? — зауважив молодший слідчий.

— Так, синку, впевнений, — сухо відповів Гілдер, — і причиною цього є те, що він захопив із собою двадцять тисяч фунтів цінними паперами, які його господар тримав у своєму столі. Тож, якщо у цій справі є якась складність, то хіба одна: з'ясувати, як він його убив. Череп так проламано, ніби скористалися якимось великим предметом, але жодної зброї довкола не знайдено, а забрати її з собою злочинець не міг, хіба що тільки тоді, коли б була зброя невеликих розмірів, яку можна сховати від чужого ока.

— А може та зброя була такою великою, що відразу її всю й не розгедиш? — запитав отець Браун і якось дивно захихотів.

Гілдер, почувши таку недоречну репліку, оглянувся і холодно попросив отця Брауна пояснити, що він має на увазі.

— Я знаю, що сказав незрозумілу річ, — ніби вибачаючись, промовив отець Браун. — Це звучить загадково, як у казці. Але бідолашного Армстронга було вбито гігантською булавою, величезною зеленою булавою, завеликою для ока. Я маю на увазі пагорб, об який він зламав свій карк, і це сталося отут, на цьому самому місці, де ми зараз стоїмо.

— І як же це, по-вашому, сталося? — швидко запитав детектив.

Отець Браун підвів замислене обличчя і прижмурено подивився на фасад будинку. Простеживши за його поглядом, усі побачили, що на самому верху цієї задньої частини будинку є вікно горища і воно — навстіж відчинене.

— Невже не зрозуміло, що його скинули звідтіля? — пояснив він, несміло, мов дитина, вказавши на вікно.

Гілдер насуплено розглядав те вікно, а тоді промовив:

— Що ж, таке цілком могло статися. Але мені незрозуміло, що вас у цьому так упевнює?

Браунові очі заокруглилися, і він сказав:

— Як що? Ось, на нозі у жертви намотано шматок мотузки. А хіба ви не бачите, що решта тієї мотузки звисає з кута саме цього вікна?

На такій висоті мотузка здавалася волосиною, але прозірливий старий інспектор, здавалося, був задоволений:

— Ваша правда, пане, — звернувся він до Брауна, — один : нуль на вашу користь.

Водночас ліворуч, із-за повороту колії, виїхав паротяг з одним вагоном і незабаром зупинився біля них. З нього вийшла група полісменів і разом з ними — насуплений Магнус, слуга-утікач.

— Слава Богу! Вони таки його схопили, — вигукнув Гілдер і рвучко рушив до прибулих. — А де гроші — у вас? — крикнув він до першого, хто був найближче до нього.

Полісмен подивився на нього з допитливим виразом на обличчі й сказав:

— Ні, — а за хвилику додав: — Принаймні ми їх із собою не взяли.

— Скажіть, будь ласка, хто тут — інспектор? — запитав слуга Магнус.

Коли присутні почули його голос, то миттю зрозуміли, як він зупинив потяг. Це був похмурий чоловік із чорним прилизаним волоссям і безбарвним обличчям, а ледь зіщулені очі й рот видавали його східне походження. Відколи покійний пан Аарон Армстронг “витяг” його з якогось лондонського ресторану, де той працював офіціантом, і з однієї — як казали — дуже неприємної ситуації, ніхто так і не знав ні його справжньої національності, ні його істинного імені. Він мав дуже гучний і, на противагу мертвому виразові обличчя, живий голос. Чи то через старанне вивчення чужої для нього англійської мови, чи че-

рез повагу до господаря, який трохи недочував, голос Магнуса був по-особливому дзвінким та проникливим, і коли він заговорив, усі аж підскочили з несподіванки.

— Я завжди знав, що — рано чи пізно — це трапиться, — гучно і з належною ввічливістю промовив він. — Мій бідолашний господар цькував мене за те, що я ношу чорне, але я постійно відповідав йому, що мушу бути будь-коли готовим до його похорону. — І він розвів руками у чорних рукавицях.

— Сержанте, — сказав інспектор Гілдер, з відразою поглянувши на ті руки, — чому ви досі не наділи кайданки на цього дуже небезпечного пройдисвіта?

— Але, пане, — відповів сержант усе з тим самим допитливим виразом обличчя, — я не розумію, на якій підставі?

— Що ви цим хочете сказати? — суворо запитав інспектор. — Хіба ж ви його не заарештували?

Слабкий глузливий посміх з'явився на зіщуленому роті, а свист рейсового потяга, що саме минав будинок, лише додав ситуації гостроти.

— За що, пане? — поспитав зніяковілий сержант. — Він сам з'явився у наш відділок в Хайгейті¹, здав усі гроші свого господаря під нагляд інспектора Робінсона і вже виходив геть, коли ми запропонували підвезти його.

Гілдер із ваганням і недовірою поглянув на прислужника:

— Навіщо, хай йому дідько, ви це зробили? — запитав він Магнуса.

— Щоб вони не потрапили у злочинні руки, ясна річ, — миролюбно відповів слуга в чорних рукавицях.

— Але навіщо ж було забирати гроші пана Аарона з його будинку? Варто було довірити їх його родині — нехай би вони там зберігалися, — наполягав інспектор.

¹ Хайгейт — мальовничий район на півночі Лондона з розкішними особняками багатих людей (*Прим. ред.*).

Рев, стукіт і дзенькіт наступного потяга заглушили останні його слова. Але навіть крізь цей пекельний гуркіт, який періодично стрясав бідолашний будинок, кожен склад Магнусової відповіді було так чітко чути, як удар дзвона:

— У мене немає підстав довіряти родині пана Аарона.

Усі знерухоміли від здивування і раптом, на рівні якогось підсвідомого сприйняття, відчули присутність когось нового: Мертон байдуже поглянув убік і за плечем в отця Брауна побачив бліде обличчя господаревої доньки. Вона була все ще молодою і красивою, у срібно-сірому вбранні, але волосся її було таке пелехате і вицвіле, що подекуди здавалося сивим.

— Пильнуй, що кажеш, — непривітно гаркнув до Мертона Ройс, — якщо не хочеш налякати панну Армстронг.

— Сподіваюся, що я цього не зробив, — чистим голосом промовив прислуга.

Хоча було помітно, що представниця прекрасної статі тремтіла, неабияк спантеличивши кожного, Магнус продовжував:

— Я вже звик до тремору панни Армстронг. Вона роками вже так дрижить. Хтось каже, що від холоду, хтось — що від страху, а я певен, що вона тремтить зі злості й ненависті, які влаштували шабаш сьогодні вранці. Якби не я, то вона та її коханець були б уже далеко з тими грошиками. Відколи мій господар заборонив їй виходити заміж за отого поганого пияка...

— Припиніть, — дуже строго вигукнув Гілдер. — Нам не потрібні ваші сімейні історії та підозри. Якщо у вас немає конкретних доказів, то ваші думки...

— Заждіть, зараз буде вам конкретний доказ, — перебив його Магнус своїм різким акцентом. — Можете віддати мене під суд, пане інспекторе, і там я скажу ту саму правду. А вона така: відразу після того, як старого викину-

ли з вікна, я побіг на горище і застав там його зомлілу доньку, що лежала на підлозі із закривавленим кинджалом у руці. Дозвольте мені вручити його вам як речовий доказ.

Він вийняв із поздовжньої кишені довгий ніж з роговою ручкою, на якому виднілася кров, і церемонно вручив його сержантові. Тоді відступив і по-китайськи широко посміхнувся.

Мертон відчув, що його скоро знудить від вигляду того чорного слуги, він прошепотів до Гілдера:

— Ви, звичайно, вислухаєте, що проти цього звинувачення має панна Армстронг?

Несподівано отець Браун швидко підвів голову, і всі побачили його посвіжіле, ніби щойно вмите, обличчя.

— Так, але чому ви вважаєте, що панна Армстронг має щось проти цього? — запитав він, випромінюючи саму невинність.

Дівчина злякано скрикнула, і всі подивилися на неї. Вона застигла, як паралізована, а на її схованому в безбарвному волоссі обличчі з'явився вираз неприхованого здивування. Вона важко дихала, немов їй накинули зашморга на шию.

— Цей чоловік, — поважно сказав пан Гілдер, — стверджує, що після вбивства застав вас непритомною і з ножем у руці.

— Він каже правду, — сказала Аліса.

Не встигла вона відповісти, як всі побачили, що до них іде, нахиливши вперед свою велику голову, Патрик Ройс.

— Що ж, перед тим, як ви візьметесь за мене, я із задоволенням візьмуся за нього, — тільки й сказав він.

Його могутнє плече хитнулося, і він залізним кулацьком заїхав Магнусові в його монголоїдне обличчя; той упав на траву, мов підкошений. Кілька поліцейських вмиль наділи на Ройса кайданки, а решті здалося, що все у цій справі перевернулося догори ногами і цілий світ — не що інше, як беззмістовна арлекінада.

— Жодних самосудів, — владно вигукнув інспектор Гілдер, — бо я заарештую вас за напад на людину.

— За це ви мене не заарештуєте, — відповів секретар голосом, що звучав, немов чавунний гонг, — ви мене заарештуєте за вбивство.

Гілдер кинув тривожний погляд на нокаutowаного, але, оскільки той уже сидів і витирав залишки крові з цілком непошкодженого обличчя, лише спитав Ройса:

— Що ви маєте на увазі?

— Цей негідник має рацію в тому, — пояснив Ройс, — що панна Армстронг зомліла з ножом у руці. Але він бреше, що вона схопила ніж для того, щоб убити батька. Навпаки, вона це зробила, щоб його захистити.

— Отже, щоб захистити, — повільно повторив інспектор Гілдер. — Але від кого?

— Та від мене, — відповів секретар убитого.

Аліса збентежено зиркнула на нього, а тоді мовила грудним голосом:

— Незважаючи на все, Патрику, я рада, що ти такий відчайдух.

— Ходімо на горище, і я покажу вам, як було здійснено це трикляте вбивство.

Секретар мешкав на горищі, хоча воно було замалим для такого велетня, як він. Там, справді, як свідчили залишені сліди, розігралася жахлива драма. Посередині, на підлозі, лежав великокаліберний револьвер так, як його кинули; ліворуч від нього валялася пляшка віскі, відкоркована, але не спорожнена. Скатертина на столику була стягнута і зім'ята, а через все підвіконня тягнувся шматок тієї самої мотузки, що заплуталася на нозі у небіжчика. Дві розбиті вази лежали на полиці каміна й одна — на килимку.

— Я був напідпитку, — сказав Ройс, і ця простота передчасно постарілого чоловіка викликала враження нія-

ковості дитини, якій уперше сказали “не можна”. — Вам про мене відомо все, — хрипко продовжував він, — кожен з вас знає мою історію, яка може закінчитися так само, як і почалася. Колись я був розумною людиною і міг би стати щасливим. Армстронг порятував мене від барів та ресторанів, чим зберіг залишки здорового глузду і тіла — бідолаха завжди був добрим до мене. Єдине, що він мені не дозволяв, це одружитися з Алісою, хоча всі казали, що в цьому він мав рацію. Що ж, судіть самі, я в деталі вдаватися не збираюся. Он туди, в куток, закотилася моя недопита пляшка віскі, а ось, на килимку, лежить мій вистріляний револьвер. На трупі ви бачили мотузок із моєї скрині, а з оцього вікна його викинуто. Немає сенсу давати роботу детективам, аби вони докопувалися до причин цієї трагедії: вони цілком банальні, як і все у цім світі. Я заслуговую шибениці й, слава Богу, на цьому все й закінчиться.

Делікатно зітхнувши, поліцейські оточили безборонного велетня, готуючись вивести його геть, але цьому завадив отець Браун, який сів навпочіпки на килим у дверному проході й, здавалося, заглибився у дивну молитву. Як особа, що безсторонньо ставилася до реакції на неї у мирському оточенні, він застиг у тому положенні, лише повернувшись до товариства своє кругловиде обличчя, набувши кумедної схожості з віслюком, у якого людська голова.

— Послухайте, шановні, — добродушно сказав він, — майте ж хоч залишок совісті. Так діло не піде. Спершу ви сказали, що не знайшли жодної зброї. Але тепер її аж за багато: маємо ніж, яким можна було заколотити жертву, мотузку, котрою можна було її вдавити, і пістолет, яким можна було її застрелити, — але, врешті-решт, вона ламає собі карка, випавши з вікна! Так не піде. Тут явне марнотратство сил і часу. Він опустив голову і несхвально похитав нею, точнісінько як віслюк, що пасеться на траві.

Інспектор Гілдер не встиг і рота відкрити, щоб сказати щось дуже серйозне, як гротескна постать на підлозі смиренно продовжувала:

— І ці три неймовірні речі... Перша: дірки на килимі, куди увійшли всі шість куль. Навіщо комусь розстрілювати килим на підлозі? Хіба що п'яний побачив, що голова мертвого ворога щирить на нього зуби? Він не намагався присікатися до його ніг чи взяти в облогу його капці. Тепер — друга: ця мотузка.

Промовець трохи піднявся, відірвав руки від килимка і, застромивши їх у кишені, залишився на колінах.

— Як же треба напитися, аби замість того, щоб обмотати жертву довкола шиї, обплутати її ногу? Якби Ройс був таким п'яним, то надовго заснув би непробудним сном. І, нарешті, третя, найочевидніша: пляшка віскі. Навіть якщо припустити, що два алкоголіки побилися за пляшку віскі, то невже переможець жбурне її в куток, де з неї витекла б половина вмісту? Алкоголік ніколи в світі так не вчинить.

Він незграбно поволі звівся на ноги і звернувся до самозваного вбивці:

— Мені страшенно прикро, мій любий злочинцю, але ваше зізнання — цілковита нісенітниця.

— Отче, — раптом промовила Аліса Армстронг низьким голосом, — можна з вами поговорити наодинці?

Прохання дами змусило священика звільнити дверний прохід і перейти до сусідньої кімнати, але тільки-но він зібрався щось сказати, як дівчина почала першою і з підвищеною інтонацією:

— Ви — кмітлива людина. Бачу, що ви намагаєтесь врятувати Патрика. Але не варто цього робити. Уся ця справа — темна, як ніч, і що більше деталей ви з'ясуєте, то більше знайдете доказів винуватості того безталанного чоловіка, якого я кохаю.

— Чому ж це? — запитав отець Браун, незворушно дивлячись на неї.

— Тому, — з такою ж незворушністю відповіла дівчина, — що я на власні очі бачила, як він здійснив той злочин.

— Гм, і що ж він вчинив? — спокійно поцікавився Браун.

— Я була у цій кімнаті, суміжній з Патриковою, — пояснила вона. — Обое дверей були зачинені, але я раптом почула вигук, якого ще в житті не чула: “Чорт! Чорт! Чорт!”, а тоді двері стряс перший постріл із револьвера. Поки я відчиняла одні, а потім другі двері, пролунало ще три постріли. Зайшовши в кімнату Патрика, я побачила там повно чаду, а у руці мого бідолашного нерозумного Патрика ще димів револьвер. Я була свідком, як він вистрілював останню кулю, а тоді накинувся на мого батька, який від страху припав до підвіконня, схопив його і хотів задушити мотузкою, накинувши її йому на шию. Але під час боротьби мотузка сповзла і затяглася навколо ноги батька. Патрик відтяг його від підвіконня, як справжній маніяк-убивця. Я схопила ножа і, кинувшись між них, встигла перерізати мотузку перед тим, як зомліти.

— Тепер я все зрозумів, — сказав отець Браун з незмінним спокоєм. — Дякую вам за розповідь.

Полишивши дівчину наодинці з її спогадами, священник поспішив до сусідньої кімнати, де застав самих Гілдера і Мертона, біля яких сидів у кайданках Патрик Ройс. Перепрощувальним тоном Браун запитав старшого детектива:

— Можна мені за вашої присутності перемовитися з арештантом, і чи не змогли б ви на хвилюку зняти з нього ті погані кайданки?

— Але він дуже сильний чоловік, — застережливим голосом сказав Мертон. — Навіщо знімати з нього кайданки?

— Бачите, якби я мав змогу потиснути йому руку, то я б не відмовився від такої честі, — смиренно відповів священник.

Обидва детективи здивовано витріщилися на нього, а отець Браун додав:

— Може, ви самі їм все розкажете, пане?

Чоловік у кріслі лише похитав кошлатою головою. Тоді священник повернувся в бік поліцейських і промовив:

— Отже, це доведеться зробити мені. Людські життя важливіші за суспільну репутацію. Я маю намір врятувати живого, а про мертвих нехай турбуються такі ж мертві.

Він підійшов до фатального вікна і виглянув з нього, не перестаючи говорити:

— Я вже казав, що у цій справі забагато зброї як на одну смерть. І я мушу додати, що ті знаряддя, насправді, — це ніяка не зброя, жодне з них не стало причиною смерті. Усі ці зловісні інструменти — зашморг, закривавлений ніж, заряджений пістолет — були, виявляється, рятівними засобами. Їх використали не для того, щоб убити пана Аарона, а, навпаки, — щоб врятувати йому життя.

— Як врятувати йому життя? — перепитав Гілдер. — І від кого ж тоді була загроза його життю?

— Від нього самого, — сказав отець Браун. — Армстронг був суїцидальним маніяком.

— Що ви таке кажете? — вигукнув Мертон несамо-витим голосом. — А як же його релігія веселості?..

— То жорстока релігія, — сказав священник, дивлячись у вікно. — Чому було не дати йому трохи поплакати для полегшення душі, як це робилося з діда-прадіда? Його плани не вдалися, погляди не виправдали себе, за маскою веселості був прихований самотній розум атеїста. Щоб підтримати публічний імідж веселуна, він знову навернувся до пияцтва, з яким був покінчив ще за молодості. Лише справді непитущий може зрозуміти, чим небезпечний алкоголізм: тим, що він викликає у психіці образ того пекла з чортами, про яке у тверезому житті попереджає здоровий глузд. На цей раз бідолашний Армстронг не стримався і до ранку напився до чортиків, сів і закричав, що він у пеклі,

таким нелюдським голосом, що його не впізнала рідна дитина. Він марив про смерть і з тою божевільною ідеєю фіксовано себе різними знаряддями вбивства — зашморгом, револьвером і ножом. Ройс випадково зайшов і зрозумів, що діяти треба блискавично. Він жбурнув ножа чимдалі позад себе, схопив револьвер і, не маючи часу розрядити його, спорожнив обойму, вистрілявши кулю за кулею в підлогу. Самовбивця побачив четвертий варіант для себе і кинувся до вікна. Рятівник зробив єдине, що зміг, — схопив його і спробував зв'язати по руках і ногах. А тоді прибігла та нещасна дівчина і, помилково зрозумівши ситуацію, метнулася з ножом звільнити батька від мотузки. У поспіху вона різнула бідолоашного Ройса по пальцях, з яких стекло трохи крові, єдиної крові у цій трагедії. Ви ж, ясна річ, самі бачили, що на обличчі прислужника після удару з'явилося трохи крові, хоча обличчя не було ушкоджене? Отож, бідна дівчина встигла перерізати мотузку, якою був зв'язаний її батько, і відразу втратила свідомість, а отже, не побачила, як він, поточившись, випав з вікна і полетів у вічність.

У кімнаті надовго запала тиша, крізь яку ледь чутно дзенькав об метал ключ, яким Гілдер відмикав кайданки Патрика Ройса. Потім він сказав звільненому:

— Знаєте, скажу вам правду. Ви і ваша дама заслуговуєте більшого, ніж побачити некролог про Армстронга.

— До дідька некролог, — сердито вигукнув Ройс. — Хіба ж ви не зрозуміли, що я повівся так, аби вона не дізналася правди?

— Щоб вона не дізналася якої правди? — спантеличено перепитав Мертон.

— Що вона, нехотячи, згубила рідного батька, дурню! — ревнув секретар. — Якби вона не розрізала мотузки, її батько був би зараз живий. Та вона збожеволіє, якщо про це дізнається.

— Ні, я гадаю, що цього не станеться, — зауважив отець Браун, беручи в руку свого капелюха. — Мабуть,

мені варто самому про все їй розповісти. Адже навіть фатальні помилки не отруюють життя так, як гріхи. Сподіваюсь, ви обоє тепер заживете щасливо. А мені пора повертатися до школи для глухих.

Він вийшов надвір і пішов травами, що хилилися від вітру. Його перестрів знайомий з Хайгейта і сказав:

— Щойно прибув головний слідчий. Усе готове до проведення розслідування.

— Я мушу повертатися до школи для глухих, — відказав отець Браун. — Мені дуже прикро, але нехай розслідування якось обійдеться без мене.

ЗМІСТ

Хрест із сапфірами (<i>переклад А. Пехника</i>).....	3
Таємничий сад (<i>переклад О. Шалати</i>)	27
Дивні кроки (<i>переклад А. Пехника</i>).....	54
Летючі зорі (<i>переклад А. Пехника</i>).....	79
Людина-невидимка (<i>переклад А. Пехника</i>)	97
Доброчесність Ізраеля Гова (<i>переклад О. Шалати</i>)	119
Нестандартна форма (<i>переклад О. Шалати</i>).....	139
Гріхи князя Сарадина (<i>переклад О. Шалати</i>).....	163
Божий молот (<i>переклад О. Шалати</i>).....	188
Око Аполлона (<i>переклад А. Пехника</i>).....	210
Під знаком зламаної шаблі (<i>переклад О. Шалати</i>)	230
Три знаряддя смерті (<i>переклад О. Шалати</i>)	253

Літературно-художнє видання

Серія "ENGLISH LIBRARY"

ЧЕСТЕРТОН Гілберт Kim

СМИРЕННОСТЬ ОТЦА БРАУНА

*В оформленні обкладинки використано картину Жана Бера
"Будинок кутюр'є Дюсе" (1889 р.)*

Підп. до друку 22.12.2015. Формат 70×90 1/32.
Папір книжк. Друк офс. Гарнітура Warnock Pro.
Ум. друк. арк. 9,95. Обл.-вид. арк. 12,13.

Видавництво "Знання",
01030, м. Київ, вул. Стрілецька, 28.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3596 від 05.10.2009.
Тел.: (044) 234-80-43, 234-23-36.
E-mail: sales@znannia.com.ua
<http://www.znannia.com.ua>

Замовлення № 16-609.
Віддруковано на ПАТ "Білоцерківська книжкова фабрика",
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.
Свідоцтво серія ДК № 4063 від 11.05.2011р.
Впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

ENGLISH LIBRARY

- Хрест із сапфірами
- Таємничий сад
- Дивні кроки
- Летючі зорі
- Людина-невидимка
- Добродесність Ізраїля Гова
- Нестандартна форма
- Гріхи князя Сарадина
- Божий молот
- Око Аполлона
- Під знаком зламаного шаблі
- Три знаряддя смерті

Г.К. Честертон — відомий англійський письменник, що залишив яскравий слід у літературі, створивши цикл незабутніх оповідань про отця Брауна. Тихий, непоказний священик часто через незалежні від нього обставини опиняється на місці скоєння злочину. Поліція зазвичай не помічає його доти, поки він сам не починає втручатися в процес розслідування, спрямовуючи його у правильне русло. Саме з вуст отця Брауна ми завжди дізнаємося правду, його проникливий розум ніколи не помиляється.

ISBN 978-617-07-0328-6

9 786170 703286 >

znannia.com.ua